

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

TEISĖS FAKULTETAS

CIVILINĖS IR KOMERCINĖS TEISĖS KATEDRA

AGNĖ TURAUSKAITĖ

CIVILINĖS TEISĖS STUDIJŲ PROGRAMA

**GINČŲ DĖL VAIKŲ GYVENAMOSIOS
VIETOS NUSTATYMO SU VIENU IŠ TĖVŲ
PROBLEMINIAI ASPEKTAI**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė –

doc. dr. Inga Kudinavičiūtė – Michailovienė

VILNIUS, 2012

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. VAIKŲ GYVENAMOSIOS VIETOS NUSTATYMO SU VIENU IŠ TĖVŲ ATVEJAI	7
2. INSTITUCIJOS, DALYVAUJANČIOS VAIKŲ GYVENAMOSIOS VIETOS NUSTATYMO PROCESĖ	12
3. PAGRINDINIAI GINČŲ DĖL VAIKŲ GYVENAMOSIOS VIETOS NUSTATYMO SPRENDIMO PRINCIPAI.....	27
3.1. Geriausių vaiko interesų principas.....	28
3.2. Vaiko teisės būti išklaustam principas	52
3.3. Tėvų lygiateisiškumo principas	66
4. TEISMO SPRENDIMŲ DĖL VAIKŲ GYVENAMOSIOS VIETOS VYKDYMAS.....	72
5. MEDIACIJA GINČUOSE DĖL VAIKŲ GYVENAMOSIOS VIETOS NUSTATYMO.....	82
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	86
LITERATŪRA	88
ANOTACIJA.....	94
ANNOTATION.....	95
SANTRAUKA.....	96
SUMMARY	97
PRIEDAI.....	98

IVADAS

Temos aktualumas ir naujumas. Šiuolaikiniame pasaulyje vaiko teisių išmanymas ir tinkamas bei savalaikis jų įgyvendinimas visuose visuomenės gyvenimo lygmenyse yra vienas svarbiausių demokratinės valstybės požymių, o visuomenės ugdymas žinoti ir gerbti vaiko teises – neatsiejama demokratinės valstybės pilietinė tradicija. Lietuvoje, kaip ir daugumoje pasaulio valstybių, vaiko teisės ir jo teisėti interesai, deramo jų realizavimo mechanizmai yra įtvirtinami tiek nacionaliniu, tiek ir tarptautiniu lygiu. Platus ratas teisinių santykių, daugiau ar mažiau turinčių įtakos vaikui, jau reglamentuotas įstatymais, poįstatyminiais teisės aktais, taip pat tarptautinėmis sutartimis bei susitarimais. Ryškėja tendencija, kad rūpinimasis vaiko teisėmis, jų apsauga nelieka tik suaugusiųjų supratimo ir moralės reikalas, o iš tiesų pamažu tampa svariu valstybės vidaus politikos prioritetu¹.

Šiandien vaikas turi visas universalių žmogaus teisių dokumentų nuostatose įtvirtintas teises kaip suaugęs asmuo, tačiau to nepakanka. Nors vaikas yra kiekvienos visuomenės pagrindas bei ateitis, tačiau kartu jis yra kiekvienos visuomenės silpnoji dalis, priklausoma nuo aplinkos, dažniausiai nesugebanti apginti savo interesų, jo teises galima įgyvendinti tik per kitų asmenų – visų pirma, tėvų, teises ir pareigas. Pagrindinė pareiga ir atsakomybė už vaiko teisių įgyvendinimą ir interesų gynimą, visų pirma, tenka vaiko tėvams, tačiau daugeliu atvejų vaikų teisių ir teisėtų interesų pažeidimams atsirasti sąlygas sudaro būtent suaugusiųjų asmenų, tarpusavyje nesutariančių tėvų konfliktai.

Lietuvos įstatymai skatina vaiko tėvus visų pirma taikiai spręsti vaiko gyvenamosios vietos nustatymo klausimą. Vaiko tėvų susitarimas dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo vertintinas kaip pagrindinis vaiko gyvenamosios vietos nustatymo būdas, labiausiai atitinkantis vaiko interesus. Tėvams nepavykus šio klausimo išspręsti gera valia, t. y., kai kyla ginčas – jį sprendžia teismas. Oficiali civilinių bylų statistika patvirtina, jog šiandien ginčų dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo sprendimas teismine tvarka itin aktualus. Šios kategorijos bylų, nagrinėjamų įvairių instancijų teismuose, skaičius lyginti su kitų kategorijų bylomis iš tiesų yra ženklus. Vadovaujantis civilinių bylų nagrinėjimo ataskaitomis, laikotarpiu nuo 2005 m. iki 2011 m. visuose Lietuvos Respublikoje esančiuose pirmosios instancijos teismuose buvo užvesta bylų, susijusių su ginčų dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo atitinkamai: 2005 m. – 2458, 2006 m. – 2671, 2007 m. – 2925, 2008 m. – 2441, 2009 m. – 2154, 2010 m. – 3369, 2011 m. - 3575².

¹ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos veiklos ataskaita 2003 01 01 – 2003 12 31. <http://www3.lrs.lt/docs2/HGXAVDSJ.PDF> [žiūrėta 2011 06 08]

² Civilinių bylų nagrinėjimo ataskaita (I instancijos teismuose). 2005 - 2011 metai. <http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika> [žiūrėta 2011 06 15]

Ginčų dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo gausa įpareigoja valstybę bei visuomenę nebūti abejingais, kadangi adekvatus šių ginčų teisinis reglamentavimas gali kokybiškai užtikrinti vaiko teisių apsaugą. Bylų dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo nagrinėjimas yra susijęs su viešojo intereso apsauga. Šios rūšies ginčų teisingo išsprendimo svarba pasireiškia tuo, kad į šių ginčų sprendimą įtraukiamos įvairios institucijos, įstaigos, specialistai. Įstatyme nustatyta teismo pareiga kiekvienoje santuokos nutraukimo byloje išspręsti sutuoktinių nepilnamečių vaikų gyvenamosios vietos klausimą (Civilinio kodekso³ (toliau CK) 3.59 straipsnis), todėl dėl šios priežasties vaikų gyvenamosios vietos nustatymo klausimas įgyja visuotinio pobūdį.

Ginčų dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo su vienu iš tėvų teisinis reglamentavimas Lietuvos teisėje grindžiamas prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principu, kuris įtvirtintas Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos⁴ (toliau Vaiko teisių konvencija) 3 straipsnio 1 dalyje, CK 3.3 straipsnio 1 dalyje, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo⁵ 4 straipsnio 1 punkte. Sprendžiant tarp tėvų kilusį konfliktą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, turi būti siekiama išsiaiškinti, koks ginčo sprendimo variantas labiausiai atitinka vaiko interesus. Sunkumų sprendžiant šio pobūdžio ginčus kelia tai, jog vaiko interesų turinys sunkiai apibrėžiamas, neturi savarankiško turinio, ir kiekvienu atveju nustatyti bei įvertinti geriausius vaiko interesus teismams yra sudėtinga. Teismų praktikoje dažni sprendimai, stokojantys konkrečių vaiko interesų specifikacijos, nepagrįstai siaurinamas byloje nustatinėtinų aplinkybių sąrašas. Dažniausiai vaiko interesų turinys teismų suvokiamas siaurai, neretai teismas net nenurodo konkretaus vaiko interesų turinio (Januškienė, Šimonis, 2001). Praktikoje dažnas šio pobūdžio ginčų sprendimas teismine tvarka neatitinka vaiko interesų, sukelia vaikui neigiamą emocinę aplinką. Todėl svarstytinės mediacijos taikymo galimybės, sprendžiant ginčus dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo. Itin svarbu bylas, kurių sprendimas turės įtakos vaiko teisėms ir interesams, išspręsti per įmanomai trumpiausią laiką. Tačiau vis dar būna atvejų, kai bylų nagrinėjimas trunka nuo kelių mėnesių iki kelerių metų. Šiuo aspektu nagrinėjamuose ginčiuose aktualus teismo vaidmuo. Šio pobūdžio ginčiuose neigiamai vertintina tai, kad valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos dalyvavimas nagrinėjant tiriamus ginčus dėl vaikų suvokiamas gana formaliai, kaip ir dažnai formaliai suvokiama vaiko teisių apsaugos institucijos teismui pateikiama išvada dėl ginčo. Priežastys, lemiančios ginčų dėl vaikų sprendimą teismo tvarka, neretai sukelia problemų ir vykdam teismo sprendimą, susijusį su vaiko teisėmis ir interesais, lemia priverstinės teismo sprendimo įgyvendinimo procedūros taikymą (pvz., vaikas nėra atiduodamas tėvui, su kuriuo teismo sprendimu yra nustatyta vaiko gyvenamoji vieta). Nagrinėdami ir analizuodami pasirinktą magistro baigiamojo darbo temą „Ginčų dėl vaikų

³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

⁴ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 60-1501.

⁵ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807.

gyvenamosios vietos nustatymo su vienu iš tėvų probleminiai aspektai“ paanalizuosime šiuos probleminius klausimus.

Pasirinkta *magistro baigiamojo darbo tema aktuali* tuo, jog vaiko teisės yra sąlyginai naujas klausimas teisinėje srityje, todėl būtina kuo gausiau ir išsamiau analizuoti vaiko kaip teisių subjekto statusą, aiškinti jam suteiktas teises ir moksliniuose darbuose, pranešimuose, straipsniuose aptarti jų praktinį įgyvendinimą. Mokslininkai pripažįsta, kad vaiko interesų turinys sunkiai apibrėžiamas, todėl tyrimai, analizuojantys vaiko interesų įgyvendinimo aspektus, leidžia išsamiau pažinti nagrinėjamą reiškinį. *Tyrimo naujumas* pasireiškia tuo, kad ginčų dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo su vienu iš tėvų problematika tokia apimtimi kaip šiame darbe nebuvo nagrinėta. Šiame darbe nagrinėsime pagrindinių principų, vadovaujantis kuriais sprendžiami ginčai dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo su vienu iš tėvų, taikymą teismų praktikoje, analizuosime vykdymo proceso metu kylančius sunkumus, mediacijos taikymo galimybes.

Tyrimo objektas – ginčų dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo su vienu iš tėvų probleminiai aspektai.

Tyrimo tikslas – įvertinti, kaip įgyvendinami geriausi vaiko interesai sprendžiant ginčus dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo su vienu iš tėvų, atskleisti šių ginčų probleminius aspektus ir pasiūlyti galimus jų sprendimo būdus.

Siekiant šio tikslo darbe sprendžiami tokie **uždaviniai**:

- Aptarti vaikų gyvenamosios vietos nustatymo su vienu iš tėvų atvejus.
- Nustatyti ginčų dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatyme su vienu iš tėvų dalyvaujančias institucijas, įvertinti jų dalyvavimą geriausių vaiko interesų požiūriu.
- Paanalizuoti pagrindinių principų, vadovaujantis kuriais sprendžiami ginčai dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo, taikymą teismų praktikoje.
- Nustatyti teismo sprendimų dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo su vienu iš tėvų vykdymo probleminius aspektus.
- Paanalizuoti mediacijos taikymo galimybes ginčiuose dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo.

Darbo **hipotezė** – Lietuvos teisinis reglamentavimas sudaro prielaidas geriausių vaiko interesų įgyvendinimui vaiko gyvenamosios vietos nustatymo procese.

Tyrimo problema: ar esamas Lietuvos teisinis reglamentavimas sudaro prielaidas geriausių vaiko interesų įgyvendinimui vaikų gyvenamosios vietos nustatymo procese?

Tyrimo metodai:

- Mokslinės literatūros ir teisės aktų analizė;
- Anketinė apklausa.

Tyrimo imtis. Atliekant tyrimą buvo apklausta 13 respondentų – 7 dirbantys Alytaus rajono apylinkės teisme, 6 dirbantys Alytaus miesto savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos skyriuje.

Pagrindiniai **šaltiniai**, kuriais vadovautasi rašant darbą:

1. Nacionaliniai ir tarptautiniai teisės aktai;
2. Teismų praktika nagrinėjamos kategorijos bylose;
3. Mokslinė literatūra.

Pažymėtina tai, kad ginčų dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo ypatumai mokslininkų nėra plačiai nagrinėti. Vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, vaiko interesų įgyvendinimo teisinės problemas nagrinėjo Gediminas Sagatys (2006), Valentinas Mikelėnas (2009), vaiko interesų įgyvendinimą santuokos nutraukimo proceso metu nagrinėjo B. Kairienė, L. Jekaitytė (2010), intereso sampratos ir turinio problemas nagrinėjo E. Krivka (2009). Tačiau iš esmės ginčų dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo problematika taikant naujojo Lietuvos Respublikos civilinio kodekso normas nėra tyrinėta, išskyrus Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojamą teismų praktiką. 2002 m. birželio 21 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarimas Nr. 35 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium“⁶ iki šiol yra vienintelis teisės aktas, kuriame stengtasi koncentruotai aptarti vaikų gyvenamosios vietos nustatymą.

Darbo struktūra: darbą sudaro įvadas, 5 skyriai ir 3 poskyriai, išvados ir pasiūlymai, literatūros sąrašas, santrauka lietuvių ir anglų kalba, anotacija lietuvių ir anglų kalba, priedai.

⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 35 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium“ // Teismų praktika. 2002, Nr. 17.

1. VAIKŲ GYVENAMOSIOS VIETOS NUSTATYMO SU VIENU IŠ TĖVŲ ATVEJAI

Šeimos santykiuose teisės normos sudaro galimybę plačiai taikyti dispozityviškumo principą ir šeimos santykių subjektams patiems savo susitarimu reguliuoti tarpusavio santykius. Vadovaujantis protingumo, sąžiningumo ir teisingumo principais, nepiktnaudžiaujant savo teisėmis, dispozityvioji teisė leidžia asmeniui pasirinkti individualų veikimo variantą: „Kai tėvas ir motina gyvena skyriumi, vaiko gyvenamoji vieta nustatoma tėvų susitarimu (CK 3.169 straipsnio 1 dalis). Taigi Lietuvos įstatymai skatina vaiko tėvus visų pirma taikiai spręsti vaiko gyvenamosios vietos nustatymo klausimą. Vaiko tėvų susitarimas dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo vertintinas kaip pagrindinis vaiko gyvenamosios vietos nustatymo būdas, labiausiai atitinkantis vaiko interesus. Šeimos santykių subjektai, konkrečiai tėvai, nepajėgia ar nesugeba, dažnai ir nenori pasinaudoti teisės normų suteikta galimybe tarpusavio susitarimu spręsti atitinkamus su vaikais, jų teisių ir teisėtų interesų įgyvendinimu susijusius klausimus. Tai sudaro sąlygas priverstiniam valstybės įsitraukimui į tėvų ir vaikų santykius, šeimos santykius, dėl vaiko teisėms ir teisėtiems interesams iškilusios grėsmės. Praktika rodo, kad tokio pobūdžio ginčai itin dažnai sprendžiami ne abipusiu tėvų susitarimu, bet per teismą⁷. Vaikų gyvenamosios vietos nustatymo klausimas sprendžiamas tik įstatyme numatytais atvejais.

CK nustatyta, kad teismo sprendimu vaiko gyvenamoji vieta nustatoma, kai:

1. Santuoka pripažįstama negaliojančia;
2. Santuoka nutraukiama:
 - 2.1. bendru abiejų sutuoktinių sutikimu;
 - 2.2. vieno sutuoktinio prašymu;
 - 2.3. dėl sutuoktinio (-ių) kaltės;
3. Priimamas sprendimas dėl separacijos;
4. Vaikas gimsta nesusituokusiems ir kartu negyvenantiems tėvams.

1. **Santuokos pripažinimo negaliojančia** teisiniai padariniai sutuoktinių vaikams nustatyti CK 3.45 straipsnio 1 dalyje. Santuokos pripažinimo negaliojančia atveju nepilnamečių vaikų, gimusių esant tokiai santuokai ar praėjus daugiau kaip trims šimtams dienų po jų tėvų santuokos pripažinimo negaliojančia gyvenamosios vietos nustatymo klausimas turi būti

⁷ Civilinių bylų nagrinėjimo ataskaita (I instancijos teismuose). 2005 - 2011 metai // <http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika> [žiūrėta 2011 06 15]

sprendžiamas kaip ir jų tėvų ištuokos atveju (CK 3.165 - 3.208 straipsniai)⁸. Atsižvelgiant į tai, darytina išvada - jeigu sutuoktiniai turi nepilnamečių vaikų, teismas, pripažindamas santuoką negaliojančia, turi išspręsti jų gyvenamosios vietos klausimą.

2.1. CK 3.51 straipsnis įtvirtina patį paprasčiausią ir neskausmingiausią sutuoktiniams, jų vaikams, kitiems artimiesiems santuokos nutraukimo būdą – **santuokos nutraukimą bendru sutuoktinių susitarimu**, t. y. atvejį, kai nėra sutuoktinių ginčo nei dėl santuokos nutraukimo, nei dėl jos nutraukimo teisinių padarinių. Aplinkybę, kad sutuoktiniai sutaria dėl santuokos nutraukimo teisinių padarinių, gali patvirtinti tik jų šiuo klausimu sudaryta sutartis, kuri turi būti pridėta prie sutuoktinių prašymo nutraukti santuoką (CK 3.52 straipsnio 2 dalis, CPK 539 straipsnio 2 dalis). Pagrindinė teismo funkcija nagrinėjant tokias bylas yra patikrinti sutuoktinių sutarties dėl santuokos nutraukimo padarinių turinį. Jeigu sutuoktiniai turi nepilnamečių vaikų, CK 3.53 straipsnio 3 dalis imperatyviai nustato, jog sutartyje dėl santuokos nutraukimo pasekmių sutuoktinių privalo būti aptartas susitarimas dėl nepilnamečių vaikų gyvenamosios vietos nutraukus santuoką. Tėvams nesusitarus dėl vaikų gyvenamosios vietos, nutraukti santuokos bendru abiejų sutuoktinių sutikimu negalima (CK 3.51 straipsnio 1 dalies 2 punktas)⁹. Jei sutartyje nepilnamečių vaikų gyvenamosios vietos nustatymo klausimas neišspręstas, teismas sutarties netvirtina, kadangi tokia sutartis iš esmės pažeistų nepilnamečių vaikų interesus, o byla dėl santuokos nutraukimo sustabdo, kol sutuoktiniai sudarys naują sutartį. Sutuoktinių tinkamai sudarytos sutarties sąlygas teisėjas perkelia į teismo sprendimą (CK 3.53 straipsnio 3 dalis, CPK 541 straipsnis).

2.2. CK 3.55 straipsnio 1 dalyje nurodyti atvejai, kai santuoka **vieno sutuoktinio prašymu** gali būti nutraukta supaprastinta tvarka, t. y. ypatingąja teiseną. Kadangi santuoka nutraukiama vieno sutuoktinio iniciatyva, santuokos nutraukimo padarinių sutarties nėra. Klausimai, susiję su santuokos nutraukimu (CK 3.59 straipsnis), privalo būti išspręsti prašyme nutraukti santuoką. CK 3.59 straipsnis nustato santuokos nutraukimo vieno sutuoktinio prašymu pasekmes, t. y. tai apima visus tuos pačius klausimus kaip ir santuoką nutraukiant abiejų sutuoktinių bendru sutikimu: teismas turi išspręsti sutuoktinių nepilnamečių vaikų gyvenamosios vietos, jų išlaikymo, kitus klausimus. Priimdamas sprendimą nutraukti santuoką vieno sutuoktinio prašymu, teismas turi išspręsti sutuoktinių nepilnamečių vaikų gyvenamosios vietos klausimą (CPK 541 straipsnio 2 dalis).

2.3. Santuoka dėl vieno sutuoktinio kaltės nutraukiama ieškinio teiseną (CK 3.62 straipsnio 1 dalis). Šiuo atveju ieškinio pareiškimas dėl santuokos nutraukimo turi atitikti CPK 111, 135, 382 straipsnių reikalavimus. CPK 382 straipsnio 1 dalies 3 punkte įtvirtinta, jog

⁸ Mikelėnas V., Kesarauskas Š. ir kt. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2002. P. 103.

⁹ Ten pat, P. 327.

ieškinyje dėl **santuokos nutraukimo dėl sutuoktinio (-ių) kaltės**, sutuoktiniams, turintiems nepilnamečių vaikų, privalu nurodyti reikalavimą dėl jų gyvenamosios vietos nustatymo, jei ji nėra nustatyta tėvų susitarimu. CK 3.62 straipsnio 3 dalyje daroma nuoroda į CK 3.59 straipsnį, todėl darytina išvada, kad nutraukiant santuoką dėl vieno sutuoktinio kaltės, jeigu sutuoktiniai turi nepilnamečių vaikų, turi būti išspręstas jų gyvenamosios vietos nustatymo klausimas. Pripažinus, kad santuoka iširo dėl abiejų sutuoktinių kaltės, atsiranda tos pačios pasekmės, kaip ir nutraukus santuoką sutuoktinių bendru sutikimu (CK 3.61 straipsnio 3 dalis). Atsižvelgiant į tai, nutraukiant santuoką dėl abiejų sutuoktinių kaltės, teismo sprendime nutraukti santuoką privalomas aptarti nepilnamečių vaikų gyvenamosios vietos nustatymo klausimas.

3. CK trečiosios knygos V skyriuje (3.73 – 3.80 straipsniai) įtvirtintas naujas Lietuvos šeimos teisės institutas – **sutuoktinių gyvenimas skyrium (separacija)**. Tai tam tikra šeimos reorganizavimo forma, kai vieni sutuoktinių tarpusavio šeimos teisiniai santykiai baigiasi, o kiti – išlieka. Tai laikoma pirmuoju žingsniu į ištuoką. Gyvenimo skyrium, kaip ir santuokos nutraukimo, byloje privalo būti nuspręsta dėl nepilnamečių vaikų gyvenamosios vietos nustatymo (CK 3.76 straipsnio 1 dalis). Sutuoktiniai gali susitarti ir prieiti prie vienos nuomonės dėl būtinumo nustatyti gyvenimą skyrium. Tokiu atveju jie gali sudaryti gyvenimo skyrium padarinių sutartį ir paduoti teismui bendrą pareiškimą patvirtinti gyvenimą skyrium. Vienas iš sutarties dėl gyvenimo skyrium pasekmių reikalavimų yra nepilnamečių sutuoktinių vaikų gyvenamosios vietos nustatymas (CK 3.73 straipsnio 2 dalis). Tokiai sutarčiai *mutatis mutandis* taikomos CK 3.51, 3.53 straipsnių nuostatos (Mikelėnas, 2009).

4. Nors ginčai dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo paprastai yra tėvų santuokos nutraukimo padarinys, jie gali kilti ir tarp esančių santuokoje, ir tarp joje niekada nebuvousių tėvų. Šiandien yra akivaizdu, kad daugybė šeimų sukuriama bendrai **gyvenant neįregistravus santuokos**, t. y. partnerystės pagrindu. Duomenys apie kohabitaciją šiandieninėje Lietuvoje skiriasi. Tačiau bet kuriuo atveju jie informatyvūs. Pavyzdžiui, kai kurie šaltiniai rodo, kad Lietuvoje gyvena apie 55 tūkstančiai sugyventinių porų, o sugyventinių namų ūkiai sudaro apie 3 procentus visų namų ūkių. Kohabitaciją plintant patvirtina ir nesantuokinių vaikų daugėjimas: nesusituokusiems tėvams gimusių vaikų padaugėjo nuo 23 procentų 2002 m. iki 30 procentų 2003 m. (santuokos neįregistravusiems tėvams Lietuvoje 2000 m. gimė 7,7 tūkst., 2005 m. – 8,6 tūkst., o 2006 m. – 9,3 tūkst. vaikų) (Mikelėnas, 2009). Europos konvencija dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso, konstitucinis asmenų lygybės principas (Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalis) pagrindžia būtinybę vienodai ginti tiek susituokusių, tiek nesusituokusių tėvų vaikų teises. Tai tiesiogiai įtvirtinta CK 3.161 straipsnio 5 dalyje, kurioje nustatyta, kad vaikų, gimusių nesusituokusiems tėvams, ir vaikų, gimusių susituokusiems tėvams, teisės yra lygios. Nesusituokusiems vaiko tėvams gyvenant kartu (bendras gyvenimas neįregistravus santuokos),

vaiko gyvenamoji vieta laikoma esanti kartu su tėvais. Šiuo atveju tėvai, gyvenantys skyrium, gali tarpusavio susitarimu nustatyti vaiko gyvenamąją vietą (CK 3.169 straipsnio 1 dalis). Kilus nesusituokusių tėvų ginčui, su kuriuo iš jų vaikas turi gyventi, vaiko gyvenamoji vieta nustatoma teismo sprendimu (CK 3.169 straipsnio 2 dalis). Nesusituokę ir skyrium gyvenantys asmenys taip pat gali sudaryti sutartį dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo ir pateikti ją tvirtinti teismui (CK 6.983, 6.985, CPK 579 straipsniai).

Teismo sprendimu vaiko gyvenamoji vieta su vienu iš tėvų nustatoma tada, kai vaiko tėvai gyvena skyrium ir kai tarp tėvų dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo kyla ginčas (CK 3.169 straipsnio 2 dalis). Taigi tam, kad teismas spręstų vaiko gyvenamosios vietos nustatymo su vienu iš tėvų klausimą, tarp vaiko tėvų dėl to turi būti konstatuotas ginčas. Teismų praktikoje pozicija šiuo klausimu yra nevienoda. Pavyzdžiui, ieškovė R. J. kreipėsi į Alytaus rajono apylinkės teismą, pateikdama ieškinį dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo. Šį reikalavimą ieškovė grindė tuo, kad dukra nuo pat gimimo gyvena kartu su ieškove, dėl ko dukros gyvenamoji vieta turi būti nustatyta su ieškove. Atsakovas savo procesiniuose dokumentuose nurodė, jog ieškovė be pagrindo kelia reikalavimą nustatyti vaiko gyvenamąją vietą ginčo teisenos tvarka, tuo apsunkindama teismo ir šalių padėtį, nes vaiko gyvenimui su motina atsakovas neprieštarauja, dėl to niekuomet nekilo ginčų. Nors atsakovas išreiškė aiškia pozicija dėl ginčo nebuvimo, vis dėlto, teismas išsprendė ieškinio reikalavimą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo (Alytaus rajono apylinkės teismo sprendimas civilinėje byloje Nr. 2-4695-292/2011). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau LAT) 2007 m. sausio 29 d. nutartimi, priimta civilinėje byloje Nr. 3K-3-21/2007, pažymėjo, kad žemesnės instancijos teismai ieškovės reikalavimą nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą nustatyti su motina patenkino, neatsižvelgę į tai, kad nebuvo ginčo dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo tarp bylos šalių. Kasacinis teismas konstatavo, jog pirmosios instancijos teismas, nustatydamas nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą su motina, netinkamai taikė materialinės teisės normas dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo, įtvirtintas CK 3.169 straipsnio 2 dalyje, o apeliacinės instancijos teismas nepašalino pirmosios instancijos teismo padaryto materialinės teisės normos pažeidimo. Kasacinis teismas ieškinį dalyje dėl vaikų gyvenamosios vietos atmetė. Paminėtina ir priešinga kasacinio teismo praktika šiuo aspektu. 2008 m. sausio 25 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-51/2008, LAT pasisakė, jog byloje ieškovei vienu iš reikalavimų nurodžius nepilnamečio vaiko gyvenamosios vietos nustatymą kartu su ja, teismai turėjo išnagrinėti šio reikalavimo pagrįstumą. Kasacinis teismas nurodė, jog apeliacinės instancijos teismas nutartyje nepagrįstai atmetė ieškinio reikalavimą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, nurodydamas, kad dėl to nėra šalių ginčo. Teisėjų kolegija pažymėjo, kad byloje tėvai nepateikė susitarimo vaiko gyvenamosios vietos nustatymo klausimu, o ieškinyje šiuo

klausimu tik patvirtina ginčo buvimą, todėl šis reikalavimas turėjo būti sprendžiamas ir pagrįstai buvo išspręstas pirmosios instancijos teismo sprendimu, atsižvelgus į vaiko interesus.

Manytume, jog išimtiniais atvejais vaiko gyvenamosios vietos nustatymo klausimas turėtų būti išspręstas teismine tvarka, neatsižvelgiant į tai, kad tarp šalių nėra kilusio ginčo. Esti atvejų, kai vaiko gyvenamosios vietos nustatymas pateisinamas net ir nesant ginčo tarp tėvų, bei būtinas tam tikrų teisių realizavimui, pavyzdžiui, kai vienas iš tėvų, su kuriuo gyvena vaikas, turi teisę į socialines lengvatas, tačiau atsakinga institucija dėl šių lengvatų suteikimo turi įvertinti šeimos sudėtį, todėl tampa aktualu, jog nepilnamečio vaiko gyvenamoji vieta būtų nustatyta su vienu iš tėvų. Vaiko gyvenamosios vietos nustatymas teismo sprendimu su vienu iš tėvų dažnai svarbus vienam iš tėvų su vaiku išvykstant į užsienio valstybes. Tokiais atvejais, vertintina, kad ir nesant ginčo tarp tėvų dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, teismo sprendimas išspręsti šį klausimą atitiktų prioritetinges vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principą (CK 3.3 straipsnis), teisingumo ir protingumo principus (CK 1.5 straipsnio 4 dalis) bei teisinio apibrėžtumo principą (CK 1.2 straipsnio 1 dalis).

Pažymėtina, kad teismo sprendimas dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo nėra kliūtis pareikšti pakartotinį ieškinį dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, jeigu priėmus sprendimą, iš esmės pasikeičia aplinkybės (CK 3.169 straipsnio 3 dalis). Pavyzdžiui, skyrium gyvenantis vaiko tėvas sužino, kad vaiko motinos, su kuria nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, naujasis sutuoktinis ar partneris skriaudžia vaiką; vaikas atiduotas auginti kitiems asmenims, pavyzdžiui, seneliams; tėvas ar motina, su kuria gyvena vaikas, ruošiasi išvykti į užsienio valstybę ir panašiai. Tokie ieškiniai nėra laikomi pakartotiniaisiais ir CPK 137 straipsnio 2 dalies 4 punktas bei 293 straipsnio 3 punktas šiais atvejais netaikomi (Mikelėnas, 2009).

IŠVADOS:

1. Lietuvos įstatymai skatina vaiko tėvus visų pirma taikiai spręsti vaiko gyvenamosios vietos nustatymo klausimą. Vaiko tėvų susitarimas dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo vertintinas kaip pagrindinis vaiko gyvenamosios vietos nustatymo būdas, labiausiai atitinkantis vaiko interesus. Tarp skyrium gyvenančių tėvų kilus ginčui dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, jį su vienu iš tėvų nustatoma teismo sprendimu.

2. Reikalavimas dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo gali būti savarankiškas arba reiškiamas sprendžiant santuokos nutraukimo, sutuoktinių gyvenimo skyrium, santuokos negaliojimo bylas. Būtina sąlyga teismui spręsti reikalavimą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo su vienu iš tėvų – ieškinyje konstatuotas ginčas šiuo klausimu. Išimtyis iš šios taisyklės galimos tik išimtinai vaiko interesais (CK 3.3 straipsnis), bei atsižvelgiant į teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principus (CK 1.5 straipsnio 4 dalis).

2. INSTITUCIJOS, DALYVAUJANČIOS VAIKŲ GYVENAMOSIOS VIETOS NUSTATYMO PROCESE

Vaikai (asmenys iki 18 metų) dėl ypatingos savo padėties (neveiksnumo) yra išskirtinė asmenų grupė, turinti įvairių poreikių, bet dėl savo fizinio ir psichinio nebrandumo nesugebanti savęs apginti. Už vaiko gerovės užtikrinimą atsako ne tik šeima, bet ir valstybė. Vaiko teisių apsauga turi būti valstybės bei savivaldybių institucijų ir visų valstybės tarnautojų rūpestis bei prioritetas¹⁰.

Įstatymų leidėjas, įvertindamas šeimos svarbą, vaikų interesų prioritetus ir būtinumą turėti kuo veiksmingesnę vaikų teisių apsaugos sistemą, įtvirtino, kad šeimos teises gina teismas ir kitos valstybės, savivaldybės ar visuomenės institucijos. Kiekviena šių institucijų, gindama šeimos teises ir sprendama konfliktines situacijas, jai suteiktų įgalinimų ribose turi siekti takaus sprendimo ir padėti konflikto šalims tai padaryti.

2.1. Teismas

Tarp tėvų kilus ginčui dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, ji su vienu iš tėvų nustatoma teismo sprendimu (CK 3.169 straipsnio 2 dalis). Teismas, priimdamas sprendimus šeimos santykių bylose, privalo pirmiausia siekti apsaugoti nepilnamečių vaikų interesus. Aukščiausiojo Teismo praktikoje ne kartą pabrėžta, kad bylų dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo nagrinėjimas yra susijęs su viešojo intereso apsauga¹¹. Pagal CPK 376 straipsnį teismas šeimos byloje privalo būti aktyvus, kad užtikrintų viešojo intereso apsaugą, pirmiausia – nepilnamečių vaikų, labiausiai socialiai pažeidžiamų šeimos narių interesus.

Vadovaujantis CPK 376 straipsnio ir CK trečiosios knygos nuostatomis, aktyvus teismo vaidmuo šeimos bylose reiškiasi tuo, kad teismas:

1. Turi teisę savo iniciatyva rinkti įrodymus, kuriais šalys nesiremia, jeigu, teismo nuomone, tai yra būtina siekiant teisingai išspręsti bylą (CPK 376 straipsnio 1 dalis);
2. Privalo imtis priemonių šalims sutaikyti, taip pat siekti, kad būtų apsaugotos vaikų teisės ir interesai (CPK 376 straipsnio 2 dalis);
3. Turi teisę, atsižvelgdamas į ieškinio (priešieškinio) pagrindą sudarančias ir teismo posėdyje paaiškėjusias aplinkybes, viršyti pareiktų reikalavimų ribas, t. y. patenkinti daugiau reikalavimų, negu jų buvo pareikšta, taip pat priimti sprendimą dėl reikalavimų, kurie nebuvo

¹⁰ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaita.

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=226757&p_query=Jungtini%F8%20Taut%F8%20vaiko%20teisi%F8%20konvencijos%20%E1gyvendinimo%20ataskaita&p_tr2=2 [žiūrėta 2012 02 06]

¹¹ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-141/2011.

pareikšti, tačiau yra tiesiogiai susiję su pareikšto ieškinio (priešieškinio) dalyku ir pagrindu (CPK 376 straipsnio 3 dalis);

4. Gali savo iniciatyva, kai yra pagrindas, taikyti įstatymuose nustatytą alternatyvų asmens (ar vaiko) teisių ar teisėtų interesų gynimo būdą, kai byloje pareikštas vienas iš įstatymuose įtvirtintų alternatyvių reikalavimų negali būti tenkinamas (CPK 376 straipsnio 4 dalis).

5. Iki bus priimtas teismo sprendimas, savo iniciatyva taiko specialias laikinasias apsaugos priemones, nurodytas CK 3.65 straipsnio 2 dalyje, atsižvelgdamas į vaikų, taip pat į vieno sutuoktinio interesus¹².

Aptariamose kategorijose byloje teismas turi būti ypač aktyvus, rinkdamas įrodymus, nustatydamas teisiškai reikšmingus faktus, kadangi šiose bylose yra viešas interesas – užtikrinti vaiko teises ir interesus, o pats vaikas, būdamas nesubrendęs, neturėdamas civilinio teisinio veiksnio, reikalingų žinių ir pan., negali tinkamai apsaugoti savo teisių ir interesų, tuo tarpu pagrindiniai asmenys, turintys rūpintis vaiko teisėmis ir interesais, yra suinteresuotos bylos šalys. Nors įrodymų pateikimas yra kiekvienos iš šalių įstatyminė pareiga (CPK 178 straipsnis), tačiau teismas reikalavimą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo turi spręsti operatyviai per kiek įmanoma trumpesnę laiką ir kuo ekonomiškiau (CPK 7 straipsnio 1 dalis), nes nuo to priklauso viešojo intereso – vaiko teisių – apsauga, todėl įrodymų rinkimas negali pažeisti šių principinių nuostatų. Bylose, kuriose sprendžiama dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo su vienu iš tėvų, ypač svarbu užtikrinti operatyvumą. Pats ginčo dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo ilgas sprendimas gali pakenkti vaiko interesams, vaiko vystymuisi, žaloti vaiko psichiką, kadangi ginčo laikotarpiu vaiką dažniausia supa nežinia, nepastovus gyvenimas ir kitos neigiamos aplinkybės. Europos Žmogaus Teisių Teismas yra ne kartą pabrėžęs, kad šeimos bylose laiko veiksnys gali turėti lemiamos reikšmės vaiko ir tėvo, su kuriuo jis negyvena, santykiams, dėl to jos laikomos prioritetingomis ir reikalauja skubiai nagrinėti (žr., pvz., *Eberhard and M. v. Slovenia*, No. 8673/05, 9733/05, 2009 m. gruodžio 1 d. sprendimas, *Ignaccolo-Zenide v. Romania*, no. 31679/96 2000 m. sausio 25 d. sprendimas ir kt.).

Dažnas ginčų dėl vaikų gyvenamosios vietos sprendimas teismine tvarka neatitinka vaiko interesų, sukelia vaikui neigiamą emocinę aplinką. Dėl šios priežasties yra itin svarbu bylas, kurių sprendimas turės įtakos vaiko teisėms ir interesams, išspręsti per įmanomai trumpiausią laiką. Tam teisėjas privalo tinkamai pasirengti bylos teisminiam nagrinėjimui, būti itin aktyvus dar pasirengimo bylos nagrinėjimui stadijoje. Tačiau vis dar būna atvejų, kai bylų nagrinėjimas trunka nuo kelių mėnesių iki kelerių metų. Bylos nagrinėjimo termino klausimas yra ypač aktualus bylose dėl santuokos nutraukimo, kai tarp tėvų kyla ginčų tiek dėl vaikų

¹² LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-513/2007.

gyvenamosios vietos, bendravimo su vaikais ir dalyvavimo jų auklėjime, vaikų išlaikymo, tiek dėl šeimos turto padalijimo¹³.

Taigi viena iš pagrindinių sąlygų išspręsti ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo per įmanomai trumpiausią laiką – tinkamas pasirengimas bylos teisminiam nagrinėjimui, kuris suponuoja **būtinybę teisėjui būti itin aktyviam**, dar pasirengimo bylos nagrinėjimui stadijoje nustatyti įrodinėjimo dalyką, nustatyti įrodymų, reikalingų faktams patvirtinti, visumą ir imtis priemonių kartu su šalimis šiems įrodymams surinkti, išsiaiškinti visus turinčius dalyvauti nagrinėjant bylą asmenis ir atlikti kitus veiksmus, būtinus tinkamai parengti bylą teisminiam nagrinėjimui. Teismas, atsižvelgdamas į ieškinio turinį, objektyvias galimybes surinkti įrodymus kitiems asmenims, pasirenka įrodymų rinkimo būdą, t. y. teismas gali pats juos išsireikalauti arba pavesti tai padaryti šalims arba valstybinei vaiko teisių apsaugos institucijai. Teismas reikiama is atvejais turi nukreipti procesą tinkama linkme, pareikalaudamas papildomų įrodymų, gali įpareigoti ieškovą ar (ir) atsakovą pateikti įrodymus, pagrindžiančius įrodinėtinas faktines aplinkybes, nurodydamas įpareigojimo įvykdymo terminą. Šalių prašymu, teismas išreikalauja įrodymus, kurių jos negali gauti. Teismas prireikus turi rinkti įrodymus savo iniciatyva užklaudamas valstybines ar privačias įmones, įstaigas, organizacijas ir institucijas ar fizinius asmenis, galinčius suteikti reikalingos informacijos, duomenų ir kitokių įrodymų, patvirtinančių ar paneigiančių, ginčui teisingai išspręsti nustatytinas faktines aplinkybes. Objektyviai nesant galimybių įrodyti tam tikras teisiškai reikšmingas aplinkybes, teismas visas abejones turi vertinti vaiko interesų naudai ir priimti vaiko interesus atitinkantį teismo sprendimą.

Kasacinio teismo praktikoje pasisakyta, kad teismas, priimdamas sprendimą dėl nepilnamečio vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, turi įvertinti kiekvieno iš tėvų galimybes ir pastangas užtikrinti teisės normose įtvirtintų pagrindinių vaiko teisių ir pareigų įgyvendinimą, šeimos aplinkos sąlygas, t. y. tas sąlygas, kuriomis vaikui teks gyventi, nustačius jo gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų, tarp jų tėvo (motinos) asmeninius bruožus ir kiekvieno iš jų realią galimybę sudaryti vaikui tinkamas raidos sąlygas, vaiko ir tėvo ar motinos tarpusavio santykius bei jų pobūdį, vaiko norus ir kita¹⁴. Pavyzdžiui, 2011 m. kovo 29 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-141/2011, LAT konstatavo, kad **nagrinėjamoje byloje šios aplinkybės liko neišsiaiškintos**. Byloje nebuvo surinkti ir įvertinti reikalingi įrodymai bei tinkamai nenustatytos visos aplinkybės, reikšmingos sprendžiant dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo su vienu iš tėvų, dėl to galėjo būti priimtas neteisėtas sprendimas. Nors byla buvo nagrinėjama jau beveik ketverius metus, pirmosios instancijos teismas, du kartus nagrinėdamas šią bylą, nesurinko visų

¹³ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos veiklos ataskaita 2003 01 01 – 2003 12 31. <http://www3.lrs.lt/docs2/HGXAVDSJ.PDF> [žiūrėta 2012 02 05]

¹⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-555/2007.

reikalingų įrodymų. Apeliacinės instancijos teismas, pirmą kartą nagrinėdamas bylą apeliacine tvarka, nurodė šiuos trūkumus, tačiau jie pakartotinai nagrinėjant bylą pirmosios instancijos teisme nebuvo ištaisyti¹⁵.

Teismo aktyvumas nustatant bylai reikšmingas faktines aplinkybes ir renkant įrodymus ypač aktualus ginčų dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo bylose su užsienio (tarptautiniu) elementu. Tarptautinis (užsienio) elementas pasireiškia vienos iš bylos šalių gyvenimu užsienio valstybėje, santuokos su užsienio piliečiu sudarymu, vaikų buvimu užsienio valstybėje ar vienos iš bylos šalių siekiu nustatyti vaiko gyvenamąją vietą kartu su savimi, turint tikslą kartu su vaiku išvykti gyventi į užsienio valstybę. Vienam iš tėvų su vaiku gyvenant užsienio valstybėje, teismas turi ištirti užsienio valstybėje esančias šalies šeimos aplinkos sąlygas, tėvo (motinos) materialinę būklę, jo (jos) sutuoktinio ar sugyventinio santykius su vaiku, jo požiūrį į vaiko auklėjimą, gyvenimą kartu su juo, vaikui esant užsienio valstybėje, paties vaiko norus, su kuriuo iš tėvų jis norėtų gyventi. Be bendrų būtinų nustatyti faktinių aplinkybių, bylose su užsienio (tarptautiniu) elementu teismas privalo papildomai išsiaiškinti vaiko nuolatinio gyvenimo užsienio valstybėje teisėtumą, socialinių ir kitų vaiko teisių užtikrinimo garantijas užsienio valstybėje, paties vaiko požiūrį į gyvenimą užsienio valstybėje, vaiko adaptavimosi galimybes, vaiko tėvo, su kuriuo gyvenamoji vieta nenustatoma, ir kitų giminaičių galimybes matytis su vaiku jam išvykus į užsienio valstybę nuolat gyventi. Šioms faktinėms aplinkybėms išsiaiškinti teismas turi surinkti įvairius įrodymus, kurie yra užsienio valstybėje. Pavyzdinis sąrašas teismo turimų surinkti įrodymų, esančių užsienio valstybėje: gauti iš užsienio valstybės vaikų teisių apsaugos institucijų informaciją dėl byloje nustatytinų faktinių aplinkybių, pažymas iš darboviečių apie šalių bei jų sutuoktinių (sugyventinių) darbo užmokestį, charakteristiką, pažymas iš registrų apie šalių ar (ir) jų sutuoktinių (sugyventinių) turimą nekilnojamąjį turtą, iš valstybinių institucijų apie baudžiamąjį ir administracinį šalies ar jos sutuoktinio (sugyventinio) teistumą ir baustumą, taip pat gauti informaciją apie užsienio valstybės teisę, reglamentuojančią bylos šalių bei jų vaikų teisinį statusą, galimybę kitam tėvui atvykti į užsienio valstybę matytis su vaiku ir pan.¹⁶.

Įrodymų, esančių užsienio valstybėse, rinkimo būdai

Įrodymai, esantys užsienio valstybėje, renkami tarptautinių dvišalių sutarčių dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, komercinėse ir šeimos bylose nustatyta tvarka. Teismai įrodymus, esančius ES valstybėje, gali rinkti tiesioginiu būdu, kreipdamiesi į užsienio valstybės kompetentingą rinkti įrodymus teismą, pagal 2001 m. gegužės 28 d. Tarybos Reglamentą (EB)

¹⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-141/2011.

¹⁶ LAT Senato 2002 m. birželio 21 d. nutarimu Nr. 35 patvirtinta „Įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium, apžvalga“ // Teismų praktika. 2002, Nr. 17.

Nr. 1206/2001 dėl valstybių narių teismų tarpusavio bendradarbiavimo renkant įrodymus civilinėse ar komercinėse bylose¹⁷. Teismai rinkti įrodymus taip pat gali netiesiogiai, per centrinės institucijas. 2003 m. lapkričio 27 d. Tarybos Reglamentas (EB) Nr. 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo, panaikinančio Reglamentą (EB) Nr. 1347/2000¹⁸, IV skyriuje įtvirtintas centrinių institucijų bendradarbiavimas su tėvų pareigomis susijusiose bylose. Netiesioginio bendradarbiavimo atveju bylos nagrinėjimo metu iškilus klausimams, kurių sprendimas susijęs su informacija iš kitos ES valstybės narės teismo ar institucijos, teismai gali kreiptis į savo šalies centrinę instituciją, kuri pagal Reglamentą Nr. 2201/2003 turi padėti teismui gauti visą reikalingą informaciją. Reglamentas Nr. 2201/2003 25 konstatuojamoji dalis įtvirtina centrinių institucijų bendradarbiavimo pareigą, siekiant draugiškai išspręsti šeimos ginčus su tėvų pareigomis susijusiose bylose. Reglamentas Nr. 2201/2003 55-58 straipsniai detalizuoja šią centrinių institucijų bendradarbiavimo pareigą, numatant, kad centrinės institucijos bendradarbiauja kitos valstybės narės centrinės institucijos arba tėvų pareigų turėtojo prašymu (Nr. 2201/2003 55 straipsnio 1 dalis), o bendradarbiaujant renka ir keičiasi informacija apie vaiko padėtį, visas atliekamas procedūras, dėl vaiko priimtus sprendimus, kt. (Nr. 2201/2003 55 straipsnio 1 dalies a punktas), teikia informaciją ir pagalbą tėvų pareigų turėtojams, lengvina komunikaciją tarp teismų, padeda tėvų pareigų turėtojams susitarti tarpininkaujant ar kitomis priemonėmis lengvinti tarpvalstybinį bendradarbiavimą šiuo tikslu. Vertinant centrinėms institucijoms nustatytų pareigų visumą, akivaizdu, kad, numatant tokias pareigas centrinėms institucijoms, yra siekiama kuo glaudžiau joms bendradarbiaujant padėti surinkti visus būtinus įrodymus bei informaciją ir užtikrinti, kad bylos, susijusios su tėvų pareigomis vaikams, būtų išnagrinėtos išsamiai ir per kuo trumpesnę įmanomą laiką. Lietuvos Respublika yra nurodžiusi dvi centrinės institucijas pagal Reglamentą Nr. 2201/2003 53 straipsnį – Teisingumo ministeriją ir Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją. Jeigu valstybė, kurioje renkami įrodymai, nėra Europos Sąjungos narė, taip pat jei tarp Lietuvos ir užsienio valstybės, kurioje rinktiniai įrodymai, nėra sudarytos dvišalės sutarties dėl teisinės pagalbos, tačiau užsienio valstybė yra 1970 m. Hagos konvencijos¹⁹ dalyvė, tuomet įrodymai renkami šioje konvencijoje nustatyta tvarka. Užsienio valstybei nesant šios konvencijos dalyve, prašymai suteikti teisinę pagalbą gali būti teikiami ir vykdomi diplomatiniais kanalais abipusiškumo pagrindu, t. y. kreipiantis į Teisingumo ministeriją, o šiai – į Užsienio reikalų

¹⁷ 2001 m. gegužės 28 d. Tarybos Reglamentas (EB) Nr.1206/2001 dėl valstybių narių teismų tarpusavio bendradarbiavimo renkant įrodymus civilinėse ar komercinėse bylose.

http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.dok_priedas?p_id=9226 [žiūrėta 2012 02 07]

¹⁸ 2003 m. lapkričio 27 d. Tarybos Reglamentas (EB) Nr.2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo, panaikinančio Reglamentą (EB) Nr.1347/2000.

http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.dok_priedas?p_id=9343 [žiūrėta 2012 02 07]

¹⁹ Hagos konvencija dėl įrodymų civilinėse arba komercinėse bylose paėmimo užsienyje // Valstybės žinios. 2000, Nr. 44-1250.

ministeriją, kuri per savo diplomatinės ar konsulinės įstaigas kreipiasi į tam tikras užsienio valstybės institucijas.

Išnagrinėję 2005 – 2011 m. LAT praktiką, prieiname prie išvados, jog teismai, nustatydami faktines aplinkybes, sprenddami ginčus dėl vaikų gyvenamosios vietos, ne visuomet yra pakankamai aktyvūs, rinkdami įrodymus, esančius užsienio valstybėse. Pavyzdžiui, civilinėje byloje Nr. 3K-3-141/2011 priimtoje nutartyje LAT nurodė, kad nagrinėjamoje byloje pagrindas taikyti Reglamentą Nr. 2201/2003 atsirado po to, kai atsakovė, laikinai išvykusi į Didžiąją Britaniją su kasatoriaus ir jos vaiku, bei turėdama kasatoriaus leidimą jų bendro vaiko išvežimui, iš Didžiosios Britanijos negrižo. Taigi atsakovei kartu su vaiku pasilikus Didžiojoje Britanijoje, Lietuvos teismai privalėjo taikyti Reglamente Nr. 2201/2003 nustatytas taisykles, gaudami iš Didžiosios Britanijos įrodymus, vertindami informaciją apie galbūt Didžiojoje Britanijoje vykstančius teismo procesus ir kt. Teismai, nagrinėdami šią bylą, turėjo galimybę kreiptis į centrinę instituciją Lietuvoje per Prienų savivaldybės Vaiko teisių apsaugos skyrių arba, pastarajam neveikiant, tiesiogiai, ir taip užtikrinti, kad būtų laikomasi ne tik Reglamente Nr. 2201/2003 numatytos centrinių institucijų bendradarbiavimo pareigos, tačiau ir visų objektyvių, išsamių ir bylai svarbių aplinkybių išsiaiškinimo pareigos. Kaip matyti iš byloje esančių duomenų, Prienų rajono apylinkės teismas, pirmą kartą nagrinėdamas bylą, susisiekė su Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, ir teismui buvo suteikta informacijos tiek apie galimybę jam aktyviai rinkti įrodymus, tiek apie centrinę instituciją įrodymams rinkti, tačiau teismas tokia informacija, nors ji buvo gauta pasirengimo bylą nagrinėti stadijoje, nepasinaudojo. Šią bylą pirmą kartą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme, atsakovė nepateikė teismui įrodymų apie savo gaunamas pajamas ir turtinę padėtį, taip pat vaiko išlaikymo pagrindimą. Apeliacinės instancijos teismas pirmą kartą nagrinėdamas šią bylą apeliacine tvarka, pagrįstai nurodė, kad atsakovė tokių duomenų nepateikė, o pateiktieji neatitinka įrodymams keliamų reikalavimų. Apeliacinės instancijos teismas taip pat pagrįstai atkreipė teismo dėmesį į tai, kad pastarasis atsakovei nepateikus reikiamų įrodymų, privalėjo pats būti aktyvus ir rinkti įrodymus pagal 2001 m. gegužės 28 d. Tarybos Reglamentą (EB) Nr. 1206/2001 dėl valstybių narių teismų tarpusavio bendradarbiavimo renkant įrodymus civilinėse ar komercinėse bylose. Bylą pakartotinai nagrinėjant pirmosios instancijos teisme, šis teismas nurodytų proceso trūkumų neištaisė, nepradėjo bendradarbiauti su Didžiosios Britanijos teismu tiesiogiai ar per valstybių centrinės institucijas, **nesiėmė aktyvaus vaidmens** ir neužtikrino, kad visa bylai nagrinėti reikalinga informacija bei visi būtini, įrodymų leistinumui keliamus reikalavimus atitinkantys įrodymai būtų surinkti šioje byloje²⁰.

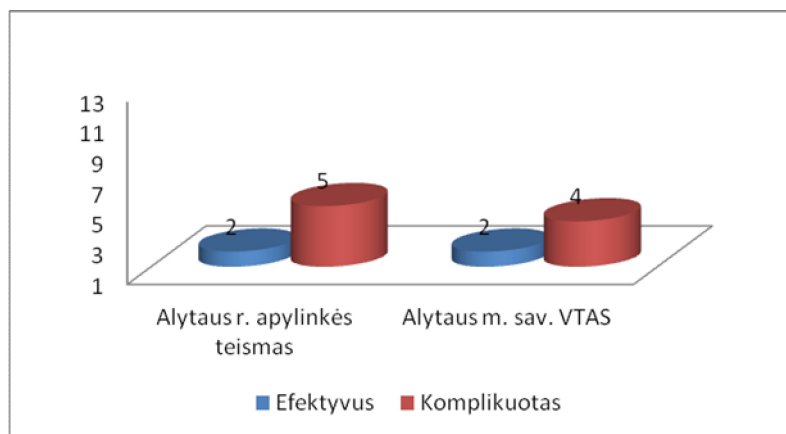
²⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-141/2011.

Siekdami nustatyti, su kokiais sunkumais susiduriama nustatant vaikų gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų, tarp kurių kilęs ginčas dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo, atlikome tyrimą, kurio metu apklausėme 7 apylinkės teismo teisėjus ir 6 vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistus. Iš atlikto tyrimo duomenų galime daryti išvadą, jog **įrodymų, reikalingų nustatyti faktinėms bylos aplinkybėms, esančių užsienio valstybėse, nagrinėjamos kategorijos bylose rinkimas**, teismams kreipiantis savo iniciatyva tiesiogiai arba per centrinės institucijas, yra **problemiškas** (žr. 1 pav.), nes:

1) rinkimo procedūros sudėtingos, užsienio institucijų požiūris į prašymus surinkti įrodymus yra formalus ir negeranoriškas (pavyzdžiui, neįteikus atitinkamų dokumentų vienam iš tėvų, su vaiku gyvenančiam užsienio valstybėje, įrodymų rinkimo procedūra „pasibaigia“);

2) užsienyje esančių įrodymų rinkimas tęsiasi ilgą laiką;

3) nėra sistemos, problemos su vertimais, užsienio valstybių požiūris į privačius šeimos santykius (užsienio institucijos, gavusios prašymą surinkti įrodymus apie su vaiku gyvenančio tėvo/motinos šeimos aplinkos sąlygas, tokį patikrinimą traktuoja kaip privataus gyvenimo pažeidimą).

1 pav. Įrodymų užsienio valstybėje rinkimas

Dokumentų, teikiamų kaip įrodymų bylose su tarptautiniu elementu, vertinimas

LAT dėl dokumentų, teikiamų kaip įrodymų bylose su tarptautiniu elementu, vertinimo formuoja tokią teismų praktiką - kai į bylą kaip įrodymai teikiami kitose Europos Sąjungos valstybėse narėse gauti dokumentai, jų leistinumas ir priimtinas nustatinėjamas:

1. Patikrinant, ar šie dokumentai yra teikiami, remiantis vienu iš tiesioginio taikymo dokumentų (reglamentų). Tokią specialią tvarką nustato 2003 m. lapkričio 27 d. Reglamentas Nr. 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo, panaikinant Reglamentą (EB) Nr.1347/2000, 2001 m. gegužės 28 d. Tarybos Reglamentas (EB) Nr.1206/2001 dėl valstybių narių teismų tarpusavio

bendradarbiavimo renkant įrodymus civilinėse arba komercinėse bylose, 2000 m. gruodžio 22 d. Tarybos Reglamentas (EB) Nr. 44/2001 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo bei vykdymo.

2. Jei įrodymai į civilinę bylą, nagrinėjamą Lietuvos teismuose, yra teikiami ne pagal konkretaus reglamento nustatytą tvarką ir jie yra išduoti oficialios valstybės valdžios institucijos kitoje valstybėje, turi būti vadovaujamosi 1961 m. spalio 5 d. Konvencija dėl užsienio valstybėse išduotų dokumentų legalizavimo panaikinimo, kai valstybė, kurios institucijos išdavė konkretų dokumentą yra susitariančioji valstybė minėtos konvencijos prasme. Konvencijos 4 straipsnyje nurodyta pažyma „Apostille“, kuria vadovaujantis yra patvirtinamas parašo tikrumas, dokumentą pasirašiusiojo asmens pareigos ir, kai reikia, dokumente esančio antspaudo ar ženklų tapatumas. Dokumentai, pateikiami į bylą remiantis šios konvencijos nuostatomis, turėtų būti išverčiami į valstybinę kalbą ir, patvirtinus vertimus bei dokumentų kopijų tikrumą, teikiami į bylą kaip įrodymai²¹.

Teismai, nustatydami faktines bylos aplinkybes, neretai remiasi šalių iš užsienio valstybių pateiktais įrodymais, neįvertindami, ar jie atitinka įrodymų leistinumui keliamus reikalavimus. „LAT atkreipė dėmesį į tai, kad byloje buvo nustatyta, jog atsakovės pateikti įrodymai neatitiko įrodymams keliamų reikalavimų, tačiau šis trūkumas nebuvo ištaisytas bylą pakartotinai nagrinėjant pirmosios instancijos teisme. Atsakovė į bylą pateikė Didžiojoje Britanijoje gautus įrodymus: policijos įstaigos pranešimą, laikinas nuomos sutartis, dokumentus apie jos gaunamus kreditus bei jai suteiktą socialinio draudimo numerį, išvadą iš vaiko darželio, gyvenimo sąlygų įvertinimą. Didžioji dauguma byloje esančių įrodymų – tai dokumentai, išduoti oficialių valstybės institucijų, todėl LAT dėl kitose valstybėse išduotų dokumentų vertinimo pažymėjo, kad pakartotinai nagrinėjant bylą, įvertintina, ar šie dokumentai atitinka įrodymams keliamus reikalavimus“²².

Laikiniųjų apsaugos priemonių taikymas (CK 3.65 str. 2 d., CPK 145 str.)

Teismas dalyvaujančių byloje ar kitų suinteresuotų asmenų prašymu gali taikyti laikinąsias apsaugos priemones, jeigu šie asmenys tikėtinai pagrindžia savo ieškinio reikalavimą ir nesiėmus šių priemonių teismo sprendimo įvykdymas gali pasunkėti arba pasidaryti nebeįmanomas (CPK 144 straipsnio 1 dalis). Teismas savo iniciatyva gali taikyti laikinąsias apsaugos priemones tik tais atvejais, kai tai yra būtina siekiant apginti viešąjį interesą ir nesiėmus šių priemonių būtų pažeistos asmens, visuomenės ar valstybės teisės ir teisėti interesai (CPK 144 straipsnio 2 dalis). Spręsdamas laikiniųjų apsaugos priemonių taikymo klausimą,

²¹ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-141/2011.

²² Ten pat.

teismas neatlieka įrodymų vertinimo, nevertina ir ieškinio ar kito procesinio dokumento reikalavimų pagrįstumo, nepasisako dėl ginčo esmės, teismas tik sprendžia dėl laikinųjų apsaugos priemonių reikalingumo konkrečiu atveju, atsižvelgiant į šeimos bylų nagrinėjimo ypatumus bei prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principą (CK 3.3 straipsnio 1 dalis). Teismas nagrinėjamos kategorijos bylose gali taikyti CPK 145 straipsnio 1 dalyje nurodytas laikinas apsaugos priemones (pavyzdžiui, draudimas atsakovui išvykti iš nuolatinės gyvenamosios vietos ir (arba) draudimas išvežti vaiką iš nuolatinės gyvenamosios vietos be teismo leidimo). Be CPK 145 straipsnio 1 dalyje nustatytų laikinųjų apsaugos priemonių, teismas papildomai gali taikyti tik tokias priemones, kurios yra nustatytos kituose įstatymuose (CPK 145 straipsnio 1 dalies 13 punktas). Šeimos bylose teismas, atsižvelgdamas į sutuoktinių vaikų, taip pat į vieno sutuoktinio interesus, iki kol bus priimtas teismo sprendimas gali taikyti laikinas apsaugos priemones, numatytas CK 3.65 straipsnyje.

CPK ir kiti įstatymai pateikia platų sąrašą priemonių, kurios, taikant po vieną ar kombinuojant kelias, yra pakankamos bylinėjimosi laikotarpiu apsaugoti tiek turtinius, tiek neturtinius šalių interesus. *Išimtiniais atvejais byloje prireikus laikinai sureguliuoti itin specifinę ginčo situaciją, kuriai įstatymuose neįtvirtinta tinkamos laikinosios apsaugos priemonės, teismas, vadovaudamasis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo kriterijais (CPK 3 straipsnio 7 dalis) bei specialiaisiais laikinųjų apsaugos priemonių taikymo principais, gali ad hoc pritaikyti originalaus pobūdžio apsaugos priemonę. Tokiu atveju teismas turi tinkamai motyvuoti ir konstitucinių vertybių apsaugos požiūriu pagrįsti, kodėl buvo būtina taikyti įstatyme aiškiai neįtvirtintą laikinąją apsaugos priemonę*²³. Pavyzdžiui, pirmosios instancijos teisme buvo iškelta civilinė byla pagal ieškovo D. A. ieškinį atsakovei L. S. dėl tėvystės nuginkėjimo, vaiko gyvenamosios vietos nustatymo ir išlaikymo priteisimo bei pagal atsakovės L. S. priešieškinį ieškovui D. A. dėl išlaikymo priteisimo. Kadangi nepilnametė šalių duktė A. A. gyveno su atsakove, ieškovas pareiškė prašymą nustatyti laikiną jo bendravimo su nepilnamete dukterimi tvarką iki teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos. Pirmosios instancijos teismas atmetė ieškovo prašymą taikyti laikinas apsaugos priemones, nurodydamas, kad ieškovo prašymas nustatyti laikiną bendravimo tvarką nėra susijęs su šalių pareikštais reikalavimais bei tokia laikinoji apsaugos priemonė kaip laikina bendravimo su nepilnamečiu vaiku tvarka nenustatyta CK 3.65 straipsnio 2 dalyje. Vilniaus apygardos teismas, naikindamas pirmosios instancijos teismo nutartį, nurodė, kad šiuo metu nepilnametė šalių duktė gyvena su motina, teismo sprendimo, kuriuo būtų nustatyta jos gyvenamoji vieta su kuriuo nors iš tėvų, nesama, priešingai, ieškovas tokį reikalavimą – nustatyti dukters gyvenamąją vietą su juo – yra pareiškęs būtent šioje byloje.

²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bendrųjų klausimų dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo apžvalga // Teismų praktika. 2011, Nr. 34.

Taigi ieškovo pareikštas materialusis teisinis reikalavimas yra susijęs su prašoma taikyti laikinąją apsaugos priemonę – laikinos bendravimo su nepilnamete dukterimi tvarkos nustatymu iki bus išnagrinėtas šalių ginčas. Nors pirmosios instancijos teismas nurodė, kad CK 3.65 straipsnio 2 dalis nenumato ieškovo prašomos laikinosios apsaugos priemonės, tačiau kolegija pažymėjo, kad CK 3.65 straipsnio 2 dalyje pateiktas laikinųjų apsaugos priemonių sąrašas nėra baigtinis, teismas, atsižvelgdamas į konkrečią situaciją, gali taikyti ir kitokias apsaugos priemones, kurios šiame sąrašė nenumatytos, tačiau, teismo nuomone, yra būtinos siekiant apsaugoti vaiko interesus (Vilniaus apygardos teismo 2010 m. balandžio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-448-623/2010). LAT pažymėjo, kad apžvelgtoje Vilniaus apygardos teismo nagrinėtoje byloje teismo taikyta laikinoji apsaugos priemonė – laikinos bendravimo tvarkos su dukterimi nustatymas – reiškia tai, kad teismas taikė CK 3.65 straipsnio 2 dalies 2 punkte įtvirtintą laikinąją apsaugos priemonę – nepilnamečių vaikų gyvenamosios su vienu iš tėvų nustatymą, kuris iš esmės apima ir teismo įgaliojimus nustatyti kito tėvo bendravimo su vaiku tvarką²⁴.

2.2. Valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija

Visuotinai pripažįstama, kad vaikai yra pažeidžiama visuomenės dalis, negalinti pati ginti savo interesų teisme. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo bei Bendrųjų vaiko teisių apsaugos skyrių nuostatų²⁵ (toliau – Bendrųjų VTAS nuostatų) normos nustato, kad savivaldybės teritorijoje pareiga užtikrinti vaiko teisių apsaugą, vaiko teises ir teisėtus interesus reglamentuojančių teisės aktų įgyvendinimą ir priežiūrą, pareiga ginti ir atstovauti vaiko teises ir jo teisėtus interesus, tenka savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriui (toliau VTAS), kuris įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka privalo atstovauti vaiko teisėms ir teisėtiems interesams ir ginti juos teismuose (Bendrųjų VTAS nuostatų 12.4 p.). Valstybės ir savivaldybių institucijos įstatymų numatytais atvejais gali būti teismo įtraukiamos proceso dalyviais arba įstoti į procesą savo iniciatyva, kad duotų išvadą byloje, siekiant įvykdyti jiems pavestas pareigas, jeigu tai susiję su viešojo intereso gynimu (CPK 49 straipsnio 2 dalis). Pagal CK 3.178 straipsnio nuostatas, nagrinėjant ginčus dėl vaikų, būtinas valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos dalyvavimas. Valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija, ištyrusi šeimos aplinkos sąlygas, pateikia teismui išvadą dėl ginčo, kuri yra pagrindinis būdas apginti vaiko teises ir jo teisėtus interesus. CK 3.178 straipsnio 1 dalyje nustatytas privalomas valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos dalyvavimas nagrinėjant ginčus dėl vaikų neturi būti suvokiamas formaliai; taip pat formaliai neturi būti suvokiama vaiko teisių apsaugos institucijos

²⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bendrųjų klausimų dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo apžvalga // Teismų praktika. 2011, Nr. 34.

²⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. gruodžio 17 d. nutarimas Nr. 1983 „Dėl bendrųjų vaiko teisių apsaugos skyrių nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 120-5415.

teismui pateikiama išvada, nurodyta CK 3.178 straipsnio 2 dalyje. Ši išvada turi būti suformuluota aiškiai bei motyvuotai, joje turi būti pasisakyta dėl ginčo, t. y., su kuriuo iš tėvų nustatytas vaiko gyvenamąją vietą, tai labiau atitiktų jo interesus, nurodytos faktinės aplinkybės ir jų įrodymai, kuriais remiamasi pateikiant išvadą, joje turi atsispindėti nustatytos vaiko gyvenimo, auklėjimo, išlaikymo, bendravimo su tėvais aplinkybės. Praktikoje savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnyba (atsakingas darbuotojas) neretai apsiriboja gana formaliu šeimos aplinkos sąlygų tyrimu, vengia pateikti aiškius siūlymus dėl ginčo sprendimo būdų arba atskirose teisminio nagrinėjimo stadijose pateikia iš esmės priešingus ginčo sprendimo būdus. Nepaisant to, kad savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnybos išvada nesaisto teismo ir svarstoma bei vertinama kartu su kitais šalių pateiktais įrodymais, taip pat išklaudus vaiko norus, būtina užtikrinti, kad savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnybos teikiama išvada būtų motyvuota, joje atsispindėtų nustatytos vaiko gyvenimo, auklėjimo, išlaikymo, bendravimo su tėvais aplinkybės, siūlomas konkretus vaiko interesus atitinkantis ginčo sprendimo būdas, įvardijant siūlymo motyvus²⁶. Pavyzdžiui, 2011 m. kovo 29 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-141/2011, LAT konstatavo, kad nagrinėjamoje byloje pateikta Prienų rajono savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos skyriaus išvada – formali, neišsami, nepateikta duomenų apie vaiko gyvenimo sąlygas, o jei tokių pateikti neįmanoma – nenurodyta, kokių veiksmų imtasi tam, kad reikalinga informacija būtų surinkta. Kasacinis teismas pažymėjo, kad vaiko teisių apsaugos institucijos pozicija bylose, kuriose nagrinėjami vaiko gyvenamosios vietos su vienu iš tėvų nustatymo ir kiti su svarbiais vaiko interesais susiję klausimai, privalo būti aktyvi, o teismai turi reikalauti ne formalios, tačiau išsamios ir svarbias aplinkybes atskleidžiančios išvados²⁷.

Pastebėtina, kad vaiko šeimos aplinkos sąlygų ištyrimas, vaiko nuomonės išsiaiškinimas tampa problemiškas vaikui su vienu iš tėvų gyvenant užsienio valstybėje. Dėl vieno iš tėvų gyvenimo su vaiku užsienyje aplinkybės, vaiko teisių apsaugos institucija nurodo negalinti ištirti vaiko šeimos aplinkos sąlygų. Alytaus rajono apylinkės teisme nagrinėtoje civilinėje byloje *R. M. v. R. M.* dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo (bylos Nr. 2-3161-835/2011), vaiko teisių apsaugos institucija nurodė negalinti pateikti išvados dėl nepilnamečio K. M. gyvenamosios vietos nustatymo su motina R. M., nes turimomis žiniomis ieškovė gyvena Vokietijoje. Pažymėta, kad VTAS išvada bus pateikta žodžiu, posėdžio metu, vaiko teisių apsaugos specialistei susipažinus su ieškovės pateiktais dokumentais, reikalingais dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, bei išklaudus nepilnamečio nuomonę (pažymėtina, kad kasacinis teismas yra pasisakęs, jog tarnybos atstovės paaiškinimai teismo posėdyje neatstoja tarnybos išvados ir nėra

²⁶ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos veiklos ataskaita 2002 01 01-2002 12 31. http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=2706&p_d=23982&p_k=1 [žiūrėta 2012 02 20]

²⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-141/2011.

laikomi įrodymais²⁸). Buvo žinoma, kad vaikas ketina nuolat gyventi ir mokytis užsienio valstybėje. Minimose civilinėje byloje buvo patvirtinta šalių taikos sutartis, kuria nepilnamečio vaiko gyvenamoji vieta nustatyta su motina pagal jos gyvenamąją vietą, vadovaujantis motinos pateiktais įrodymais apie jos gyvenamosios vietos sąlygas. Manytume, jog vaiko teisių apsaugos institucija, turėdama pareigą ištirti vaiko gyvenamosios aplinkos sąlygas, šiuo atveju užsienyje, neturėtų apsiriboti konstatavimu, jog tokių duomenų pateikti negali dėl vaiko ir jo tėvo (motinos) gyvenimo užsienyje fakto. Kaip minėta vaiko teisių apsaugos institucijos pozicija nagrinėjamo pobūdžio bylose privalo būti aktyvi, o tai lemia, jog būtina imtis veiksmų tam, kad reikalinga informacija būtų surinkta.

Pažymėtina, kad atlikto tyrimo metu vienu iš probleminių aspektų nagrinėjamuose ginčiuose 3 apylinkės teismo teisėjai savarankiškai nurodė nekvalifikuotas, formalias vaiko teisių apsaugos skyriaus (tarnybos) išvadas, vaiko teisių apsaugos tarnybų per daug formalų darbą, per mažą tiesioginę pagalbą šeimoms. Taipogi pažymėta, kad vaikui su vienu iš tėvų išvykus į užsienį, tampa neįmanoma vaiko apklausti, o vaiko teisių apsaugos skyrius tokiu atveju neteikia išvadų.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga 2003 m. veiklos ataskaitoje taip pat nurodė esant trūkumų vaikų teisių apsaugos tarnybų veikloje, atstovaujant vaikų teises ir teisėtus interesus teismuose. Dėl nepakankamo tarnybų finansavimo tik kai kuriose iš jų dirba psichologas, teisininkas, socialinis darbuotojas ir pan. Šių specialistų trūkumas ypač jaučiamas teismo tvarka sprendžiant tėvų ginčus dėl vaikų, kai tarnyba privalo pateikti teismui išvadą dėl ginčo. Faktiškai kiekvienu tokiu atveju vaikai būna tėvų asmeninių interesų, ambicijų ir pan. aukomis. Pažymėtina tai, kad „vaiko teisių apsaugos institucijų tinkamą vaiko teisių ir interesų atstovavimą sunkina ne tiek teisinio reglamentavimo netobulumas, kiek žmogiškųjų ir finansinių resursų trūkumas, nes daugumoje savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų nėra juristų, galinčių kvalifikuotai atstovauti ir ginti vaiko teises ir teisėtus interesus teismuose. Be to, CPK nuostatos, numatančios, kad bylą nagrinėjant aukštesniosios instancijos teisme šalims ir tretiesiems asmenims gali atstovauti tik asmenys, turintys aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą, taip pat riboja savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų galimybę atstovauti ir ginti vaiko teises ir teisėtus interesus.“ (Driukas, Valančius, 2005, P. 710).

Vaiko teisių apsaugos tarnybai tenka pareiga išsiaiškinti vaiko norus, vaiko pažiūras, vaiko interesų turinį ir pateikti išvadą dėl išimtinai vaiko interesus atitinkančio teismo sprendimo priėmimo. Skundų dėl vaiko teisių ir interesų pažeidimo teismo tvarka sprendžiant ginčus dėl vaiko tyrimai patvirtina tėvus pamirštant imperatyvą vadovautis prioritetiniu vaiko teisių ir interesų principu bei manipuliuojant vaiku, jo norais, siekiant savų neretai savanaudiškų tikslų

²⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-176/2005.

įgyvendinimo. Neigiamai vertintina tai, kad tokiais atvejais tarnyba dėl objektyvių ir subjektyvių aplinkybių ne visuomet sugeba atsiriboti nuo vieno iš tėvų įtakos, išsiaiškinti tikruosius vaiko norus, pažiūras, išskirti ir vadovautis išimtinai vaiko interesais, teikiant teismui išvadą. Pažymėtina, kad savivaldybės Vaiko teisių apsaugos tarnybos sugebėjimas tiksliai įvykdyti teismo pavedimus, surinkti ir objektyviai, visapusiškai įvertinti reikšmingas bylai faktines aplinkybes bei jų įrodymus, pateikti teismui šeimos aplinkos tyrimo aktus, išsamią išvadą sprendžiamu klausimu turi įtakos bylos nagrinėjimo operatyvumui²⁹. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atliktame 2011 m. birželio 10 d. apibendrinime Nr. 5-8 „Savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių funkcijos civiliniame procese“ pažymėta, kad praktikoje VTAS susiduria su šalių pasipriešinimu patikrinti gyvenimo sąlygas, išsiaiškinti vaikų nuomonę. VTAS darbuotojo apsilankymas šalies gyvenamojoje vietoje traktuojamas kaip kišimasis į asmens privatų gyvenimą.

Geriausių vaiko interesų principas reikalauja, kad vaiko teisių apsaugos srityje dirbtų aukštos kvalifikacijos specialistai. Savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų specialistų darbo krūvis kiekvienais metais didėja (žr. 2 priedą), jiems kaskart tenka spręsti vis sudėtingesnes problemas, todėl būtinas nuolatinis jų kvalifikacijos tobulinimas.

VTAS išvadų trūkumai, nurodyti kasacinio teismo 2005 – 2011 m. praktikoje:

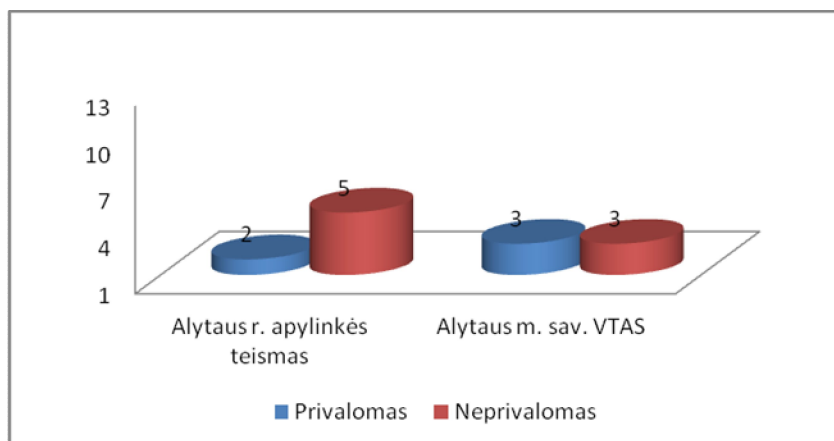
LAT 2005 m. kovo 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-176/2005: tarnybos išvadoje nurodyta dėl ieškovės ir atsakovo buitines sąlygų, tačiau nėra aiškiai suformuluotos nuomonės dėl šalių nepilnamečio sūnaus gyvenamosios vietos nustatymo. *LAT 2006 m. spalio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-530/2006:* išvadoje nenurodoma, kokias buitines sąlygas gali suteikti tėvas vaikui, ar jos tinkamos vaikui augti ir vystytis, kokie yra vaiko ir tėvo tarpusavio socialiniai – dvasiniai – moraliniai ryšiai ir kaip jie gali būti atkuriami. *LAT 2008 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-383/2008:* teismai pagrįstai rėmėsi pirmąja, o ne antrąja išvada, nes pastaroji duota nepatikrinus realių buitinių mergaitės gyvenimo sąlygų ir nebendravus su nepilnamečiu vaiku, priešingai nei Vilniaus miesto savivaldybės administracijos Vaikų teisių apsaugos tarnybos pateikta išvada.

VTAS dalyvavimas sutuoktiniams, turintiems nepilnamečių vaikų, nutraukiant santuoką bendru sutikimu

CK 3.178 straipsnio 1 dalis nustato, kad valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos dalyvavimas būtinas tik nagrinėjant ginčus dėl vaikų. Sprendžiant vaiko gyvenamosios vietos

²⁹ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos veiklos ataskaita 2003 01 01-2003 12 31. <http://www3.lrs.lt/docs2/HGXAVDSJ.PDF> [žiūrėta 2012 02 20]

nustatymo klausimą ypatingosios teisenos atveju, konkrečiai byloje dėl santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu (CPK XXXV skyrius, CK trečiosios knygos IV skyriaus II skirsnis), įstatymas nenustato privalomo valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos dalyvavimo. Dėl šios priežasties, teismui paliekama teisė, bet ne pareiga, sutuoktiniams, turintiems nepilnamečių vaikų, santuoką nutraukiant bendru sutikimu valstybinę vaiko teisių apsaugos instituciją įtraukti proceso dalyviu, kad duotų išvadą byloje, siekiant įvykdyti jai pavestas pareigas, jeigu tai yra susiję su viešojo intereso gynimu (CPK 49 straipsnio 2 dalis). CK 3.53 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad pagrindinė teismo funkcija nagrinėjant santuokos nutraukimo bendru sutikimu bylas yra patikrinti sutuoktinių sutarties dėl santuokos nutraukimo padarinių turinį. Teismas, prieš tvirtindamas sutuoktinių sutartį dėl santuokos nutraukimo padarinių, privalo patikrinti, ar jos sąlygos teisėtos, t. y., ar jos neprieštarauja viešajai tvarkai, nepažeidžia nepilnamečių vaikų interesų. Sutuoktinių sutarties dėl santuokos nutraukimo padarinių sąlygų kontrolė nustatyta, visų pirma, siekiant apsaugoti nepilnamečių vaikų interesus. Teismas turi nustatyti, ar tas iš tėvų, su kuriuo pagal sutartį nustatoma vaiko gyvenamoji vieta, užtikrins pagrindines vaiko teises ir interesus, ar vaiko gyvenamosios vietos nustatymas būtent su tuo iš tėvų nepažeis vaiko teisių ir interesų. Manytume, kad tokioms aplinkybėms nustatyti bei visapusiškai vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugai užtikrinti, būtinas valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos dalyvavimas ir pateikiama išvada dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo. Geriausių vaiko interesų užtikrinimui, siūlytume CK trečiosios knygos IV skyriaus „Santuokos pabaiga“ Antrąjį skirsnį „Santuokos nutraukimas abiejų sutuoktinių bendru sutikimu“ papildyti teisės norma, įtvirtinančia privalomą valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos dalyvavimą ir šios institucijos išvadą, teismui pateikiamą ištyrus šeimos aplinkos sąlygas. Iš tyrime dalyvavusių respondentų atsakymų galime daryti išvadą, jog nėra vienareikšmės nuomonės dėl valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos dalyvavimo santuoką nutraukiant bendru sutuoktinių sutikimu jiems turint nepilnamečių vaikų: 5 respondentai (Alytaus r. apylinkės teismas - 2, Alytaus m. sav. VTAS - 3) sutiko, kad valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos dalyvavimas yra privalomas, tačiau 8 (Alytaus r. apylinkės teismas - 5, Alytaus m. sav. VTAS - 3) palaikė priešingą poziciją (žr. 2 pav.).

2 pav. Valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos dalyvavimas santuoką nutraukiant bendru sutikimu (sutuoktiniams turint nepilnamečių vaikų)

IŠVADOS:

1. Viešojo intereso dominavimas sprendžiant ginčus dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo lemia aktyvų teismo vaidmenį nagrinėjamos kategorijos bylose. Teismai, nustatydami faktines aplinkybes, sprenddami ginčus dėl vaikų gyvenamosios vietos, ne visuomet yra pakankamai aktyvūs, rinkdami įrodymus, esančius užsienio valstybėse, neretai remiasi tik šalių iš užsienio valstybių pateiktais įrodymais, neįvertindami, ar jie atitinka įrodymų leistinumui keliamus reikalavimus.

2. Įrodymų, reikalingų nustatyti faktinėms bylos aplinkybėms, esančių užsienio valstybėse, nagrinėjamos kategorijos bylose rinkimas, yra problemiškas dėl rinkimo procedūrų sudėtingumo, formalus ir negeranoriškas užsienio institucijų požiūrio į prašymus surinkti įrodymus, užsienyje esančių įrodymų rinkimo per ilgą terminų, problemų su dokumentų vertimais, užsienio valstybių požiūrio į privačius šeimos santykius.

3. Valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos dalyvavimas nagrinėjant ginčus dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo neturi būti suvokiamas formaliai, taip pat formaliai neturi būti suvokiama vaiko teisių apsaugos institucijos teismui pateikiama išvada. Vaiko šeimos aplinkos sąlygų ištyrimas, vaiko nuomonės išsiaiškinimas tampa problemiškas vaikui su vienu iš tėvų gyvenant užsienio valstybėje (VTAS nurodo negalintis ištirti vaiko šeimos aplinkos sąlygų, tampa neįmanoma vaiko apklausti, VTAS tokiu atveju neteikia išvadų).

4. Geriausių vaiko interesų užtikrinimui, siūlytume CK trečiosios knygos IV skyriaus „Santuokos pabaiga“ Antrąjį skirsnį „Santuokos nutraukimas abiejų sutuoktinių bendru sutikimu“ papildyti teisės norma, įtvirtinančia privalomą valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos dalyvavimą ir šios institucijos išvadą, teismui pateikiamą ištyrus šeimos aplinkos sąlygas.

3. PAGRINDINIAI GINČŲ DĖL VAIKŲ GYVENAMOSIOS VIETOS NUSTATYMO SPRENDIMO PRINCIPAI

Šeima – pirminė terpė, erdvė, kurioje formuojasi žmogus, bendruomenė, skirta perduoti susiformavusias vertybes, būtinas vaiko, o ir visuomenės vystymuisi bei gerovei. Vaikai pilną šeimą nurodo kaip geriausią jų interesų įgyvendinimo prielaidą (Kairienė, Žiemienė, 2007). Tačiau santuokos ir šeimos kaip dviejų asmenų – vyro ir moters sąjungos modelis postmodernistinėje visuomenėje kaskart patiria vis spartesnes ir didesnes modifikacijas. XX amžiuje santuoka prarado iki tol neatskiriamą savo savybę – pastovumą bei ilgaamžiškumą. Skyrybų revoliucija lėmė tai, jog santuoka individo gyvenime tapo „serijiniu įvykiu“, o su vienu iš tėvų augančių vaikų skaičius gerokai padidėjo. Šių pokyčių poveikio vaikų teisėms ir interesams esmė ta, kad buvo paneigtos principinės vaiko teisės, tokios kaip teisė turėti tėvą ir motiną (Meilius, Jonaitis, 2007). Dėl visuomenėje vykstančių nuolatinių šeimos pokyčių, yra išaugęs skyrybų, tuo pačiu ir šeimos ginčų skaičius. Vaikų, atsidūrusių tėvų konfliktų centre, padėtis yra reikalinga apmąstymų. Vienas iš keturių vaikų šiandien negyvena su savo abiem tėvais. Tokia realybė lemia, kad potencialiai kiekvienas vaikas savo kasdieniame gyvenime gali patirti lūžį ir su vienu iš tėvų turi iš naujo atkurti tarpusavio santykių pusiausvyrą (Versini, 2008).

Vaikas – atskira, savarankiška, visas žmogaus teises turinti individualybė. Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja, pabrėždama vaikų teisių prioritetą ir jų reikšmę, 1989 m. priėmė Vaiko teisių konvenciją³⁰, prie kurios Lietuvos Respublika prisijungė 1992 m., Lietuvos Respublikos Seimas ją ratifikavo 1995 m. liepos 3 d. įstatymu Nr. I-983. Vaiko teisių konvencija įpareigoja ją ratifikavusias valstybes įgyvendinti ir apsaugoti vaiko teises pasitelkiant visas įmanomas priemones – teisines, edukacines, ekonomines, administracines, ir kt. – kad būtų sudarytos tinkamos sąlygos vaikams augti ir vystytis. Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos³¹ 138 straipsnio 3 dalį ir Tarptautinių sutarčių įstatymo³² 11 straipsnio 2 dalį, ši Konvencija yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis, esant jos ir įstatymo kolizijai, taikomos Konvencijos nuostatos. Nuo to laiko, kai Lietuva ratifikavo Vaiko teisių konvenciją, valstybė įdėjo nemažai pastangų, siekdama suderinti šalies įstatymus ir kitus teisės aktus su Konvencijos principais. Vertinant Lietuvos teisinę bazę, galima teigti, kad valstybės įstatymai ir kiti teisės

³⁰ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 60-1501.

³¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

³² Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 60-1948.

aktai yra suderinti su Vaiko teisių konvencija ir Konvencijos principai yra perkelti į šalies teisės aktus³³.

Vaiko teisių konvencija siekia patvirtinti vaiko kaip žmogaus, o ne suaugusiųjų geranoriškumo objekto, turinčio savo orumą ir teises, statusą, bei užtikrinti visuotinį visų vaikui suteiktų teisių įgyvendinimą, nepriklausomai nuo vietos, kurioje vaikas gyvena. Naują vaiko kaip teisių subjekto statusą atspindi du Vaiko teisių konvencijos principai: būtinybė didžiausią dėmesį skirti geriausių vaiko interesų užtikrinimui (Vaiko teisių konvencijos 3 straipsnis) – pagal šį principą vaikas tampa jį/ją paveikiančių sprendimų centru; bei garantuoti vaiko teisę į jo/jos pažiūrų gerbimą (Vaiko teisių konvencijos 12 straipsnis) – pagal šį principą vaikas vertinamas pilnateisiu daryti įtaką priimamiems sprendimams.

3.1. Geriausių vaiko interesų principas

Vaiko teisių konvencija įtvirtina geriausių vaiko interesų kriterijų kaip kartinį atskaitos tašką, sprendžiant visus su vaiku susijusius klausimus. Konvencijos 3 straipsnyje įtvirtinta, jog imantis bet kokių vaiką liečiančių veiksmų, nesvarbu, ar tai darytų valstybinės ar privačios įstaigos, užsiimančios socialiniu vaiko aprūpinimu, teismai, administracijos ar įstatymų leidimo organai, svarbiausia – vaiko interesai. Kaip teigia G. Van Bueren (1998), ši nuostata nesukuria teisių ar pareigų, tai tiesiog interpretavimo principas, kurio privalu laikytis atliekant bet kokius veiksmus, susijusius su vaikų interesais.

Lietuvoje, ratifikavus Vaiko teisių konvenciją, buvo priimti nauji įstatymai, kuriais siekiama skatinti geresnį vaiko teisių įgyvendinimą ir užtikrinti šių teisių apsaugą. Vienas iš svarbiausių – 1996 m. priimtas Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas³⁴. Vaiko interesų viršenybės principas įtvirtintas ne viename šio įstatymo straipsnyje: 4 straipsnio 1 dalis nustato asmenų pareigą visur ir visada pirmiausia atsižvelgti į vaiko interesus, 23 straipsnio 4 dalis numato, jog, sprendžiamas ginčus dėl vaiko gyvenamosios vietos tėvams gyvenant skyrium, teismas pirmiausia turi atsižvelgti į vaiko, galinčio pareikšti nuomonę, interesus, ir kt. Patys vaiko interesai taip pat ginami atskirais Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo straipsniais, būtent: vaiko teisė būti sveikam (8 str.), vaiko teisė į individualybę ir jos išsaugojimą (9 str.), vaiko teisė į asmeninį gyvenimą, asmens neliečiamybę ir laisvę (10 str.), vaiko teisė į gyvenimo sąlygas (11 str.), vaiko turinės teisės (12, 13 str.), vaiko socialinės teisės (14 str.), vaiko teisė į poilsį ir laisvalaikį (16 str.), vaiko teisė gyventi kartu su tėvais ar juos atstojančiais asmenimis (23 str.), vaiko teisė bendrauti su atskirai gyvenančiais tėvais (24 str.), vaiko teisė į mokslą (34

³³ Valdymas, atitinkantis vaiko poreikius // Visuomeninė organizacija „Gelbėkit vaikus“.
http://www.gelbvaik.lt/gelbvaik/sites/default/files/dokumentai/Lithuania_It,%20web.pdf [žiūrėta 2011 10 15]

³⁴ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807.

str.) ir t. t. Siekiant įgyvendinti pagrindines Vaiko teisių konvencijos nuostatas, CK vaiko teisės ir teisėti interesai išskiriami ir reglamentuojami atskiro individo ir teisės subjekto kontekste. Vaiko, kaip atskiros asmenybės, teisės ir pareigos įtvirtintos CK trečiosios knygos XI skyriaus II skirsnyje. CK 3.3 straipsnyje įtvirtintas prioritetingas vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principas, kuris pirmiausia reiškia, kad valstybė privalo nustatyti veiksmingą vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo sistemą. CPK nurodoma, kad sprendžiant šeimos bylas turi būti užtikrinta vaiko teisių ir teisėtų interesų apsauga, apibrėžiamas vaiko dalyvavimas teismo posėdžiuose.

Apibendrinami galime teigti, jog šiuo metu geriausių vaiko interesų principas yra neatsiejama Lietuvos teisės sistemos dalimi.

Sprendimai, susiję su vaikais, turi būti orientuoti į tai, kas geriausia vaikui. Asmenys ir institucijos, atsakingos už vaikų teisių apsaugą, privalo operatyviai ir veiksmingai taikyti pačias įvairiausias priemones, kad būtų apsaugoti vaiko interesai ir apgintos jo teisės. Nagrinėjamas principas taip pat reiškia, kad kai sprendžiami visi su vaikais susiję šeimos klausimai, tiek tėvai, tiek teismas, tiek kiti asmenys privalo pirmiausia atsižvelgti į vaiko interesus ir jais vadovautis. Taigi sprendžiant bet kurį su vaiku susijusį teisinį konfliktą, turi būti siekiama išsiaiškinti, koks ginčo variantas labiausiai atitinka vaiko interesus (Mikelėnas, 2009).

Aptariant geriausių vaiko interesų principą, būtina paanalizuoti pačią **vaiko interesų sąvoką**. Ją mokslininkai nagrinėja išsamiau nei bet kurią kitą, vartojamą Vaiko teisių konvencijoje. Vaiko teisių komitetas, dėl „vaiko interesų“ apibrėžimo pažymėjęs, kad šiame kontekste reikėtų vadovautis bendrosiomis vertybėmis ir Konvencijos principais, kol kas nepasiūlė kriterijų, pagal kuriuos reikėtų spręsti, kas naudingiausia vaiko interesams apskritai arba konkrečiais atvejais. Komitetas nurodė, kad nustatant, kas naudingiausia vaikams kaip socialinei grupei, būtina vienodai atsižvelgti į principus, draudžiančius diskriminaciją, reikalaujančius užtikrinti visas galimybes vaikams gyventi ir sveikai vystytis bei gerbti jų nuomonę. Reikia nuspręsti, kas bus naudingiausia vaikui artimiausiu metu ir ateityje. Bet koks vaiko interesų interpretavimas turi atitikti visos Konvencijos dvasią, ypač atsižvelgiant į vaiką kaip asmenybę, turinčią savo nuomonę ir jausmus, ir į vaiką kaip pilietinių ir politinių teisių bei specialių apsaugos priemonių subjektą. Vaiko interesai ne visada yra vienintelis ir pagrindinis veiksnys, į kurį reikia atsižvelgti; kartu gali būti ir kitų panašių arba priešingų interesų, susijusių su žmogaus teisėmis, pavyzdžiui, tarp vaikų ir suaugusiųjų. Tačiau į vaiko interesus būtina atsižvelgti nuolat. Reikia nurodyti, kad vaiko interesai buvo išnagrinėti ir kad į juos buvo atsižvelgta pirmiausia³⁵. Konvencija nepateikia jokio baigtinio apibrėžimo, kas konkrečioje situacijoje atitinka svarbiausius vaiko interesus. Pagrindinė sudedamoji svarbiausių vaiko

³⁵ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas. Vilnius: UAB Efrata, 2005. P. 28-29.

interesų apibrėžimo dalis yra visų Konvencijos normų suma, nors ir neišvengiamai bendra ir neišsami. Tai reiškia, pavyzdžiui, kad vaiko svarbiausi interesai yra šie: gauti išsilavinimą (28 str.), išsaugoti šeimos ryšius (8 str.), žinoti savo tėvus ir būti jų globojamam (7 str.), būti išklausytam sprendžiant su juo susijusius klausimus (12 str.), būti gerbiamam kaip asmenybei (16 str.). Vaiko teisių konvencijos 3 straipsnis ir vaiko interesų pirmenybės principas yra sulaukęs kritikos. Buvo teigiama, kad šio straipsnio nuostatos yra pernelyg bendro pobūdžio ir neapibrėžtos. Be to, buvo iškelta mintis, kad įvairiose epochose vaiko interesai suprantami skirtingai, nes tai priklauso nuo šalies, kurioje gyvena vaikas, turimų išteklių, išsivystymo lygio ir kultūros. Tačiau svarbiausių vaiko interesų apibrėžimo privalumas yra tas, kad jame plačiai aiškinama, kas atitinka svarbiausius vaiko interesus. Juos įgyvendinant praktiškai neišvengiamai atsiras skirtumų, kurie pareikalaus sumaniai derinti prieštaraujančius ir laikui bėgant besikeičiančius vaiko interesus³⁶.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto pirmininko pavaduotojas Jean Zermatten (2003) išskiria šiuos geriausio vaiko intereso principo ypatumus:

1. Priešingai daugumai Vaiko teisių konvencijos straipsnių, 3 straipsnis neįtvirtina subjektinės vaiko teisės, bet nustato interpretavimo principą, kuris turi būti naudojamas visų formų intervencijose vaikų atžvilgiu, ir kuris suteikia vaikams garantiją, kad jų likimas bus sprendžiamas pagal šį interpretavimo principą.
2. Geriausio vaiko intereso principas nustato valstybėms Konvencijos dalyvėms pareigą atsižvelgti į geriausią vaiko interesą tuomet, kai turi būti priimtas oficialus sprendimas.
3. Vaiko teisių konvencijos 3 straipsnis negali būti taikomas atskirai nuo kitų Konvencijos straipsnių. Jis priklauso visai Konvencijai ir įtvirtina naują vaiko kaip teisės subjekto statusą. Šio straipsnio priklausomybė nuo kitų Konvencijos straipsnių suteikia ypatingą svarbą šiai geriausio vaiko intereso sąvokai, ypač jei ji siejama su diskriminacijos draudimo principu (2 straipsnis) ir pareiga atsižvelgti į vaiko nuomonę (12 straipsnis).
4. Geriausio vaiko intereso koncepcija yra neapibrėžta ir turi būti patikslinama praktikos ir taikymo taisyklių. Teismų praktika, pradedant pavienių atvejų analize, taip pat pateiks sprendimus, pritaikytinus kitoms situacijoms.
5. Geriausio vaiko intereso kriterijus yra priklausomas nuo laikmečio ir teritorijos: nuo laikmečio, nes šis principas susijęs su mokslo žiniomis apie vaiką, ir esamo laiko teorijos taisyklėmis; susijęs su teritorija, nes šis kriterijus taikomas atsižvelgiant į atitinkamos šalies, regiono teisės normas.
6. Geriausi vaiko interesai yra ilgalaikio taikymo sąvoka. Ji turėtų įtvirtinti, kad tai, kas buvo patikrinta geriausio vaiko intereso taikymo momentu nėra situacija „*hic et nunc*“, bet vaiko situacija, nukreipta į vaiko ateitį. Vaikas vystosi, todėl jo interesas turėtų atitrūkti nuo įstatymo „tuoj pat“, suteikiant prioritetą vaiko ateities vizijai.
7. Vaiko interesų kriterijaus sąvoka yra besivystanti. Doktrina ir teismų praktika

³⁶ Vaikų teisės. Nuostatų įgyvendinimas. Vilnius, 2002. P. 31.

turėtų labai plėtoti šią sąvoką. 8. Vaiko interesų kriterijus yra subjektyvus dėl kolektyvinio subjektyvumo, kuris nulemtas visuomenės, jos istorijos, suformuojančios vaiko interesų vaizdą. Vaiko interesas taip pat pažymėtas asmeninio subjektyvumo, kuris pasireiškia trigubu lygmeniu: 1) tėvų subjektyvumu; 2) vaikų subjektyvumu; 3) teisėjo subjektyvumu.

Pasak J. Zermatten, vaiko intereso kriterijaus silpnybės yra jo neapibrėžtumas tiksliau būdu, didelis subjektyvumas, privalumai – plataus ir lankstaus taikymo galimybė, atsižvelgiant į skirtingas kultūras, teises sistemas. Šis autorius siūlo apibrėžti geriausią vaiko interesą kaip teisinę priemonę, kuri turi užtikrinti fizinę, psichinę ir socialinę vaiko gerovę. Geriausio vaiko intereso principas įpareigoja institucijas ir viešąsias/privačiąsias įstaigas šį kriterijų taikyti reikiamu momentu, sprendimą priimti, atsižvelgiant į vaiką ir užtikrinti vaiko apsaugą, atsižvelgti į ilgalaikį vaiko interesą. J. Zermatten siūlo sudėtingu atveju sprendžiant dėl geriausio vaiko intereso, kilus konfliktui tarp vaiko intereso ir kitų asmenų ar asmenų grupių interesų, pripažinti, kad ši sąvoka yra neobjektyvi, realiai negali būti sukurta iš aiškių ar objektyvių elementų, ir kad ji turi būti pakeista į „mažesnio blogio“ sąvoką. J. Zermatten kelia retorinį klausimą - ar tai objektyviau? Į jį atsako neigiamai, bet šį požiūrį vertina kaip esantį aiškiai mažiau pavojingą.

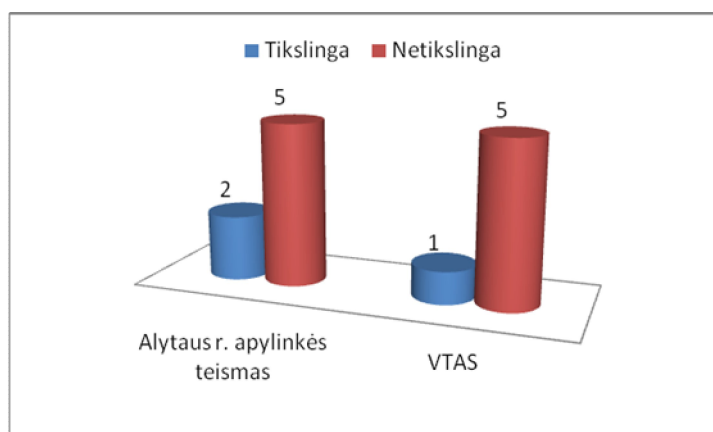
Nei Lietuvos, nei tarptautinės teisės aktuose nepateikiama išsamių apibrėžimų, kaip vaiko interesai turėtų būti nustatomi ir ginami konkrečioje situacijoje, kas jam yra geriausia šiuo metu ir ateityje. Teisinėje literatūroje teigiama, jog šio principo turinys ir jo implikacijos daugeliu atvejų yra individualios (Sagatys, 2006). Interesas – sudėtinga sąvoka, kuri yra ne tik teisės, bet ir daugelio mokslų šakų tyrimo objektas. Mokslas iki šio nėra pateikęs visuotinai priimtino bendro intereso sąvokos apibrėžimo, tebevyksta diskusijos dėl intereso prigimties ir esmės (Krivka, 2009). Intereso turinį sudaro tai, kas objektyviai būtina žmogui gyventi ir vystytis, poreikiams tenkinti (Krivka, 2007).

Vaiko interesai ir tinkamas jų nustatymas yra ypač svarbūs, sprendžiant ginčus dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo, nes CK 3.174 straipsnio 2 dalis įtvirtina principinę nuostatą, pagal kurią šio pobūdžio ginčai sprendžiami, vadovaujantis vaiko interesais, atsižvelgiant į vaiko norą. Įstatymo lygmeniu įtvirtintas vaiko interesų prioritetas jo norų atžvilgiu tuo atveju, kai vaiko noras prieštarauja jo interesams. Ginčo dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo proceso metu teismas, priimdamas sprendimą, ir vaiko teisių apsaugos institucija, atstovaudama vaikui bei teikdama išvadą teismui, turi užtikrinti vaiko teises bei atsižvelgti pirmiausia į vaiko interesus. Svarbu nustatyti, kas vaikui yra naudingiausia ir įvertinti, kokį poveikį vienoks arba kitoks sprendimas turės vaikui ne tik šiuo metu, bet ir ateityje. Kiekvienu konkrečiu atveju gali atsirasti panašių interesų arba priešingų interesų derinimo poreikis. Iškyla **intereso turinio nustatymo problema**. CK 3.174 straipsnio 2 dalyje įtvirtintos

vaiko interesų sąvokos įstatymų leidėjas ne tik nepaaiškina, bet ir neįtvirtina jokių objektyvių kriterijų arba norminių požymių, kuriais remiantis būtų galima užtikrinti vienodą šios sąvokos aiškinimą. Taigi vaiko interesų sąvokos aiškinimas paliekamas teismų praktikai. Tačiau teismai nekuria teisės normų, todėl negali pateikti norminių vaiko interesų požymių, o gali tik atlikti šios sąvokos aiškinimą konkrečioje situacijoje. Kai nėra vaiko interesus apibūdinančių aiškių ir tikslų objektyvių kriterijų arba norminių požymių, tokiu atveju vaiko interesų sąvokai esant neišvengiamai plačiai, teismui yra suteikta gana plati diskrecija spręsti ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes. Teigiama yra tai, kad teismo diskrecija užtikrina lankstumą ir galimybę atsižvelgti į kiekvieną praktinę situaciją individualiai. Neigiama – teismo diskrecija sukuria neapibrėžtumą ir nenuspėjamumą – nėra garantijų, jog byla bus išnagrinėta taip kaip ankstesnė, kurioje buvo nustatyti tokie patys faktai. Teismo diskrecija taip pat gali virsti teismo savavališkumu, nes diskrecinį sprendimą gali lemti skirtingos teisėjų vertybinės nuostatos ir kiti subjektyvūs veiksniai.

Anot E. Krivkos (2009), aiškios ir tikslios teisės normos garantuoja numatomumą ir teisinį tikrumą, todėl jos turėtų būti formuluojamos kiek galima aiškiau ir tiksliau. Teisės normų tikslumo reikalavimas grindžiamas trimis argumentais. *Pirma*, tikslios teisės normos garantuoja, kad panašūs atvejai bus aiškinami panašiai, o tai užtikrina teisingumą ir simbolizuoja teisės viršenybę. *Antra*, teigiama, kad tikslios taisyklės užkerta kelią pareigūnams nederamai naudotis savo galia arba iškelti ir įtvirtinti savo pačių subjektyvius įsitikinimus. *Trečia*, manoma, kad tikslios teisės normos garantuoja numatomumą, teisinį saugumą ir teisinį tikrumą. Tuomet asmenys iš anksto žino, kas leidžiama ir kokie padariniai jų laukia pažeidus taisyklę. Teisės normos tikslumas garantuoja, kad niekas nepatirs neigiamų padarinių dėl to, kaip teisės norma bus aiškinama po veiksmo. Negali būti teisinio saugumo ir teisinio tikrumo, jeigu teisės norma yra nepakankamai aiški ir tiksli ir jeigu ji gali būti įgyvendinta tik *ad hoc* aiškinimo būdu.

Atlikto tyrimo metu siekėme sužinoti, ar tikslinga įstatyme įtvirtinti vaiko interesų sąvoką apibrėžiančius požymius. 10 iš 13 respondentų (Alytaus r. apylinkės teismas – 5, Alytaus m. sav. VTAS - 5) nepritarė įstatyminiam vaiko interesų sąvokos įtvirtinimui, 3 respondentai (Alytaus r. apylinkės teismas – 2, Alytaus m. sav. VTAS - 1) nurodė tai esant tikslinga (žr. 3 pav.).

3 pav. Vaiko interesų sąvokos įtvirtinimas įstatyme

Lietuvoje vaiko interesų reikšmė sprendžiant visus su vaiku susijusius klausimus yra įtvirtinta įstatyminiu lygiu. Tiksliai apibrėžti vaiko interesų sampratą yra gana sunku, o, manytume, ir ne visai tikslinga, nes kiekvienu konkrečiu atveju jie gali kisti, atsižvelgiant į vaiko charakterio savybes, pomėgius, amžių, sveikatą, supančią aplinką. Šie interesai skirtingi, kiekvienam vaikui vis kitokie ir priklauso nuo individualaus vaiko. Tėvai gali skirtingai suprasti, kas vaikui geriausia, nes tai priklauso nuo jų gyvenimo būdo, pažiūrų, išsilavinimo. Kartais tėvų suprantami vaiko interesai gali neatitikti tikrųjų vaiko interesų. Profesionalai taip pat gali tarpusavyje nesutarti, kas vaikui geriausia. Vaikų interesai yra dinamiški ir kinta, nes visuomenės poreikiai nėra statiškas reiškinys. Taigi pati vaiko interesų samprata, visuomenei tobulėjant, nuolat kinta. Įstatyme apibrėžus vaiko interesų sąvoką, galėtų būti pažeisti paties vaiko interesai, jeigu į šią sąvoką nepatektų aplinkybė, užtikrinanti tik konkrečiam vaikui reikalingą intereso elementą. Atsižvelgdami į tai, palaikome poziciją, jog vaiko interesų norminių požymių įtvirtinimas pozityviojoje teiseje nėra tikslingas. Vertintume, kad vaiko interesų turinį sudaro vaiko teisės, įtvirtintos tarptautinės ir nacionalinės teisės aktuose, į kurių visumą atsižvelgus ir sudarius galimybes jas įgyvendinti, galima kalbėti apie tinkamą teisės taikymą, nepažeidžiant pagrindinio vaikų teisių apsaugos principo – vaiko interesų viršenybės.

Kadangi vaiko interesų sąvoka nėra tiksliai apibrėžta nei teisės aktuose, nei mokslinėje literatūroje, ši sąvoka aiškintina, atsižvelgiant į LAT formuojamą vienodą teismų praktiką. Kasacinio teismo praktika vaiko gyvenamosios vietos nustatymo klausimu yra aiškiai suformuota. Ši praktika orientuoja teismus nagrinėjant bylą vadovautis išimtinai vaiko interesais, kuriuos kiekvienoje nagrinėjamoje byloje būtina individualizuoti³⁷. Kasacinio teismo praktikoje nagrinėjamo pobūdžio ginčiuose nuosekliai laikomasi nuostatos, kad teismams nustatant vaiko gyvenamąją vietą, turi būti vadovaujamosi vaiko interesais, atsižvelgiant į vaiko norą. Į vaiko

³⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-320/2006.

norą gali būti neatsižvelgiama tik tuo atveju, kai vaiko noras prieštarauja jo interesams³⁸. Taikant šias nuostatas, būtina atsižvelgti į tai, kad ginčo santykių teisinis reglamentavimas yra grindžiamas prioritetingos vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principu (Vaiko teisių konvencijos 3 straipsnio 1 dalis, CK 3.3 straipsnio 1 dalis, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 1 punktas). Tai reiškia, kad teismas, sprenddamas šio pobūdžio ginčą, turi nustatyti, su kuriuo iš tėvų vaiko gyvenamosios vietos nustatymas geriau atitiktų vaiko interesus. Dėl šios atitikties sprendžiama, įvertinant kiekvieno iš tėvų pastangas ir galimybes užtikrinti teisės normose įtvirtintų pagrindinių vaiko teisių ir pareigų įgyvendinimą, šeimos aplinkos sąlygas, taip pat tėvo (motinos) asmeninius bruožus ir kiekvieno iš jų realią galimybę sudaryti vaikui tinkamas sąlygas augti ir vystytis, vaiko ir tėvo ar motinos tarpusavio santykius ir jų pobūdį, vaiko ir tėvo bei motinos, taip pat brolių ir seserų ryšį, vaiko norus ir kt.³⁹ Tokio pobūdžio aplinkybių viseto ištyrimas ir įvertinimas leidžia teismui spręsti, gyvenimas su kuriuo iš tėvų labiau atitinka vaiko interesus⁴⁰. Nustatant vaiko gyvenamąją vietą didesnis dėmesys skiriamas vaiko fiziologiniams, saugumo, socialiniams poreikiams nustatyti bei tėvų pastangoms ir galimybėms tuos poreikius patenkinti. Tačiau vaiko interesų turinys yra platesnis. Įgyvendinti vaiko interesus reiškia konkrečiu atveju išsiaiškinus vaiko gyvenimo ir raidos sąlygas, jas įvertinti vaiko teisių bei tėvų valdžios įgyvendinimo požiūriu, atsižvelgiant į vaiko nuomonę ir siejant su vaiko ateities perspektyvomis (Kairienė, Jekaitytė, 2010). Dėl vaiko interesų kaip svarbiausio kriterijaus, sprendžiant vaiko gyvenamosios vietos nustatymo klausimą, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ne kartą pasisakė, formuodamas vienodą teismų praktiką⁴¹. Vaiko interesai yra jo požiūriu svarbūs, rūpimi dalykai, tai, kas jam naudinga⁴². Vaiko interesų turinys – tai ne paties vaiko subjektyvus požiūris į tai, kas jam svarbu, reikšminga ar naudinga. Vaiko interesai – tai visų pirma tai, kas nulemia teigiamą vaiko vystymąsi, atsižvelgiant į jo materialinius, tautinius, moralinius, kultūrinius bei psichologinius poreikius (Januškienė, Šimonis, 2001). Vaiko interesų turinys kiekvienu konkrečiu atveju skiriasi, todėl jį apibrėžti sudėtinga. Nusakant interesų turinį galima tik numatyti bendras, kiekvieno vaiko augimui ir vystymuisi būtinas, sąlygas – sveika aplinka, asmens neliečiamybė, glaudūs socialiniai ryšiai (su tėvais, artimaisiais, draugais), galimybė mokytis, ilsėtis, žaisti, lavinti gebėjimus, save realizuoti, išsaugoti žmogiškąjį orumą, laisvai reikšti pažiūras ir kitos.

³⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-176/2005.

³⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-411/2008.

⁴⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-176/2005.

⁴¹ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-555/2007.

⁴² LAT Senato 2002 m. birželio 21 d. nutarimu Nr. 35 patvirtinta „Įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium“ apžvalga // Teismų praktika. 2002, Nr. 17.

Nustatydamas vaiko interesų turinį, teismas turi vadovautis objektyviais kriterijais⁴³, nes net tėvai vaiko interesus supranta skirtingai, priklausomai nuo jų pačių pažiūrų, išsilavinimo, moralinių ar kitų savybių. Teismas *ex officio* (savo iniciatyva) kiekvienoje byloje turi nustatyti konkretų geriausių vaiko interesų turinį, kurį lemia aplinka ir konkretūs vaiko asmeniniai bruožai: lytis, amžius, sveikata, būdo ypatumai, pomėgiai, norai, gabumai ir kiti (Kairienė, Jekaitytė, 2010). Vaikui augant keičiasi ir jo interesai, tačiau pagrindiniai iš jų nekinta: pavyzdžiui, vaiko poreikis bendrauti su tėvais, broliais, seserimis, bendraamžiais, vystytis savo tautybės visuomenėje, turėti geras sąlygas mokytis, ugdyti turimus talentus ir pan. (Šimonis, Januškienė, 2001). Tokius vaiko interesus galima įvardyti **bendraisiais**. Tačiau akivaizdu, jog yra ir **individualūs konkretaus vaiko interesai**, kurie priklauso nuo vaiko lyties, amžiaus, sveikatos, charakterio savybių, pomėgių, talentų ir kitų individualių savybių. Todėl teismas turi išsiaiškinti individualius vaiko interesus ir į juos atsižvelgti, priimdamas sprendimą. Būtina vadovautis nusistovėjusia ir gana aiškiai suformuota teismų praktika, pagal kurią, nustatant vaiko gyvenamąją vietą, privalu vadovautis išimtinai vaiko interesais, kuriuos kiekvienoje nagrinėjamoje byloje būtina individualizuoti⁴⁴. Teismo prerogatyva yra visapusiškai ištyrus bylos aplinkybes, išsiaiškinus vaiko pažiūras ir norus, spręsti, ar jie neprieštaruoja vaiko interesui, ir priimti tokį sprendimą, kuris konkrečiu atveju jį labiausiai atitinka⁴⁵. Svarbiausias ir esminis vaiko interesas yra augti sveikoje, saugioje ir ramioje aplinkoje, kurioje vaikas nepatiria psichologinės įtampos, baimės ar nuolatinių konfliktinių situacijų⁴⁶. LAT taip pat yra pažymėjęs, kad vaikų interesus labiau atitinka teismų procesinių sprendimų nekeitimas ir situacijos stabilizavimas⁴⁷. Vaikų gyvenamosios vietos nustatymui reikšmingas tėvų požiūris į svarbiausią pareigą – auklėti vaikus, vaikų teisę gyventi saugioje aplinkoje, gerbti vaiko teisę bendrauti ir neprarasti ryšio su abiem tėvais, nors jie gyventų skyriumi. Vaikų interesų patenkinimą turi užtikrinti abu tėvai, nepriklausomai, ar jie gyvena kartu su vaikais, ar skyriumi. Įvertindamas byloje surinktus įrodymus dėl tėvo (motinos) galimybės auklėti vaiką, teismas negali remtis vienu faktu, atmesdamas kitus, o turi įvertinti jų visumą vaiko interesų požiūriu ir padaryti išvadą, su kuriuo iš tėvų nustačius vaiko gyvenamąją vietą, tai labiau atitiks jo interesus. Teismai, sprenddami ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, privalo sprendimą grįsti išvadamis, pagrįstomis byloje nustatytų aplinkybių bei ištirtų ir įvertintų įrodymų visetu. Nevisapusiškas byloje esančių įrodymų apie aplinkybes, turinčias reikšmės sprendžiant šalių ginčą, ištyrimas vertinamas priimto teismo sprendimo panaikinimo ir jo pakartotinio peržiūrėjimo pagrindu. **Pažymėtina, jog teismų praktikoje ne visuomet laikomasi**

⁴³ Vilniaus apygardos teismo nutartis c. b. Nr. 2S-133-392/2012.

⁴⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-49/2009.

⁴⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-357/2006.

⁴⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-57/2007.

⁴⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-555/2007.

reikalavimo įvertinti įrodymų visumą vaiko interesų požiūriu. Pavyzdžiui, LAT civilinėje byloje Nr. 3K-3-15/2006 konstatavo: „apeliacinės instancijos teismas, nustatydamas I. P. gyvenamąją vietą su tėvu V. P., nepagrįstai vadovavosi vien tik vaiko noru, išreikštu pirmosios instancijos teismo posėdyje, ir rėmėsi aplinkybe, kad gyvenant pas ieškovą bus užtikrinta I. P. galimybė bendrauti su broliu A. P. Konstatuotina, kad, priimant skundžiamą nutartį, nebuvo atsižvelgta į kitus vaiko interesus, neįvertintas byloje esančių duomenų, reikšmingų sprendimui priimti, visetas. Apeliacinės instancijos teismas neatsižvelgė į tai, kad I. P. yra tik aštuonerių metų, tokiaame amžiuje jai dar labai reikalinga motinos globa, be to, ji visą laiką, išskyrus 2004 m. sausio – birželio mėnesius, gyveno su mama. Apibendrinant tai, kas išdėstyta, darytina išvada, kad apeliacinės instancijos teismas netinkamai taikė CK 3.174 straipsnio nuostatas ir pažeidė įrodymų vertinimo principus, neįvertindamas reikšmingų bylos duomenų viseto. Dėl išdėstytų argumentų apeliacinės instancijos teismo nutartis naikintina ir paliktina galioti pirmosios instancijos teismo sprendimo dalis dėl vaikų A. P. ir I. P. gyvenamosios vietos nustatymo“⁴⁸.

Gana sudėtinga ir painu nustatyti tikrąjį vaiko interesą, atriboti vaiko interesą nuo vaiko kategoriškai išsakomo vieno ar kito noro⁴⁹. Rekomendacijos identifikuojant vaiko interesų turinį pateiktos 2002 m. birželio 21 d. LAT Senato nutarimo Nr. 35 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium“⁵⁰ 4 punkte, pagal kurį teismas, sprenddamas ginčą tarp skyrium gyvenančių tėvų dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, turi išsiaiškinti ir nustatyti šiuos teisiškai reikšmingus faktus:

1. Kiekvieno iš tėvų **galimybes ir pastangas** užtikrinti teisės normose įtvirtintų pagrindinių vaiko teisių ir pareigų, panaudojant ir valstybės teikiamą paramą, įgyvendinimą. Teismas turi nustatyti tėvų galimybes ir pastangas užtikrinant **šių vaiko teisių įgyvendinimą**: teisės gyventi ir sveikai vystytis, teisės į identiškumą ir jo išsaugojimą, teisės į asmeninį gyvenimą, asmens neliečiamybę ir laisvę, teisės į garbę ir orumą, teisės laisvai reikšti savo pažiūras visais su vaiku susijusiais klausimais, teisės į minties, sąžinės ir religijos laisvę, teisės į mokslą, negalios vaiko teisės į visavertį gyvenimą, vaiko teisės į poilsį ir laisvalaikį, teises darbo srityje, teisės į saugią socialinę aplinką ir kt.

2. Kiekvieno iš tėvų **šėimos aplinkos sąlygas**, t. y. tas sąlygas, kuriomis vaikui teks gyventi, nustačius jo gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų, nustatant: vaiko prisirišimo laipsnį prie kiekvieno iš tėvų, brolių, seserų (kitų giminaičių); kiekvieno tėvo dorovinius ir kitokius asmenybės bruožus; tėvų požiūrį į vaiko auklėjimą, vystymąsi; tėvų dalyvavimą vaiką auklėjant,

⁴⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-15/2006.

⁴⁹ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos veiklos ataskaita 2002 01 01-2002 12 31. http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=2706&p_d=23982&p_k=1 [žiūrėta 2012 02 20]

⁵⁰ LAT Senato 2002-06-21 nutarimas Nr. 35 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium“ // Teismų praktika. 2002, Nr. 17.

išlaikant ir prižiūrint iki ginčo atsiradimo; santykius tarp vaiko ir kiekvieno iš tėvų; kiekvieno iš tėvų galimybes sudaryti vaikui tinkamas gyvenimo, auklėjimo ir vystymosi sąlygas (įvertinant tėvų darbo pobūdį, darbo režimą, materialinę tėvų padėtį, kitas aplinkybes); tėvo (motinos) sugyventinio ar sutuoktinio požiūrį į vaiką, ir kt.

3. Vaiko norus ir pažiūras.

Tik šių teisiškai reikšmingų faktų viseto ištyrimas ir įvertinimas leidžia padaryti teisingą išvadą, priimti pagrįstą ir teisėtą sprendimą. Pažymėtina, kad teismas, sprenddamas vaiko gyvenamosios vietos nustatymo klausimą, turi ne tik išsiaiškinti tėvų pastangas bei galimybes įgyvendinti tėvų valdžią, įvertinti šeimos gyvenimo sąlygas, tėvų būdo savybes, vaiko ir tėvo (motinos) santykių pobūdį, vaiko prisirišimą prie kiekvieno iš tėvų, bet visa tai įvertinti atsižvelgiant į vaiko geriausius interesus derinant su jo nuomone (Kairienė, Jekaitytė, 2010). Vaiko interesų apsauga įtvirtinta teisės aktuose, todėl, nustatydamas jų turinį, teismas turi atsižvelgti į teisės aktuose įtvirtintas vaiko teises. Vaiko interesai – tai pirmiausia įstatymuose numatytos vaiko teisės ir galimybė šias teises įgyvendinti konkrečioje situacijoje⁵¹. Taigi, tik atkreipus dėmesį į visas pagrindines vaikų teises ir sudarius galimybes jas įgyvendinti, galima kalbėti apie tinkamą teisės taikymą, nepažeidžiant pagrindinio vaikų teisių apsaugos principo – vaiko interesų viršenybės.

Teismas, sprenddamas ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, turi nustatyti, su kuriuo iš tėvų vaiko gyvenamosios vietos nustatymas geriau atitiktų vaiko interesus. Dėl šios atitikties sprendžiama, visų pirma, įvertinant kiekvieno iš tėvų **galimybes bei pastangas** užtikrinti teisės normose įtvirtintų pagrindinių vaiko teisių ir pareigų įgyvendinimą.

Teismas, sprenddamas šio pobūdžio ginčą, turi:

1) įvertinti tėvo (motinos) galimybes sudaryti sąlygas vaikui sveikai vystytis. Vaiko teisių konvencija užtikrina didžiausią galimybę vaikui gyventi ir sveikai vystytis (6 straipsnis) ir Konvencijos dalyves įpareigoja pripažinti kiekvieno vaiko teisę turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi (27 straipsnis). Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas įtvirtina vaiko teisę gyventi ir augti (7 straipsnis), vaiko teisę būti sveikam (8 straipsnis), vaiko teisę į gyvenimo sąlygas, būtinas jo fiziniam, protiniam, doroviniam vystymuisi (11 straipsnis), vaiko teisę į poilsį ir laisvalaikį, atitinkantį jo amžių, sveikatą bei poreikius (16 straipsnis), negalios vaiko teises ir jų garantijas (28 – 29 straipsniai). Vaiko teisę gyventi visavertį gyvenimą gali būti užtikrinta tik sudarius vaikui sąlygas sveikai augti. Kiekvienas vaikas turi neatimamą teisę gyventi bei sveikai

⁵¹ LAT Senato 1999 m. gruodžio 31 d. nutarimas Nr. 24 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant įvaikinimo bylas“. http://www.lat.lt/4_tpbuuletieniai/senos/nutartis.aspx?id=26180 [žiūrėta 2011 12 31]

vystytis (CK 3.161 straipsnio 1 dalis). Vienas iš vaiko interesų turinio elementų yra turėti savo nuolatinę gyvenamąją vietą, turėti savo namų aplinką. Siekiant tinkamai užtikrinti vaiko teisę į saugią aplinką, kuri sudarytų galimybes visapusiškai vystytis, **atsižvelgtina į objektyvias gyvenimo sąlygas, kurias gali suteikti kiekvienas iš tėvų**⁵². Pažymėtina, kad sprendžiant ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos, teismas turi įvertinti, ar aplinkoje, kurioje gyvena kiekvienas iš tėvų, objektyviai galimas tinkamų sąlygų vaikui vystytis sudarymas. Vaiko interesus pirmiausiai nulemia teigiama vaiko, kaip sveikos, dorovingos, tvirtos bei intelektualios asmenybės, raida, jo poreikiai turėti saugią (tiek fizine, tiek socialine prasme) aplinką, kurioje jis galėtų būti, užsiimti jo vystymuisi reikalingais dalykais, žaisti, lavinti savo gabumus, būti apsaugotas nuo suaugusių kasdienių rūpesčių ir pan. 2008 m. rugsėjo 3 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-411/2008, LAT pažymėjo: „nors abiejų tėvų gyvenimo sąlygos tinkamos dukrai gyventi, tačiau vertintina, kad šios sąlygos pas motiną yra šiek tiek geresnės, nes ji dar su trimis asmenimis gyvena keturių kambarių individualaus namo, kuris turi atskirą kiemą, dalyje, netoli yra vaiko lankoma pradinė mokykla. Tuo tarpu ieškovo nuomojamame bute gyvena keturi asmenys dviejuose pereinamuose kambariuose“⁵³.

2) įvertinti tėvo (motinos) galimybes užtikrinti vaiko teisę į identiškumą ir jo išsaugojimą (Konstitucijos 12 str., Vaiko teisių konvencijos 8 str., Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 9 str.). Šios teisės turinį sudaro vaiko teisė į tautybę, pilietybę, vardą, pavardę, šeimos ryšių išsaugojimą. Šiai vaiko teisei užtikrinti, nustatant vaiko gyvenamąją vietą, būtina įvertinti kiekvieno iš tėvų gyvenamąją vietą, t. y. ji yra užsienio valstybėje ar Lietuvoje, tėvo veiksmus, sudarant sąlygas bendrauti su kitu tėvu ir giminėmis. Išvykimas gyventi į užsienio valstybę savaime nereiškia, kad bus pažeista ši vaiko teisė, tačiau nustačius, kad vaikas užsienyje bus auklėjamas tik kitos tautybės, nei yra vaikas, kultūroje, jo saitai su gimtine bus visai nutraukti, vaikui palaikyti ryšius su likusiu Lietuvoje tėvu ir kitais giminaičiais bus itin sudėtinga, teismas gali pripažinti, kad tėvas negali sudaryti sąlygų realizuoti vaiko teisės į individualybės išsaugojimą. Dėl vaiko teisės į identiškumą ir jo išsaugojimą, atsižvelgiant į vaiko lytį, kasacinio teismo praktikoje pažymėta, jog moteriškumo ir lytinio identiteto jausmų formavimuisi būtinas nuolatinis, nenutrūkstamas motinos dalyvavimas dukters gyvenime. Mažametės mergaitės lytinis identitetas formuojasi tapatinantis su motina ir bendravimas su bet kuria kita moterimi jo neatstos⁵⁴.

3) įvertinti, ar tėvas (motina) gerbia vaiko teisę į asmeninį gyvenimą, asmens neliečiamybę ir laisvę (Konstitucijos 20-22 str., Vaiko teisių konvencijos 16 str., Vaiko teisių apsaugos pagrindų įst. 10 str.). Vaiko teisė į asmens neliečiamybę ir laisvę apima vaiko fizinę

⁵² LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-411/2008.

⁵³ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-411/2008.

⁵⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-411/2008.

neliečiamybę, t. y. šios teisės pažeidimas yra bet koks nepagrįstas kišimasis paveikiant vaiko sveikatą, fizinį aktyvumą ir pan., bei vaiko psichinę neliečiamybę, apsaugant vaiko psichinę, dvasinę, intelektualinę sritis. Vaiko teisė į asmeninio gyvenimo neliečiamumą yra ypač svarbi, nes jos pažeidimas gali sukelti itin sunkias pasekmes dėl vaiko psichinio nesubrendimo. Nors tėvai turi išimtines teises ir pareigas vaikų priežiūros ir auklėjimo srityje, bei turi teisę žinoti daugiau apie vaikų asmeninį gyvenimą nei kiti asmenys, tačiau negali piktnaudžiauti savo teisėmis, naudodami tokius būdus, kurie pažeidžia vaiko garbę ir orumą. Pavyzdžiui, LAT 2006 m. gegužės 29 d. nutartimi, priimta civilinėje byloje Nr. 3K-3-357/2006, paliko galioti apeliacinės instancijos teismo nutartį, kuria buvo pasisakyta, jog tai, kad atsakovas, šeimoje kilus konfliktinei situacijai, persikėlė gyventi į jaunesniosios dukters kambarį, tokiu elgesiu pažeidė vaiko asmens orumą, jo teisę į asmeninį gyvenimą; šie tėvo valdžios įgyvendinimo būdai yra draudžiami. Į šią aplinkybę, įvertindamas jų visumą, teismas atsižvelgė, nustatydamas jaunesniosios dukters gyvenamąją vietą ne su atsakovu, bet su ieškove⁵⁵.

4) nustatyti, ar tėvai užtikrina vaiko teisę į mokslą (Konstitucijos 41 str., Vaiko teisių konvencijos 28-29 str., Vaiko teisių apsaugos pagrindų įst. 34-38 str., Švietimo įst.). Vaiko teisės į mokslą užtikrinimas yra viena iš pagrindinių sąlygų, lemiančių tinkamą tėvų teisių ir pareigų atlikimą. Konstitucijos 41 straipsnyje numatyta ne tik vaikų teisė į mokslą, bet ir pareiga vaikams iki 16 m. mokytis, o tėvams ir kitiems vaiko globėjams imtis visų priemonių, užtikrinant šios teisės ir pareigos vykdymą. Tėvų pareigos užtikrinti vaiko mokymąsi iki 16 m. nevykdymo negalima pateisinti jokiais aplinkybėmis, išskyrus išimtinius atvejus, kai tėvai to negali padaryti dėl susidėjusių sunkių aplinkybių (sunkios ligos ir pan.). Teismas, sprenddamas ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, visais atvejais turi išsiaiškinti kiekvieno iš tėvų požiūrį į vaiko mokymą, ugdymą ir lavinimą. 2010 m. vasario 8 d. LAT priėmė nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-41/2010, kurioje nustatyta, jog ieškovas lankosi mokykloje, kurioje mokosi sūnus, domisi jo mokslu, teismo posėdžių metu yra patvirtinęs savo valią sūnaus auklėjimo ir ugdymo labui keisti darbo pobūdį, atsisakyti išvykimų į komandiruotes. Įvertinęs aplinkybių visumą, LAT pripažino pagrįstu pirmosios instancijos teismo sprendimą nustatyti vaiko gyvenamąją vietą su tėvu⁵⁶.

5) įvertinti kiekvieno iš tėvų galimybę tinkamai užtikrinti vaiko teises ir apribojimus darbo srityje. Tėvai, būdami pagrindiniai vaiko teisių ir interesų įgyvendintojai, privalo užtikrinti, kad vaiko dirbamas darbas nepažeistų jo teisių ir interesų (draudimas vaiką išnaudoti ar kitaip diskriminuoti darbe). Tėvai turi pareigą išlaikyti vaiką, sudarant tinkamas sąlygas jam vystytis kaip intelektualiai asmenybei, turėti geras sąlygas mokslui. Svarbu įvertinti,

⁵⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-357/2006.

⁵⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-41/2010.

ar tėvai ėmėsi visų priemonių, kad vaikas neturėtų dirbti. Tuo atveju, kai sprendžiamas ginčas dėl vaiko, kuris dirba, gyvenamosios vietos nustatymo, teismas turi išsiaiškinti, dėl kokių priežasčių vaikas dirba, ar darbas netrukdo vaikui mokytis, nekenkia jo sveikatai, fiziniam, protiniam, doroviniam, socialiniam vystymuisi.

6) **išsiaiškinti, kaip tėvai įgyvendina vaiko teisę būti apsaugotam nuo neigiamos socialinės aplinkos įtakos.** Vaiko tėvai ir kiti asmenys privalo imtis priemonių apsaugant vaiką nuo neigiamos socialinės įtakos, t. y. nuo fizinio ar psichinio smurto demonstravimo, jo įtraukimo į neteisėtą veiklą. Tėvams privalu ugdyti vaikui nuostatas prieš smurtą, alkoholio vartojimą, rūkymą, drausti dirbti darbą, susijusį su tabako ar alkoholinių gėrimų gaminimu, realizavimu, apsaugoti nuo šių medžiagų vartojimo, užtikrinti vaiko apsaugą nuo seksualinio išnaudojimo. Teismas, gavęs duomenų dėl vaiko teisės į fizinę, psichinę sveikatą bei sveiką gyvenimo būdą pažeidimų, turi išsiaiškinti, ar aplinkoje, kurioje vaikui tektų gyventi, nėra asmenų, pažeidusių šią vaiko teisę. Vaikas negali būti paliktas aplinkoje, kurioje yra asmenų, keliančių grėsmę vaiko saugumui. Pavyzdžiui, Alytaus rajono apylinkės teismas, nagrinėdamas civilinę bylą Nr. 2-4463-90/2011, ir nustatęs, kad atsakovė R. A. nuolat girtauja su sugyventiniu, kuris smurtavo vaikų atžvilgiu, dėl ko nepilnamečiai buvo paimti iš šeimos ir apgyvendinti vaikų globos namuose, pagrįstai nusprendė tenkinti vaikų tėvo ieškinį ir pakeitė nepilnamečių E. A. ir L. A. gyvenamąją vietą, ją nustatant su tėvu jo gyvenamojoje vietoje⁵⁷.

7) **įvertinti tėvų galimybes ir pastangas užtikrinti vaiko teisę į žodžio, minties, sąžinės ir religijos laisvę, teisę reikalauti, kad vaiko pažiūroms būtų skiriamas didelis dėmesys visose gyvenimo srityse.** Tėvai ir kiti asmenys, kurie priima sprendimus ar atlieka kitus veiksmus, susijusius su vaikais, turi užtikrinti jiems galimybę išreikšti savo pažiūras šiais klausimais, ir atsižvelgus į jų amžių ir brandumą, skirti tam daug dėmesio. Teisė į žodžio laisvę turi būti užtikrinama įvairiose gyvenimo srityse, įvairiomis formomis, pavyzdžiui, leidžiant vaikui dalyvauti užklausinėje veikloje ir pan., kurių metu vaikas turėtų galimybę išreikšti savo mintis. Tėvai ir globėjai nevaržomai rūpinasi vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus (Konstitucijos 26 str. 5 d.), tačiau įpareigojami atsižvelgti į vaiko pažiūras šiuo klausimu, vaiko dvasinius, moralinius ir kitus įsitikinimus. Svarbu įvertinti, ar religinės bendruomenės apeigos, mokymas ir propaguojamas gyvenimo būdas neprieštarauja vaiko teisėms ir interesams. Dažnai vaiko teisių ir interesų neatitinka sektų propaguojamos apeigos, mokymas ir gyvenimo būdas, todėl tokiais atvejais tėvai turi imtis priemonių apsaugoti vaiko teises ir interesus.

⁵⁷ Alytaus rajono apylinkės teismo 2011 m. spalio 17 d. sprendimas civilinėje byloje *D. A. v. R. A.*, bylos Nr. 2-4463-90/2011.

8) **vaiko teisę į poilsį ir laisvalaikį.** Poilsis apima fizinį ir protinį atsipalaidavimą ir miegą, laisvalaikis – laiką, kai vaikas veikia tai, ką jis nori. Ypač svarbu užtikrinti vaiko teisę žaisti, dalyvauti jo sugebėjimus ir amžių atitinkančiuose pramoginiuose renginiuose, kultūriniame gyvenime, pačiam kuriant meno kūrinius, vaikui suteikiant galimybę būti vaiku. Užtikrinant vaiko teisę į poilsį ir laisvalaikį, svarbiausia atsižvelgti į vaiko pažiūras, jo norus šios teisės realizavimo srityje, vaiko amžių, sveikatą ir poreikius. Teismas turi išsiaiškinti, kuris iš tėvų turi geresnes sąlygas ir sugebėjimus užtikrinti šią vaiko teisę, koks tėvų požiūris į šią vaiko teisę bei jos realizavimą. LAT nutartyje, priimtoje 2010 m. vasario 8 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-41/2010, pažymėjo, kad dviejuose teismo posėdžiuose šalių vaikas išreiškė norą gyventi su tėvu, tai jis patvirtino ir psichologinės ekspertizės metu. Ši vaiko nuomonė iš esmės buvo pagrįsta jo ir tėvo nuoširdžiu bendravimu, jam patinkančiu laisvalaikio praleidimu. Vaikas, apklausiamas teismo posėdyje, patvirtino, kad tėvas ruošia jam maistą, su tėvu mėgsta leisti laisvalaikį, nurodė, kad jo ryšiai glaudesni su tėvu, nei su motina. Pati atsakovė teismo posėdžio metu patvirtino, kad ieškovas rūpinasi sūnumi, nuveža jį į treniruotes, mokosi su juo⁵⁸.

9) **negalios vaiko teisės į visavertį gyvenimą.** Negalios vaikas turi lygias teises su sveikais vaikais aktyviai gyventi, vystytis, įgyti išsilavinimą, atitinkantį jo fizines, protines galias ir pageidavimus, dirbti jam tinkamą darbą, dalyvauti kūrybinėje ir visuomeninėje veikloje (Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 28 str.). Negalios vaikas, atsižvelgiant į jo specialius poreikius, turi teisę į ypatingą priežiūrą. Teismas turi įvertinti, kuris iš tėvų turi geresnes galimybes užtikrinti negalios vaiko teises ir interesus. Sprendžiant ginčą dėl negalios vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, teismas turi išsiaiškinti kiekvieno iš tėvų galimybę ir gebėjimą rūpintis negalios vaiko sveikata ir lavinimu, tėvų pareigų negalios vaikui vykdymą. Vaiko interesus labiausiai atitiks tėvo (motinos) galėjimas užtikrinti negalios vaiko teisę gyventi visavertį gyvenimą.

10) **Vaiko teisė bendrauti su atskirai gyvenančiu tėvu (motina)** (Vaiko teisių konvencijos 9 str. 3 d., CK 3.170 str. 2 d., Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 24 str.).

Aplinkybė, kad vaiko gyvenamoji vieta nustatyta su vienu iš tėvų, neatima nei iš skyrium gyvenančio tėvo ar motinos teisės bendrauti su vaiku ir dalyvauti jį auklėjant, nei iš vaiko teisės nuolat ir tiesiogiai bendrauti su abiem tėvais (CK 3.170 straipsnio 1-2 dalys). Tokiu būdu užtikrinama vaiko, kurio tėvai gyvena skyrium, teisė nuolat ir tiesiogiai bendrauti su abiem tėvais, nesvarbu, ar tėvai gyvena kartu, ar skyrium (CK 3.161 straipsnio 3 dalis). Ši nuostata atitinka ir CK 3.165 straipsnyje nustatytą tėvų teisę ir pareigą auklėti savo vaikus bei užtikrina tėvų valdžios lygybės principo įgyvendinimą (CK 3.156 straipsnis). Vaiko ryšio su abiem tėvais užtikrinimas yra viena svarbiausių vaiko teisių, įtvirtinta Vaiko teisių konvencijos 9 straipsnio 3

⁵⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-41/2010.

dalyje („Valstybės dalyvės gerbia vaiko, kuris išskiriamas su vienu ar abiem tėvais, teisę nuolat su jais bendrauti, išskyrus atvejus, kai tai nesuderinama su vaiko interesais“), 10 straipsnio 2 dalyje („Vaikas, kurio tėvai gyvena skirtingose valstybėse, turi teisę, išskyrus ypatingas aplinkybes, nuolat ir tiesiogiai bendrauti su abiem tėvais“), CK 3.170 straipsnyje (1 d.: tėvas ar motina, negyvenantys kartu su vaiku, turi teisę ir pareigą bendrauti su vaiku ir dalyvauti jį auklėjant; 2 d.: vaikas, kurio tėvai gyvena skyrium, turi teisę nuolat ir tiesiogiai bendrauti su abiem tėvais, nesvarbu, kur tėvai gyvena; 3 d.: tėvas ar motina, pas kurį gyvena vaikas, neturi teisės kliudyti antrajam iš tėvų bendrauti su vaiku ir dalyvauti jį auklėjant). Vaikų gyvenamosios vietos nustatymui reikšmingas tėvų požiūris į svarbiausią pareigą – gerbti vaiko teisę bendrauti ir neprarasti ryšio su abiem tėvais, nors jie gyventų skyriumi. Vaikų interesų patenkinimą turi užtikrinti abu tėvai, nepriklausomai, ar jie gyvena kartu su vaikais, ar skyriumi⁵⁹. Tėvas (motina), su kuriuo pasilieka gyventi vaikai, po santuokos nutraukimo įgyja papildomų pareigų, iš kurių svarbiausia, o neretai – sunkiausia – užtikrinti vaikų bendravimą su tuo iš tėvų, su kuriuo vaikai negyvena. Kliudymą bendrauti su vaiku tam iš tėvų, kuris gyvena skyrium nuo vaiko, jei jam tėvų valdžia nėra apribota tokiu būdu, kad būtų uždrausta bendrauti su vaiku, ir nenustatyta, jog bendravimas kenkia vaiko interesams, būtina vertinti ne tik kaip jo, bet ir kaip vaiko teisių pažeidimą⁶⁰. Europos Žmogaus Teisių Teismas yra konstatavęs, jog santykiai tarp šeimos narių ir jų atnaujinimo perspektyvos neišvengiamai susilpnės, jeigu bus trukdoma šeimos nariams laisvai ir reguliariai bendrauti (*Europos Žmogaus Teisių Teismo 1998 m. kovo 24 d. sprendimas byloje Olsson prieš Švediją*). Nustačius vaiko gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų, turi būti užtikrinama, jog vaikas turės galimybę palaikyti asmeninius ryšius su antruoju iš tėvų, bei kad kiekvienas iš tėvų gerbtų užsimezgiusius ryšius tarp vaiko ir skyrium gyvenančio tėvo. Tėvas (motina), su kuriuo gyvena vaikas, turi užtikrinti **vaiko teisę bendrauti su abiem tėvais** ir neturi teisės kliudyti antrajam iš tėvų bendrauti su vaiku ir dalyvauti jį auklėjant. Jis turi sudaryti sąlygas antrajam iš tėvų efektyviai dalyvauti vaiko auklėjime, turi pareigą informuoti ir konsultuotis su vaiku negyvenančiu tėvu. Pažeidus tėvų teisę bendrauti su vaiku, pažeidžiama ir jų teisė auklėti savo vaiką. Atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes, kiekvienu atveju motinai ar tėvui, gyvenančiam skyrium, būtina sudaryti maksimalias galimybes dalyvauti auklėjant vaiką ir bendrauti su juo. Abu tėvai turi turėti lygias galimybes tiesiogiai bendrauti su vaiku. Minimalus motinos ar tėvo, gyvenančio skyrium nuo vaiko, bendravimas su juo gali būti nustatomas tik jei maksimalus bendravimas kenkia vaiko interesams (CK 3.175 straipsnio 2 dalis). Tokiu būdu įstatymų leidėjas įtvirtino prezumpciją, kad labiausiai nepilnamečio vaiko interesus atitinka

⁵⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-24/2010.

⁶⁰ Mikelėnas V., Kesarauskas Š. ir kt. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2002. P. 329.

maksimalus, kiek tai įmanoma, bendravimas su abiem tėvais⁶¹. Trumpalaikis tėvo (motinos) dalyvavimas auklėjant vaiką neužtikrina tėvo (motinos) teisės pilnavertiškai dalyvauti vaiko auklėjime⁶². Maksimalaus bendravimo ir dalyvavimo vaiko auklėjime principo įgyvendinimas ypač pasunkėjo, kai Lietuvos Respublika tapo Europos Sąjungos nare ir Šengeno erdvės valstybe, dėl ko buvo įgyvendintas laisvas asmenų judėjimas bei supaprastėjo vaikų išvykimas į Šengeno erdvės valstybes. Pastarąjį dešimtmetį išaugo emigracijos iš Lietuvos mastai. Deklaravusių emigraciją asmenų skaičius nuo 7523 (2001 m.) išaugo iki 83 577 (2010 m.), iki 54 331 (2011 m.). Lietuvos emigracijos rodikliai tūkstančiui gyventojų yra didžiausi Europos Sąjungoje. Iš Lietuvos nuo 1990 m. emigravo apie 0,6 mln. asmenų⁶³. Atsižvelgdami į šią statistiką, galime daryti išvadą, jog nemaža dalis tėvų, su kuriais nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, naudodamiesi laisvo judėjimo teise, su vaikais išvyko gyventi į užsienio valstybes. Taigi neretai vaiko tėvai ima gyventi skirtingose valstybėse ir atsiranda problemų bendrauti su savo vaikais ir auklėti juos. Tokiu būdu maksimalaus bendravimo ir dalyvavimo vaiko auklėjime principo įgyvendinimas yra pasunkėjęs, atsiranda prielaidos šeimos ryšių neišsaugojimui. Tėvas (motina), su kuriuo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, gali net nepranešęs antrajam iš tėvų, išvykti ir laikinai ar nuolat įsikurti užsienio valstybėje, tokiu būdu be jokių objektyvių aplinkybių ir teismo sprendimo ribojama tėvo galimybė maksimaliai dalyvauti vaiko auklėjime.

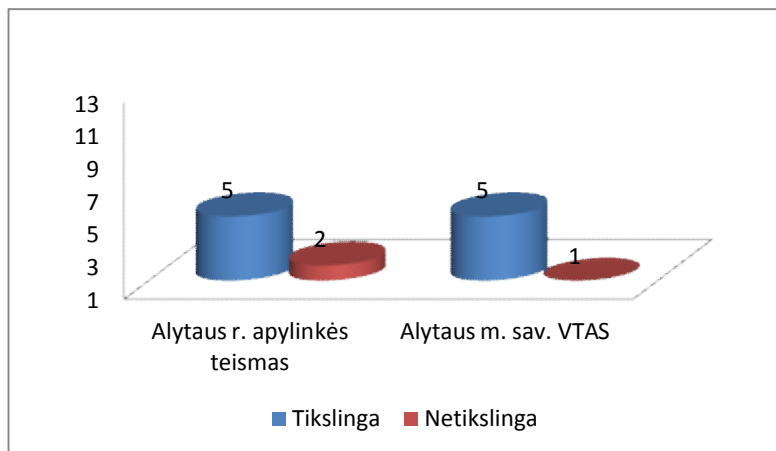
Vaiko sukurto prisirišimo prie mamos ir tėvo puoselėjimas arba atkūrimas yra pagrindinis vaiko gerovės aspektas. Įstatymai turi garantuoti, kad vaikas visada turėtų teisę palaikyti santykius su abiem tėvais, nepaisant, ar tėvai gyvena kartu ar atskirai. Pripažįstant, jog lemiamą įtaką vaiko vystymuisi ir jo asmenybės formavimuisi turi šeimos aplinka, būtina garantuoti vaiko teisę į šeimos ryšius pasitelkiant teisinės priemonės. Visuotinai pripažintai vaiko teisei į šeimos ryšius grėsmę gali kelti ir valstybės pasyvumas, kai neužtikrinamos visos reikiamos teisinio pobūdžio priemonės, būtinos įgyvendinant aptariamą vaiko teisę. Valstybės pareiga imtis pozityvių priemonių, užtikrinančių asmens teisę į šeimos gyvenimą, labai svarbi siekiant užtikrinti efektyvią vaiko teisių apsaugą (Sagatys, 2002). Todėl siekiant užtikrinti su vaiku negyvenančio tėvo (motinos) maksimalaus dalyvavimo auklėjant savo vaiką ir su juo bendraujant galimybes, taip pat garantuoti vaiko teisę į šeimos ryšius, geriausių vaiko interesų užtikrinimui, CK trečiąją knygą siūlytume papildyti nuostata, kad teismui sprendžiant ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, toje pačioje byloje turi būti išspręstas antrojo iš tėvų bendravimo su vaiku ir dalyvavimo jį auklėjant tvarkos nustatymo klausimas. Šią mūsų poziciją palaikė 10 iš 13 (Alytaus r. apylinkės teismas – 5 iš 7, Alytaus m. sav. VTAS – 5 iš 6)

⁶¹ Vilniaus apygardos teismo nutartis c. b. Nr. 2S-133-392/2012.

⁶² Kauno apygardos teismo nutartis c. b. Nr. 2A-225-485/2012.

⁶³ Europos migracijos tinklas. <http://123.emn.lt/lt/bendros-tendencijos/migracija-10-metu-apzvalga> [žiūrėta 2012 01 29]

respondentų, kurie pritarė, jog tikslinga, sprendžiant ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, toje pačioje byloje nustatyti su vaiku negyvenančio tėvo (motinos) bendravimo su vaiku ir dalyvavimo jį auklėjant tvarką (žr. 4 pav.).

4 pav. **Bendravimo su vaiku ir dalyvavimo jį auklėjant tvarkos nustatymo poreikis sprendžiant ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos**

Pastebėtina, jog visuomenė vis dar nėra pakankamai informuota apie tėvų valdžios vykdymą nustačius vaiko gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų bei **bendro vaiko auklėjimo** svarbą. Privalu suvokti, kad vaiko ryšių su kiekvienu iš tėvų palaikymas lemia vaiko vystymąsi bei emocinę pusiausvyrą. Kai tėvas ar motina negerbia vaiko teisės bendrauti su kitu tėvu, trukdo jų santykiams, jis negerbia ir pažeidžia savo vaiko teises, numatytas CK 3.161 straipsnio 3 dalyje. Tik bendras vaiko auklėjimas gali užtikrinti tėvų lygybę vaiko atžvilgiu. Tėvo, negyvenančio kartu su vaiku, teisė bendrauti su vaiku ir dalyvauti jį auklėjant, yra asmeninio pobūdžio tėvų teisė, kurią įgyvendinti galima, kai kitas iš tėvų nekliudo šiam bendravimui, o pats bendravimas yra tiesioginis ir nuolatinis. Šios teisės įgyvendinimas reiškia įstatymu nustatytos tėvų pareigos bendrauti su vaiku ir dalyvauti jį auklėjant, įvykdymą. Tėvų dalyvavimas vaiko auklėjime yra būtinas, kad vaikas pilnaverčiai vystytųsi. Vaiko gyvenamosios vietos nustatymas su vienu iš tėvų nereiškia, kad su vaiku negyvenantis tėvas turi mažiau teisių už kitą, ar juo labiau, kad ryšiai su vaiku nutraukiami. Tėvų valdžia šiuo atveju tęsiasi ir turi būti vykdoma tėvo ir motinos bendrai. Tėvų valdžia yra visuma teisių ir pareigų, kurios tėvus daro atsakingus už vaiką, neatsižvelgiant į jų šeimines padėtis. Tėvų valdžia įpareigoja tėvus laikytis pagarbos vienas kito atžvilgiu, ir spręsti tėvo ir motinos valdžios santykius, vadovaujantis lygybės principu. Skyrybos – susituokusių ar nesutuokusių tėvų – neturi poveikio tėvų valdžios vykdymo sąlygoms. Jei vedybinis ryšys nutrūksta, tėvų ryšys su vaiku išlieka ir turi būti užtikrintas, nes vaikas atsiduria šio santykio centre ir abu tėvai lieka atsakingais už vaiko vystymąsi ir auklėjimą. Tėvai turi suvokti, jog nesvarbu, koks būtų jų šeimos modelis ir jo pokyčiai, jie išlieka ir yra vienodai

atsakingi už vaiką, nors su juo ir negyvena. Gyvenimas skyrium neužkerta kelio tėvams priimti atitinkamas pareigas vaikams ir naudotis visomis tėvų teisėmis (Versini, 2008). Taigi su vaiku negyvenantis vienas iš tėvų išsaugo teises ir pareigas vaiko atžvilgiu. Jis turi prisidėti prie vaiko priežiūros, auklėjimo, turi teisę būti informuotas apie svarbius pasirinkimus, susijusius su vaiko gyvenimu, turi turėti vaiko kontaktinius duomenis. Tėvas, su kuriuo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, sprendžia dėl kasdieninių su vaiko priežiūra susijusių klausimų, tačiau jam nėra priskiriama vienasmenė tėvų valdžia.

Teismas, sprenddamas ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, taip pat turi išsiaiškinti ir nustatyti kiekvieno iš tėvų **šeimos aplinkos sąlygas**, t. y. tas sąlygas, kuriomis vaikui teks gyventi, nustačius jo gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų, nustatant:

1) **Vaiko prisirišimo laipsnį prie kiekvieno iš tėvų, brolių, seserų (kitų giminaičių).** Svarbu išsiaiškinti, ar vaikas, dėl kurio gyvenamosios vietos vyksta ginčas, turi brolių ir seserų, kiek laiko jie yra kartu gyvenę, kur broliai ir seserys gyvena bylos nagrinėjimo metu, kokie yra jų tarpusavio santykiai. Taip pat teismui privalu išsiaiškinti nepilnamečių brolių (seserų) norus sprendžiamu klausimu, ir požiūrį į tai, jei jų gyvenamoji vieta būtų skirtingose vietose. LAT 2007 m. gruodžio 10 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-555/2007, pažymėjo, jog **nustatant vaiko gyvenamąją vietą, turi būti sukurtos sąlygos neprarasti ryšio su broliu.** Specialisto išvada, kad ryšys tarp vaikų silpnas, nesuteikia pagrindo juos atskirti, nes po to jų ryšys gali visiškai nutrūkti. Kolegija sprendė, jog žemesnės instancijos teismai pagrįstai netenkino šalių dukters išreikšto noro gyventi su tėvu, konstatavę kitų byloje nustatytų aplinkybių, lemiančių dukters interesą gyventi kartu su motina ir broliu, viršenybę⁶⁴. Brolių atskyrimas, kai jų ryšys glaudus, pažeistų vaikų interesus. Svarbu atsižvelgti į nustatytą brolių glaudų ryšį ir galimą žalą dėl jų išskyrimo⁶⁵. Tais atvejais, kai šeimoje yra keletas vaikų, ginčas dėl vaikų perdavimo auklėti sprendžiamas, vadovaujantis jų interesais. Nustatant vaikų gyvenamąją vietą tokiu atveju reikia atsižvelgti į jų tarpusavio santykius, prisirišimą vienas prie kito ir kt. Vaikų išskyrimas, nustatant jų gyvenamąją vietą atskirai su tėvu ir su motina, gali neigiamai veikti vaikų tarpusavio ryšius⁶⁶. Kasaciniame skunde civilinėje byloje Nr. 3K-3-192/2009 ieškovė nurodė, kad teismai, išskirdami vaikus, kurie yra dvyniai, neatsižvelgė į juos siejantį ypatingą ryšį, sprendimą grindė sūnaus E. pareikštu noru gyventi kartu su tėvu, nevertino įrodymų visumos vaikų interesų požiūriu, neatsižvelgė į atsakovo charakterio savybes (vaikų akivaizdoje smurtavo prieš motiną), netinkamai taikė ginčo dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo sprendimą reglamentuojančias materialinės teisės normas. LAT teisėjų kolegija iš dalies sutiko su kasaciniame skunde išdėstytais argumentais, kad apeliacinės instancijos teismas,

⁶⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr.3K-3-555/2007.

⁶⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-49/2009.

⁶⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-419/2006.

sutikdamas su pirmosios instancijos teismo sprendimo motyvais dėl šalių sūnaus E. gyvenamosios vietos nustatymo kartu su tėvu, o dukters E. – su motina, nesiaiškino, ar sūnaus noras gyventi su tėvu neprieštarauja abiejų vaikų interesams, kai jų tarpusavio santykiai nepriešiški ir sesuo nori gyventi kartu su broliu. Ieškovė, siekdama neišskirti vaikų, tiek ieškinyje, tiek kituose procesiniuose dokumentuose siūlė dvynių gyvenamąją vietą nustatyti su ja, tačiau teismai šiuo aspektu nepasisakė ir faktinių bylos aplinkybių nevertino, nors pagal LAT formuojamą praktiką turėjo tai padaryti. Teisėjų kolegija padarė išvadą, kad apeliacinės instancijos teismas, sprenddamas nepilnamečių vaikų (dvynių) gyvenamosios vietos nustatymo klausimą, pažeidė materialinės teisės normas, reglamentuojančias vaikų gyvenamosios vietos nustatymą (CK 3.3 str., 3.174 str.) ir nukrypo nuo LAT šiuo klausimu suformuotos teisės aiškinimo ir taikymo praktikos. Apeliacinės instancijos teismo nutarties dalis, kuria nustatyta nepilnamečių vaikų gyvenamoji vieta, LAT panaikinta ir perduota iš naujo nagrinėti apeliacinės instancijos teismui⁶⁷.

2) **Kiekvieno tėvo dorovinius ir kitokius asmenybės bruožus.** Teismas, priimdamas sprendimą, turi atsižvelgti, kuris iš tėvų pagal savo dorovinius ir kitokius asmenybės bruožus yra tinkamesnis vaiko auklėtojas ir prižiūrėtojas. Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismas 2012 m. sausio 27 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr. 2A-117-640/2012, nurodė, kad pirmosios instancijos teismo sprendime yra detaliam išanalizuoti abiejų tėvų asmeniniai bruožai, įvertinę juos, teismas padarė pagrįstą išvadą, jog atsakovo gyvenimas ir aplinka kelia pagrįstų abejonių dėl sąlygų vaikui užaugti sveika, intelektualia, dorovinga asmenybe. Atsakovas kritiškai nevertina savo asmeninių ir dorovinių savybių – 4 teistumų, iš kurių ir už sunkius nusikaltimus. Be to, atsakovas be A. L. turi dar tris vaikus, kuriems neteikė išlaikymo ir su jais nebendravo, o bendrauti ir teikti išlaikymą vaikams pradėjo, tik siekdamas lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigos. Šie faktai atskleidžia, jog atsakovas nepasižymi aukštomis moralinėmis ir dorovinėmis savybėmis⁶⁸. Pažymėtina, kad teismai ne visada aiškinasi ir vertina tėvų dorovinius ir kitus asmenybės bruožus. Pavyzdžiui, 2006 m. gegužės 29 d. nutartimi civilinėje byloje Nr. 3K-3-357/2006 LAT paliko nepakeistą apeliacinės instancijos teismo nutartį, kurią priėmusi teisėjų kolegija pripažino, jog pirmosios instancijos teismas, nustatydamas šalių nepilnametės dukters An. gyvenamąją vietą su atsakovu, neįvertino jo moralinių savybių, tuo tarpu šis buvo nuteistas už smurtinį nusikaltimą prieš vaiką⁶⁹.

3) **Tėvų dalyvavimą vaiką auklėjant, išlaikant ir prižiūrint iki ginčo atsiradimo.** Kaip atskirą teisinį faktą būtina nustatyti tėvų dalyvavimą vaiką auklėjant, išlaikant ir prižiūrint iki kreipimosi į teismą ir po jo. Tai suponuoja ne tik tėvų asmenybės bruožus bei požiūrį į vaiko

⁶⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-192/2009.

⁶⁸ Vilniaus apygardos teismo nutartis c. b. Nr. 2A-117-640/2012.

⁶⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-357/2006.

auklėjimą, vystymąsi, bet taip pat parodo, ar tėvai atliko jiems įstatymų priskirtas pareigas vaikų požiūriu, ar noras vaiko gyvenamąją vietą nustatyti su savimi yra sąžiningas. Pavyzdžiui, 2005 m. kovo 30 d. nutartimi LAT paliko nepakeistą apeliacinės instancijos teismo nutartį, kuria nepilnamečio D. Š. gyvenamoji vieta buvo nustatyta su ieškove. Apeliacinės instancijos teismas nurodė, kad pirmosios instancijos teismas, nevisiškai ištyrė byloje esančius įrodymus, todėl nepagrįstai sūnaus gyvenamąją vietą nustatė su atsakovu. Iki bylos iškėlimo teisme dienos abu vaikai gyveno su ieškove. Tik tai sužinojęs apie ieškinio dėl santuokos nutraukimo pareiškimą, atsakovas nuo 2003 m. Velykų pasiėmė sūnų gyventi pas save. Kolegija, remdamasi šiomis aplinkybėmis, suabejojo atsakovo nuoširdžiais ketinimais auginti sūnų. Nustatyta, kad atsakovas yra teistas už smurtinį nusikaltimą, ne kartą baustas administracinėmis nuobaudomis. Dėl nustatytų aplinkybių, kolegija nepilnamečio šalių sūnaus gyvenamąją vietą nustatė su ieškove⁷⁰. LAT nagrinėtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-195/2011 nustatyta, kad atsakovė, su kuria buvo nustatyta dukterų gyvenamoji vieta, išvykdama gyventi į Angliją, atidavė dukteris auklėti kitiems asmenims (močiutei ir tetai) ir jos apie pusę metų buvo jų prižiūrimos. Ieškovas taip pat buvo išvykęs į užsienį, tačiau 2009 m. gegužės mėn. grįžo ir nuo to laiko mergaitės gyvena su juo. Vertindama atsakovės požiūrį į dalyvavimą auklėjant vaikus, pastangas užtikrinti teisės normose įtvirtintų pagrindinių vaiko teisių ir pareigų įgyvendinimą, kolegija pripažino svarbiu tai, kad, išvykdama gyventi į Angliją, atsakovė paliko ne tik savo dukteris, bet ir sūnų iš pirmosios santuokos. Atsakovė niekada neskambino ir nebuvo atėjusi į mokyklą, kurią lanko duktė P., tuo tarpu ieškovas ir močiutė dalyvauja susirinkimuose, renginiuose, ieškovas užėina į mokyklą, paklausia, kaip sekasi dukteriai. Teisėjų kolegija konstatavo, kad šioje byloje nustatytos aplinkybės (atsakovės išvykimas į Angliją ir negrįžimas iš ten iki šiol; dukterų atidavimas augti ir gyventi su kitais asmenimis; ieškovo buitinės gyvenimo sąlygos ir jo kaip tėvo pareigų vykdymas; atsakovės šeimos ir materialinių gyvenimo sąlygų neapibrėžtumas, tik epizodiškas rūpinimasis mergaitėmis ir jos požiūris į savo kaip motinos pareigų vykdymą) buvo pakankamas pagrindas pripažinti, kad šalių dukterų interesams neprieštarautų jų nustatytos gyvenamosios vietos su motina pakeitimas. LAT nustatė mergaičių gyvenamąją vietą kartu su tėvu⁷¹.

4) Santykius tarp vaiko ir kiekvieno iš tėvų. Šiuo aspektu privalu sužinoti paties vaiko požiūris į jo santykius su tėvais, taip pat remiantis kitais įrodymais, nustatyti šių santykių pobūdį. 2005 m. birželio 27 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-357/2005 LAT, vadovaudamasis psichologinės ekspertizės išvadomis, nustatė, kad ieškovės santykiai su vaikais yra šilti ir pakankamai rūpestingi, o kasatorius dėl konflikto su ieškove, nesugeba užmegzti kontakto su vaikais. Apklausų metu abu nepilnamečiai vaikai išreiškė norą gyventi su ieškove, šį

⁷⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-176/2005.

⁷¹ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-195/2011.

savo norą motyvavo glaudesniu ryšiu su motina, susiklosčiusiais konfliktiniais santykiais su tėvu, nesant tarpusavio supratimo tarp jų ir tėvo. LAT paliko nepakeistą apeliacinės instancijos nutartį, kuria abiejų nepilnamečių vaikų gyvenamoji vieta nustatyta su ieškove⁷². Pažymėtina, kad *sprendžiant apie tėvų ir vaiko santykius, svarbi vaiko emocinė būklė, esanti jam bendraujant su kiekvienu iš tėvų*. 2010 m. vasario 1 d. nutartyje civilinėje byloje Nr.3K-3-24/2010, LAT atsižvelgė į byloje pateiktą psichologo išvadą, kad „remiantis stebėjimu individualių konsultacijų metu, interakcijų su vaikais (video medžiaga) vertinimu, stebimas padidėjęs išsiskyrimo nerimas su tėvu. Mergaitės ir tėvą sieja šilti tarpusavio santykiai. Galima teigti, jog šiuo metu Z. ir V. saugiausia yra gyventi su tėvu ir savo seneliais. Emocinė mergaičių būseną, bendraujant su kiekvienu joms reikšmingu asmeniu – tėvu, motina, seneliais – pasikeičia. Su tėvu vaikai būna atsipalaidavę, ramūs. Tai skatina laisvą emocijų reiškimą, natūralų elgesį. Bendravime su motina akivaizdžiai skiriasi jos deklaruojamas požiūris į vaikus ir realių santykių kokybė. Su tėvu sąveika abipusiška, sutampanti, jaučiamas emocinis saugumas. Su motina – stebimas nerimas, įtampa. Tai liudija įtempti judesiai, veido išraiškos, fizinio artumo neieškojimas“. Teisėjų kolegijos vertinimu, byloje pateiktų duomenų visetas patvirtina, kad mergaičių gyvenimas pas tėvą atitinka jų poreikius, suteikia emocinį saugumą⁷³. Teismas turi įvertinti, kokie santykiai susiklostė tarp vaiko ir kiekvieno iš tėvų, t. y. ar tie santykiai paremti vien tik vaiko pavaldumu tėvui (motinai), ar jie taip pat paremti abipuse meile ir pagarba. Vaiko noras gyventi su vienu iš tėvų pripažįstamas prieštaraujančiu vaiko interesams, kuomet itin glaudūs tėvo (motinos) ir vaiko santykiai yra pavaldumo tėvui (motinai) pasekmė. Vaiko palankumo palaikymas perkant naujus daiktus, tėvo asmens idealizavimas ir sureikšminimas, atsakovo iš esmės skirtingas elgesys su jo veiksmais yra pakankamas pagrindas kolegijai neatsižvelgti į vaiko pageidavimą ir toliau gyventi su tėvu⁷⁴.

5) Kiekvieno iš tėvų galimybės sudaryti vaikui tinkamas gyvenimo, auklėjimo ir vystymosi sąlygas (įvertinant tėvų darbo pobūdį, darbo režimą, materialinę tėvų padėtį, kitas aplinkybes). Į tėvų užimtumą dėl darbo santykių, atsižvelgiama nustatant vaiko gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų. 2005 m. sausio 10 d. priimtoje nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-27/2005 LAT sutiko su apeliacinės instancijos teismo išvada, jog reikšminga aplinkybė, kad atsakovas yra labai užimtas, išvyksta į komandiruotes, todėl bus priverstas patikėti vaiko priežiūrą močiutei. Tuo tarpu ieškovė turi galimybę daugiau laiko skirti vaiko auklėjimui ir priežiūrai⁷⁵. Išreikštas vaiko noras gyventi su tėvu, kuris dirba tolimųjų reisų vairuotoju, negali atitikti vaiko

⁷² LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-357/2005.

⁷³ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-24/2010.

⁷⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-357/2006.

⁷⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-27/2005.

interesu⁷⁶. Pripažįstama, kad sprendžiant su kuriuo iš tėvų nustatyti vaiko gyvenamąją vietą ir kas geriausiai atitinka vaiko interesus, svarbiau vaiko tėvų gyvenimo sąlygų kokybiniai, o ne kiekybiniai rodikliai (Mikelėnas, 2009). Vieno iš tėvų geresnės materialinės sąlygos, kai antrojo jos taip pat pakankamos, negali turėti lemiamos reikšmės. Aplinkybė, jog vieno iš tėvų socialinė ir materialinė padėtis yra žymiai geresnė nei kito, negali lemti sprendimo dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo. Svarbu tai, kad kito iš tėvų atitinkamai materialiai remiamas vaikas galėtų deramai augti ir tobulėti. Teismų praktikoje pripažįstama, kad paprastai lemiamą reikšmę turi tėvų asmeniniai bruožai, santykiai su vaikais, moralinės charakteristikos, vaiko auklėjimo prioritetai. Tokio pobūdžio aplinkybių viseto ištyrimas ir įvertinimas leidžia teismui spręsti, gyvenimas su kuriuo iš tėvų labiau atitinka vaiko interesus⁷⁷. Abu vaiko tėvai turi pakankamai geras gyvenimo sąlygas, todėl tėvo motyvas, kad vaikui bus sudarytos labai geros gyvenimo sąlygos būtent pas atsakovą, nėra pagrindas teismo sprendimo nustatyti vaiko gyvenamąją vietą su ieškove, pakeitimui⁷⁸. Vertinant gyvenimo ir buitines sąlygas būtina atsižvelgti ne tik į materialųjį kriterijų, bet ir į visas vaiko gerovę nulemiančias sąlygas, t. y. jo emocinį saugumą, prieraišumą, galimybes skirti jam laiką, dėmesį ir pan.⁷⁹.

6) Tėvo (motinos) sugyventinio ar sutuoktinio požiūrį į vaiką, ir kt. Tėvo (motinos) sutuoktinio (sugyventinio) požiūrį į vaiką teismas turi aiškintis, jį apklausdamas teismo posėdžio metu, tačiau vaiko teisių apsaugos tarnyba, prieš pateikdama teismui išvadą, pagal galimybes šį požiūrį taip pat turi sužinoti. Pavyzdžiui, Alytaus rajono apylinkės teismo civilinėje byloje Nr. 2-296-470/2011 pateiktoje vaiko teisių apsaugos institucijos išvadoje nurodyta, kad ieškovė gyvena su mažamete dukra G. ir sugyventiniu M. Nurodytos tik sugyventinio pajamos, darbovietė. Nors ieškovės draugo pozicija dėl ieškovės dukterų G. ir S. gyvenamosios vietos nustatymo su ieškove tiesiogiai jį apklausiant nebuvo išsiaiškinta, tačiau ieškovė teismo posėdyje apibūdino vaikų ir sugyventinio ryšį: „Mano sugyventinio santykiai su mano dukromis normalūs. Jis nedraudžia mergaitėms bendrauti su tėvu, nesmurtauja prieš mergaites. Jis rūpinasi G. kaip tikras tėvas, jos auklėjimu, bendravimu, į darželį nuveda, pasiima“.

Atlikę tyrimą ir palyginę iš Alytaus rajono apylinkės teismo teisėjų bei Alytaus m. sav. VTAS specialistų gautus duomenis (žr. 5, 6 pav.), nustatėme, kad esminis dėmesys, nustatant vaiko gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų, yra skiriamas vaiko santykiams su kiekvienu iš tėvų (Alytaus r. apylinkės teismas – 7 iš 7, Alytaus m. sav. VTAS – 6 iš 6). Atlikę apklausą, taip pat nustatėme, jog respondentai taipogi išskirtinai atsižvelgia į tėvo/motinos požiūrį į su vaiku negyvenančio tėvo dalyvavimą vaiko auklėjime (Alytaus r. apylinkės teismas – 5 iš 7), tėvų

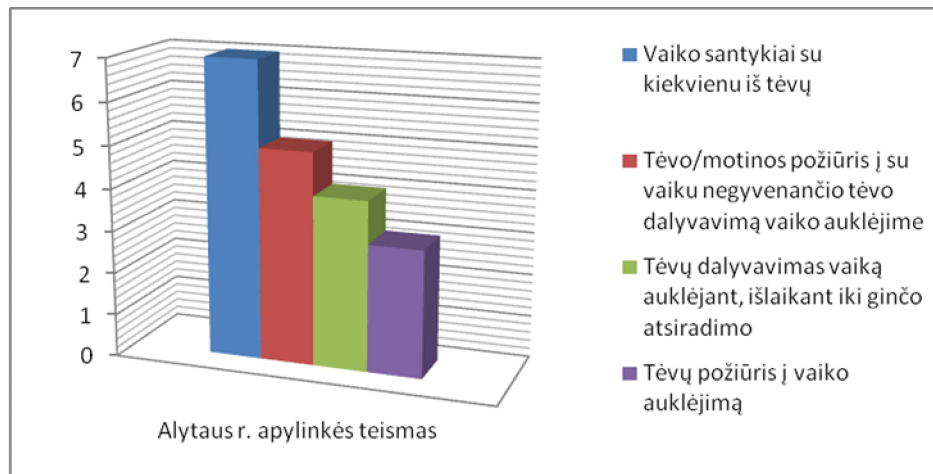
⁷⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-419/2006.

⁷⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-176/2005.

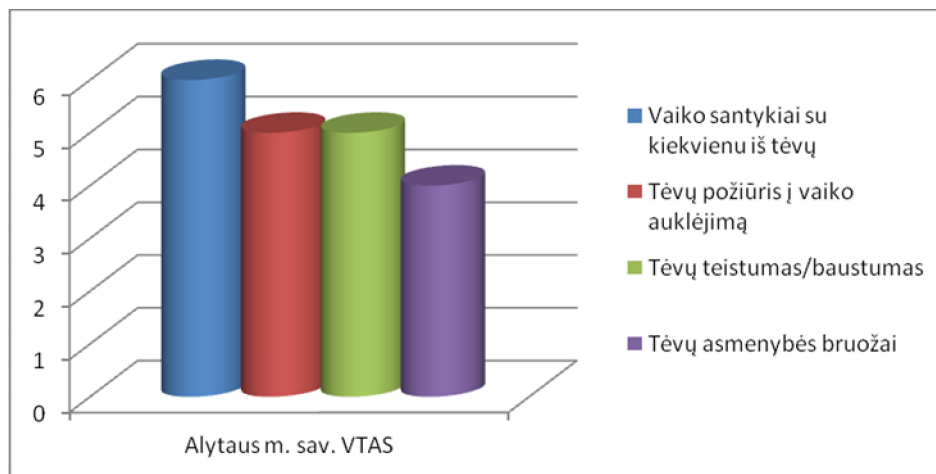
⁷⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-242/2005.

⁷⁹ Kauno apygardos teismo nutartis c. b. Nr. 2A-225-485/2012.

dalyvavimą vaiką auklėjant, išlaikant iki ginčo atsiradimo (Alytaus r. apylinkės teismas – 4 iš 7), tėvų požiūrį į vaiko auklėjimą (Alytaus r. apylinkės teismas – 3 iš 7, Alytaus m. sav. VTAS – 5 iš 6), tėvų teistumą/baustumą (Alytaus m. sav. VTAS – 5 iš 6), tėvų asmenybės bruožus (Alytaus m. sav. VTAS - 4 iš 6).

5 pav. Didžiausią įtaką turintys kriterijai teismui sprendžiant ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo

6 pav. Didžiausią įtaką turintys kriterijai VTAS teikiant išvadą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo

Pažymėtina, jog teisiškai reikšminga yra užtikrinti vaiko gyvenimo stabilumą. Vaikų interesus labiau atitinka teismų procesinių sprendimų nekeitimas ir situacijos stabilizavimas. Taigi sprendžiant ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo svarbus ir **pastovumo principas**, kuris remiasi patirtimi, kad šeimos ir socialinių ryšių tąša yra svarbi sąlyga stabiliam ir sveikam psichologiniam – socialiam augančio žmogaus vystymuisi. Europos Žmogaus Teisių Teismas yra pažymėjęs vaiko teisės į saugią ir nusistovėjusią aplinką svarbą (pvz., *Koons v. Italy*, no. 68183/01). Susiklosčius vaiko gyvenamajai aplinkai, vaiko gyvenimas jam jau

žinomoje, socialiai saugioje aplinkoje teikia daugiau garantijų tęstiniam vaiko vystymuisi⁸⁰. Sprendžiant ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, būtina įvertinti aplinką, kurioje vaikas gyvena teismo sprendimo priėmimo metu, jos tinkamumą vaiko vystymuisi, ar yra būtinas vaiko interesams šios aplinkos keitimas. Aplinkos keitimas vaikui padaro tam tikrą socialinę, psichologinę žalą, sukelia emocinių išgyvenimų. Tarptautinės ir nacionalinės teisės normos užtikrina vaiko šeimos aplinkos apsaugą ir nesant būtino reikalingumo bei aiškaus, pakankamo pagrindo, nenumato vaiko šeimos aplinkos keitimo net ir tais atvejais, kai vaikui aplinka buvo sukurta, pažeidžiant tam tikrus teisės normų reikalavimus (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. sausio 12 d. sprendimas byloje *Michailova v. Bulgarija*). Kriterijai, lemiantys sprendimą nekeisti vaiko aplinkos: laikotarpis, kurį vaikas gyvena jo poreikius patenkinančioje aplinkoje, užtikrinančioje jo teisę į būstą; būsto sąlygos; vaiko poreikių tenkinimas; bendravimo ryšių susiformavimas; susiformavęs pastovus emocinis ryšys su vienu iš tėvų, su kuriuo vaikas jau gyvena kartu; ryšiai su kitais šeimos nariais, kartu gyvenančiais asmenimis; kitos aplinkybės, kurių pripažinimas svarbiomis sprendžiamas kiekvienoje konkrečioje byloje. Tarptautinė ir Lietuvos teismų praktika orientuota į ilgesnį nei vienerių metų gyvenimą vaiko poreikius atitinkančioje aplinkoje. Tokios aplinkos keitimas turi būti pateisinamas ir būtinas⁸¹. Tad tik išimtiniais atvejais, turėtų būti keičiama vaikui įprasta tapusi aplinka.

IŠVADOS:

1. Lietuvoje vaiko interesų reikšmė sprendžiant visus su vaiku susijusius klausimus yra įtvirtinta įstatyminiu lygiu.

2. Vaiko interesai - svarbiausias kriterijus, sprendžiant ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo. Teismai, nagrinėjantys šios kategorijos bylas, kasacinio teismo orientuojami vadovautis išimtinai vaiko interesais, kuriuos kiekvienoje nagrinėjamoje byloje būtina individualizuoti.

3. Nei Lietuvos, nei tarptautinės teisės aktuose nepateikiama išsamių apibrėžimų, kaip vaiko interesai turėtų būti nustatomi ir ginami konkrečioje situacijoje, kas jam yra geriausia šiuo metu ir ateityje. Vaiko interesų sąvokai esant neišvengiamai plačiai, sudaromos prielaidos subjektyvumui, neapibrėžtumui ir nenusipėjumui – nėra garantijų, jog byla bus išnagrinėta taip kaip ankstesnė, kurioje buvo nustatyti tokie patys faktai. Teismo diskrecija gali virsti teismo savavališkumu, nes diskrecinį sprendimą gali lemti skirtingos teisėjų vertybinės nuostatos ir kiti subjektyvūs veiksniai.

⁸⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-41/2010.

⁸¹ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-320/2006.

4. Vaiko interesų apsauga įtvirtinta teisės aktuose, todėl, nustatydamas jų turinį, teismas turi atsižvelgti į teisės aktuose įtvirtintas vaiko teises. Vaiko interesai – tai pirmiausia įstatymuose numatytos vaiko teisės ir galimybė šias teises įgyvendinti konkrečioje situacijoje. Tik atsižvelgus į vaiko teisių visumą ir sudarius galimybes jas įgyvendinti, galima kalbėti apie tinkamą teisės taikymą, nepažeidžiant pagrindinio vaikų teisių apsaugos principo – vaiko interesų viršenybės. Įgyvendinti vaiko interesus reiškia konkrečiu atveju išsiaiškinus vaiko gyvenimo ir raidos sąlygas, jas įvertinti vaiko teisių bei tėvų valdžios įgyvendinimo požiūriu, atsižvelgiant į vaiko nuomonę ir siejant su vaiko ateities perspektyvomis.

5. Nustatydamas vaiko interesų turinį, teismas turi vadovautis objektyviais kriterijais, kuriems prilygintini LAT Senato 2002 m. birželio 21 d. nutarime Nr. 35 nurodyti nustatyti teisiškai reikšmingi faktai: kiekvieno iš tėvų galimybės ir pastangos užtikrinti teisės normose įtvirtintų pagrindinių vaiko teisių ir pareigų įgyvendinimą, kiekvieno iš tėvų šeimos aplinkos sąlygos, vaiko norai ir pažiūros.

6. Teismo sprendimas dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo turi būti grindžiamas išvadamis, pagrįstomis byloje nustatytų aplinkybių ir ištirtų bei įvertintų įrodymų visetu. Nevisapusiškas byloje esančių įrodymų apie aplinkybes, turinčias reikšmės sprendžiant šalių ginčą, ištyrimas vertinamas priimto teismo sprendimo panaikinimo ir jo pakartotinio peržiūrėjimo pagrindu.

7. Siekiant užtikrinti su vaiku negyvenančio tėvo (motinos) maksimalaus dalyvavimo auklėjant savo vaiką ir su juo bendraujant galimybes, taip pat šeimos ryšių su vaiku išsaugojimą, geriausių vaiko interesų užtikrinimui, CK trečiąją knygą siūlytume papildyti nuostata, kad teismui sprendžiant ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, toje pačioje byloje turi būti išspręstas antrojo iš tėvų bendravimo su vaiku ir dalyvavimo jį auklėjant tvarkos nustatymo klausimas.

3.2. Vaiko teisės būti išklausytam principas

Vaiko teisių konvencijos 12 straipsnis skelbia: „Valstybės dalyvės garantuoja vaikui, sugebančiam suformuluoti savo pažiūras, teisę laisvai jas reikšti visais jį liečiančiais klausimais; be to, vaiko pažiūroms, atsižvelgiant į jo amžių ir brandumą, skiriama daug dėmesio“ (1 dalis). „Todėl vaikui būtinai suteikiama galimybė būti išklausytam bet kokio jį liečiančio teismo ar administracinio nagrinėjimo metu tiesiogiai arba per atstovą ar atitinkamą organą nacionalinių įstatymų nustatyta tvarka“ (2 dalis). Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas anksti pareiškė savo nuomonę dėl Vaiko teisių konvencijos 12 straipsnio statuso, pavadindamas jį bendru esminės svarbos principu, susijusiu su visų Vaiko teisių konvencijos aspektų įgyvendinimu ir su visu kitų

straipsnių aiškinimu. Vaiko teisių konvencijos 12 straipsnio svarba ta, kad jame reikalaujama ne tik suteikti vaikams teisę laisvai reikšti savo įsitikinimus, bet ir kad jie būtų išklaustyti, kad jų pažiūroms būtų skiriamas „deramas dėmesys“. Vaiko teisių konvencijos 12 straipsnyje nenustatyta jokia žemiausia amžiaus riba, nuo kurios vaikas turi teisę laisvai reikšti savo pažiūras. Aišku, kad vaikai gali savo pažiūras – ir jie taip daro – formuluoti nuo pat mažumės, tad Vaiko teisių konvencija neduoda pagrindo priimti jokios nuostatos dėl žemiausios amžiaus ribos, nuo kurios būtų nustatomos vaikų pažiūros arba būtų imama jų paisyti, nustatymo. 1997 m. *Pranešimų apie žmogaus teises rengimo vadove* sakoma: „Pagal šio straipsnio nuostatas valstybės Konvencijos dalyvės turi aiškiai ir tiksliai nustatyta pareigą užtikrinti, kad vaikas turėtų teisę pareikšti savo nuomonę esant tokiai situacijai, kuri jam gali būti svarbi. Todėl į vaiką neturi būti žiūrima kaip į pasyvią žmogiškąją būtybę, taip pat neturėtų būti leidžiama atimti iš vaiko tokios teisės įsikišti, nebent būtų akivaizdu, kad jis nesugeba turėti savo pažiūrų. Kai kurios šalys pranešė, kad yra nustačiusios žemiausią amžiaus ribą vaiko teisei būti išklausytam, pavyzdžiui, globos nustatymo procese po tėvų išsiskyrimo ar ištuokos, tačiau Konvencija neduoda pagrindo priimti tokios nuostatos, todėl valstybės, nenorinčios vykdyti savo pareigų pagal 12 straipsnį, negali teigti paisančios vaiko interesų“. Vaiko teisių konvencijos 12 straipsnio 2 dalis taikoma vaikams, „sugebantiems suformuluoti savo pažiūras“. Pabrėžiama, kad net ir labai mažiems vaikams oficialiai turėtų būti suteikta teisė būti išklausytiems⁸².

Siekiant suderinti nacionalinės teisės nuostatas su Vaiko teisių konvencija, CK 3.164 straipsnyje numatytas nepilnamečio vaiko dalyvavimas užtikrinant jo teises. Šiai teisei įgyvendinti aptariamojo straipsnio 1 dalyje numatytos tokios sąlygos: 1. Sprendžiant bet kokį su vaiku susijusį klausimą, sugebantis suformuluoti savo pažiūras vaikas turi būti išklausytas tiesiogiai, o jei tai neįmanoma, - per atstovą. Šioje pirmojoje sąlygoje pabrėžiama, kad būtina išklausti vaiką visais su juo susijusiais klausimais, kad ir kokie jie būtų. 2. Priimant sprendimą į vaiko norus turi būti atsižvelgta, jei tai neprieštarauja vaiko interesams. Dėl nesubrendimo, auklėjimo spragų vaiko norai ir interesai ne visuomet gali sutapti. Todėl kiekvienu atveju, išklausius vaiko norus, reikia išsiaiškinti, ar jie neprieštarauja vaiko interesams. Jei šitaip yra, sprendimą būtina priimti vaiko interesais. 3. Ypač į vaiko norus atsižvelgiama, sprendžiant klausimą dėl globėjo (rūpintojo) paskyrimo ar įvaikinimo.

Vaiko išklausymo teisme tikslas – išsiaiškinti su vaiku susijusius klausimus, jo pažiūras ir norus. Šie reikšmingi faktai padeda nustatyti vaiko interesus ir patį maksimaliausią tų interesų apsaugos būdą bylos nagrinėjimo metu. CK 3.177 straipsnyje įtvirtinta, kad teismas, nagrinėdamas ginčus dėl vaikų, privalo išklausti vaiką, sugebantį išreikšti savo pažiūras, ir

⁸² Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas. Vilnius: UAB Efrata, 2005. P. 114.

išsiaiškinti vaiko norus. Šio straipsnio nuostata pakartoja CK 3.164 straipsnyje išdėstytą principą išklausti vaiką. Vaiko teisė būti išklaustam teisinio nagrinėjimo metu taipogi įtvirtinta CPK 380 straipsnyje. Pagal šio straipsnio nuostatas, kai sprendžiamas bet kuris su vaiku susijęs klausimas, vaikas, sugebantis suformuluoti savo pažiūras, turi būti išklaustas tiesiogiai, o jei tai neįmanoma, - per atstovą. Taigi iš šios įstatymo nuostatos matome, kad vaikui kaip proceso dalyviui nepriklausomai nuo jo amžiaus (tačiau atsižvelgiant į gebėjimą suformuluoti savo pažiūras) suteikiama teisė išreikšti savo nuomonę teisme. Procesinis įstatymas taip pat numato, kad vaiko nuomonė gali būti išreikšta žodžiu, raštu arba kitais vaiko pasirinktais būdais. Priimant sprendimą turi būti atsižvelgta į vaiko nuomonę, jei tai neprieštarauja vaiko interesams. Vaiko, kuriam yra suėję keturiolika metų, pareiškimas apie sutikimą ar nesutikimą su ieškiniu, turi būti išreikštas raštu arba įrašytas į teismo posėdžio protokolą. Kai vaikas savo nuomonę išreiškia žodžiu, teismas gali duoti vaikui pasirašyti sutikimo ar nesutikimo su ieškiniu standartinę formą. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 23 straipsnio 4 dalyje nustatyta, jog teismui sprendžiant ginčus dėl vaiko gyvenamosios vietos tėvams gyvenant skyrium, pirmiausia turi būti atsižvelgiama į vaiko, galinčio pareikšti savo nuomonę, interesus bei pageidavimus, su kuriuo iš tėvų jis norėtų kartu gyventi.

Įvertinus išvardytas nacionalinės teisės nuostatas, galima daryti išvadą, jog vaiko teisės pareikšti savo nuomonę sprendžiant ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo įgyvendinimui užtikrinti Lietuvos teisėje sukurta pakankama teisinė bazė.

Vaiko norų ir pažiūrų vertinimo kriterijai

1. Vaiko amžius

Lietuvos teisėje įgyvendinant vaiko teisę būti išklaustam, įtvirtintas principas, pagal kurį vaiko norai ir pažiūros turi būti išsiaiškinti, nepriklausomai nuo vaiko amžiaus, svarbiausia, kad jis sugebėtų juos suformuluoti ir išreikšti. Taigi nenustatytas minimalus vaiko amžius, su kuriuo būtų siejama vaiko galimybė būti išklausomam su juo susijusiais klausimais. Tačiau teismų praktikoje pripažįstama, kad vaiko amžius gali turėti įtakos vaiko gebėjimui išreikšti savo nuomonę, įvertinti savo interesus, nustatyti prioritetus, taigi vaiko amžius reikšmingas aiškinantis ir vertinantis vaiko norus: atsižvelgdama į bylos medžiagą, į ginčo šalių dukters jauną amžių ir dėl to ribotą galimybę išsiaiškinti jos tikrąjį norą gyventi su vienu iš tėvų, kolegija sprendžia, kad teismai, atmesdami atsakovo priešieškinį (vienas iš reikalavimų – nustatyti dukters gyvenamąją vietą su atsakovu), materialinės teisės taikymo nuostatomis vadovavosi tinkamai⁸³. Kolegija nesutiko su pirmosios instancijos teismo D. Š. pareikšto noru gyventi su atsakovu įvertinimu; motyvavo, kad vaikas – ikimokyklinio amžiaus, nėra pakankamai

⁸³ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-242/2005.

subrendęs, kad aiškiai išreikštų savo norus; paaiškinimai, kad jam geriau gyventi su tėčiu, o ar nori gyventi su mama, jis nežino, neleidžia vienareikšmiškai teigti, kad vaikas nori gyventi su atsakovu⁸⁴. Šiuo aspektu svarbu pažymėti tai, jog vaikui vystantis ir bręstant, didėja jo galimybės pačiam rinktis ir kontroliuoti savo gyvenimą, tuo pačiu mažėja teisė jį pakreipti ir jam vadovauti.

2. Vaiko brandumas išreikšti savo norus ir pažiūras. Vaiko teisė būti išklaustam siejama su vaiko gebėjimu suformuluoti savo pažiūras (CK 3.164 straipsnio 1 dalis, CK 3.177 straipsnis, CPK 380 straipsnis). Vaiko brandumo išreikšti savo pažiūras apibrėžimas nėra įtvirtintas įstatyme. CK 3.164 straipsnio 1 dalies komentare nurodoma, jog vaikas geba suformuluoti savo pažiūras, kai kalbantis su juo galima sužinoti jo nuomonę sprendžiamu klausimu, sulaukiama tiesioginio atsakymo ar išsiaiškinamos aplinkybės, kurios padeda atskleisti padėtį ir vaiko reakciją į galimus sprendimus. Vaiko gebėjimas suformuluoti savarankišką nuomonę dėl savo gyvenamosios vietos nustatymo taip pat priklauso nuo to, ar vaikas supranta byloje nagrinėjamos situacijos esmę, ar gali analizuoti ir vertinti susiklosčiusią šeimyninę situaciją. Taigi vaiko brandumo įvertinimas tenka teismo diskrecijai, apklausiant vaiką. Manome, jog vienas iš vaiko gebėjimo išreikšti savo nuomonę požymių, yra nuosekli, motyvuota, nekintanti vaiko pozicija su kuriuo iš tėvų jis norėtų gyventi. Pavyzdžiui, civilinėje byloje Nr. 3K-3-513/2007 LAT nurodė, kad sūnus išreiškė aiškų norą gyventi su tėvu, nurodydamas pagrįstus motyvus ir argumentus. Tokia vaiko aiški ir pagrįsta nuomonė nesudarė pagrindo manyti, kad toks noras prieštarauja jo interesams⁸⁵. Teismo psichologinės ekspertizės metu nustatyta, jog šalių sūnus sugeba aiškiai išreikšti savo nuomonę dėl to, su kuriuo iš tėvų jis norėtų gyventi, t. y. jis pakankamai brandus suformuluoti savo norą, atitinkantį jo interesus⁸⁶. Pavyzdžiui, LAT, nagrinėdamas civilinę bylą Nr. 3K-3-27/2005, paliko nepakeistą apeliacinės instancijos teismo sprendimą nustatyti šalių nepilnamečio sūnaus gyvenamąją vietą su motina, neatsižvelgiant į išreikštą vaiko norą gyventi su tėvu, t. y. atsakovu. LAT šioje byloje pažymėjo, kad vaiko teisių apsaugos tarnybos pateiktais duomenimis, šalių sūnus vienu metu teigė, kad nori gyventi su tėčiu, kitu - kad su mama. Buvo nutarta, kad byloje yra pakankamai duomenų padaryti išvadą, kad šalių sūnus nėra pakankamai brandus, jog įvertintų situaciją, suformuluotų ir išreikštų savo pažiūras ir nuomonę, kuri atitiktų jo interesus⁸⁷. Kitoje kasacine tvarka išnagrinėtoje byloje šalių **nepilnamečių dukterų teismo posėdyje duoti nevienareikšmiai paaiškinimai teismų buvo įvertinti kaip nerodantys tvirtos dukterų nuomonės**, su kuriuo iš tėvų jos norėtų gyventi. Teismų sprendimas dėl dukterų gyvenamosios vietos nustatymo priimtas remiantis byloje surinktų įrodymų visuma, mergaičių suformuluotas nevienareikšmes pažiūras

⁸⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-176/2005.

⁸⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-513/2007.

⁸⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-41/2010.

⁸⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-27/2005.

įvertinant kartu su kitais įrodymais⁸⁸. Vilniaus apygardos teismo nagrinėtoje civilinėje byloje Nr. 2A-117-640/2012 mažametė A. V. vaiko teisių apsaugos skyrių darbuotojų buvo apklausta kelis kartus. Mergaitė, apklausta su kuriuo iš tėvų ji norėtų gyventi, nurodė, kad su mama, nes taip reikia, tą jai sakė mama. Iš kito Vilniaus miesto savivaldybės VTAS akto matyti, kad vaikas nurodė, jog jai geriau gyventi pas močiutę. 2010-11-30 VTAS akte nurodyta, jog mergaitė sakė norinti, kad ją dar kartą aplankytų, prašė atvykti su mama. Visa tai rodo, kad vaikas nėra suformavęs ir neturi tvirtos nuomonės, su kuriuo iš tėvų jis norėtų gyventi⁸⁹.

Nustačius, kad vaikas nėra pakankamai brandus išreikšti savo norus ir pažiūras, jiems negali būti skiriamas didelis dėmesys ar į juos išskirtinai atsižvelgiama.

3. Vaiko noro susiformavimo aplinkybės. Pareikštam vaiko norui įvertinti reikšmingos aplinkybės, kuriomis jo noras susiformavo⁹⁰. Vertindamas vaiko išsakytą norą gyventi su tėvu ar motina, teismas turi išsiaiškinti vaiko prisirišimą prie kiekvieno iš tėvų, t. y. tas aplinkybes, kurios nulemia tokį vaiko apsisprendimą. Tai yra svarbi sąlyga, nes būtent prisirišimo pagrindas (natūralus ar nulemtas netinkamo vieno iš tėvų elgesio ar nuomonės) nulemia vaiko ir tėvo ar motinos tarpusavio santykius. Sprendžiant apie vaiko prisirišimo laipsnį prie kiekvieno iš tėvų, būtina išsiaiškinti, su kuriuo iš tėvų ir kiek laiko vaikas gyveno nuo gimimo, su kuriuo iš tėvų vaikas gyvena bylos nagrinėjimo metu⁹¹. Ypač svarbi vaiko ryšio su tėvu ar motina aplinkybė yra galimybė gyventi kartu, kai tėvas ar motina kartu su vaiku negyvena ar negyveno tam tikrą laiką. Pavyzdžiui, civilinėje byloje Nr. 3K-3-411/2008 LAT nurodė, jog iš teismų nustatytų faktinių aplinkybių matyti, kad iš esmės visą laiką vaikas gyveno su abiem tėvais. Nuo 2006 m. sausio mėnesio šalių nepilnametė dukra gyveno su motina Prancūzijoje. Ieškovas konfliktinėje situacijoje atskyrė dukterį nuo motinos, 2006 m. lapkričio mėnesį be motinos sutikimo dukterį parsivežė į Lietuvą, iki teismo procesinio sprendimo dėl laikinųjų apsaugos priemonių paskyrimo ieškovo valia motinos bendravimas su vaiku buvo apribotas. Teismui taikius laikinas apsaugos priemones, dukters gyvenamoji vieta iki teismo sprendimo priėmimo nustatyta su ieškovu. Vykstant teisminiam nagrinėjimui mergaitė gyveno su tėvu, todėl natūralu, kad vaikas prisirišo prie tėvo, su kuriuo dažniau bendravo. Teisėjų kolegija atkreipė dėmesį į tai, kad teismo posėdyje išsakytas vaiko noras nėra vienareikšmis, todėl teismai pagrįstai pažymėjo, jog, pareikšdama norą gyventi su tėvu, mergaitė neprieštaravo gyventi su motina, t. y. bendravimas su motina jai lygiai toks pats svarbus ir reikalingas. Teismai nustatė, jog iki ginčo iškėlimo bendras vaiko gyvenimo laikotarpis su motina buvo ilgesnis, t. y. mergaitė su motina gyveno ilgiau negu su tėvu; vaiko aplinka buvo pakeista vien tėvo valia. Įvertinę

⁸⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-195/2011.

⁸⁹ Vilniaus apygardos teismo nutartis c. b. Nr. 2A-117-640/2012.

⁹⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-555/2007.

⁹¹ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-24/2010.

įrodymus apie vaiko gyvenamąją vietą iki bylos užvedimo teisme, teismai pripažino, kad bylos nagrinėjimo metu dukters išsakytas noras prieštarauja jos kaip vaiko interesams, nes vaiko ir tėvo ryšys šiuo atveju yra ne normalių šeimos santykių raidos rezultatas, bet vaiko pavaldumo tėvui pasekmė. LAT paliko nepakeistą apeliacinės instancijos teismo nutartį nustatyti vaiko gyvenamąją vietą su motina (atsakove)⁹².

Dažniausiai vaiko apsisprendimą lemia tėvų gyvenimo būdas arba jų elgesys, būdo bruožai. Vaiko nuomonę, su kuriuo iš tėvų jis norėtų gyventi, taip pat lemia jo **noras būti saugiam**. Jei tėvas (motina) turi žalingų įpročių, smurtauja prieš vaiką, konfliktuoja su šeimos nariais, vaikas pasirenka gyventi pas tą asmenį, su kuriuo jaučiasi saugiau (Kairienė, Jekaitytė, 2010).

Teismas, aiškindamasis vaiko norus, turi užtikrinti, kad jie būtų išreikšti laisvai, nepatiriant jokios prievartos, spaudimo ar kitokios įtakos, kuri turėtų reikšmės neteisingam jų išreiškimui. Aptariamose kategorijose bylose ginčo šalys yra vaiko tėvai, todėl būtina nustatyti, ar vaikas išreiškė tikruosius savo norus, ar nebuvo įtakos vaiko tėvų, o ypač to, su kuriuo vaikas paskutiniu metu gyveno. Pažymėtina, kad viena iš problemų, sprendžiant vaiko gyvenamosios vietos nustatymo klausimą, atlikto tyrimo metu respondentų buvo nurodytas **tėvų atliekamas vaikų nuteikinėjimas, ypač to iš tėvų, su kuriuo vaikas gyvena ginčo sprendimo metu** (3 respondentų savarankiškai nurodytas probleminis aspektas). Taipogi probleminiais respondentų buvo įvardyti **vaiko neapsisprendimas** – išreiškiamas noras gyventi su abiem tėvais, **vaiko norų prieštaravimas vaiko interesams**.

Vaiko noras vertintinas kaip susiformavęs ydingai ir neatitinkantis vaiko interesų, kai vaiko apsisprendimą nulemia suinteresuoto ginčo baigtimi tėvo (motinos) daromas poveikis vaikui. LAT civilinėje byloje Nr. 3K-3-357/2006 sprendė, kad bylos nagrinėjimo metu dukters išsakytas noras prieštarauja vaiko interesams, nes itin glaudus vaiko ir tėvo ryšys nėra normalus šeimos santykių raidos rezultatas, bet vaiko pavaldumo tėvui pasekmė. Byloje nustatyta, kad atsakovas riboja vaiko galimybę bendrauti su motina, seserimi, skiepija vaiko nepagarbą motinai. Teisėjų kolegija sutiko, kad nurodytos aplinkybės, taip pat teismo konstatuotas vaiko palankumo palaikymas perkant naujus daiktus, tėvo asmens idealizavimas ir sureikšminimas buvo pakankamas pagrindas kolegijai neatsižvelgti į vaiko pageidavimą ir toliau gyventi su tėvu⁹³.

4. Vaiko norų motyvacija. Vaiko norų vertinimas priklauso ir nuo motyvacijos, kurią šis pateikia, nes vaikas gali norėti likti su tuo iš tėvų, kuris mažiau jį prižiūri, yra ne toks reiklus ir pan., tačiau tai nesuderinama su vaiko interesais. Pavyzdžiui, LAT nagrinėtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-357/2005 paliko nepakeistą apeliacinės instancijos teismo nutartį nustatyti

⁹² LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-411/2008.

⁹³ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-357/2006.

abiejų vaikų gyvenamąją vietą su motina. Abu nepilnamečiai vaikai išreiškė norą gyventi su ieškove, šį savo norą motyvavo glaudesniu ryšiu su motina, susiklosčiusiais konfliktiniais santykiais su tėvu, nesant tarpusavio supratimo tarp jų ir tėvo ir kt.⁹⁴. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-41/2010 buvo išklaudyta šalių vaiko nuomonė dviejuose teismo posėdžiuose, kuriuose jis išreiškė norą gyventi su tėvu, tai jis patvirtino ir psichologinės ekspertizės metu. Ši vaiko nuomonė iš esmės buvo pagrįsta jo ir tėvo nuoširdžiu bendravimu, jam patinkančiu laisvalaikio praleidimu⁹⁵. Tuo atveju, jei vaiko nuomonė nemotyvuota ar paremta kokia nors jo interesams prieštaraujančia nauda, teismas vaiko gyvenamąją vietą gali nustatyti, neatsižvelgdamas į vaiko poziciją. Gyvenimo su atsakove privalumu mergaitės įvardijami didesnės laisvės suteikimas ir mažesnis pareigų skaičius, teisėjų kolegijos vertinimu, yra nesuderinami su mergaitės interesais, keliantys grėsmę jos auklėjimui ir socializacijai⁹⁶.

5. Ginčo pasekmių suvokimas. Išreišdamas savo nuomonę dėl pasirinkimo, su kuriuo iš tėvų nori gyventi, vaikas turi suvokti padarinius, kuriuos gali sukelti jo pažiūros, t. y. vaikas turi įvertinti, kas gali nutikti, jei jo nuomonė bus sprendimą lemiantis veiksnys. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Vaiko teisių konvencijos 13 straipsnio 1 dalyje numatyta, jog vaiko teisė laisvai reikšti savo nuomonę apima ir laisvę ieškoti, gauti ir perduoti bet kokio pobūdžio informaciją. Todėl teismas, ar kiti asmenys, kurie aiškinasi vaiko pažiūras ir norus, turi vaikui išaiškinti sprendžiamo ginčo esmę, teismo sprendimo pasekmes bei vaiko norų įtaką ginčo sprendimui. Vaiko pažiūros klausimais, galinčiais turėti įtakos teisingam bylos išsprendimui, gali būti sužinomi, išsiaiškinant, pavyzdžiui, vaiko požiūrį į gyvenamosios vietos pakeitimą, jei tektų jam gyventi su kitu iš tėvų kitoje vietoje, pakeisti mokymosi ar ikimokyklinę įstaigą, vaiko požiūrį į tėvo (motinos) sutuoktinį ar sugyventinį, ir pan. Taigi kiekvienu atveju vaiko norus būtina išsiaiškinti atskleidžiant jam ginčo išsprendimo padarinius. Tik juos suprasdamas, vaikas nesuklysdamas gali išsakyti tikruosius savo norus⁹⁷. 10 iš 13 tyrimo metu apklaustų respondentų (Alytaus r. apylinkės teismas – 5 iš 7, Alytaus m. sav. VTAS – 5 iš 6) patvirtino, jog nepilnamečio vaiko norą gyventi su vienu iš tėvų išsiaiškina, atskleisdami vaikui ginčo išsprendimo padarinius.

Vaiko teisės būti išklaudytam realizavimo būdai

I. **Tiesiogiai teismo posėdyje** išklausančiam vaiko pažiūras ir norus, be vaiko teisių apsaugos institucijos atstovo, gali būti kviečiamas pedagogas ir (ar) psichologas. Teismo posėdžio metu apklausiant vaiką reikia sudaryti kuo neformalesnę aplinką, bendraujant su vaiku

⁹⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-357/2005.

⁹⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-41/2010.

⁹⁶ Kauno apygardos teismo nutartis c. b. Nr. 2A-1056-343/2011.

⁹⁷ Mikelėnas V., Kesaruskas Š. ir kt. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2002. P. 344.

kalbėti vaikui įprasta kalbos maniera ir pan. Pavyzdžiui, Alytaus rajono apylinkės teisme vaikas teismo posėdžio gali būti apklausiamas taip vadinamajame vaiko kambaryje, kuriame esant tik teisėjui ir vaikui, vyksta vaiko apklausa, kuri filmuojama ir tiesiogiai matoma teismo posėdžių salėje kitiems proceso dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo dalyviams. Šiuo būdu aiškindamasis vaiko norus, teismas siekia užtikrinti, kad jie būtų išreikšti laisvai, nepatiriant jokios prievartos, spaudimo ar kitokios įtakos, kuri turėtų reikšmės neteisingam jų išreiškimui. Vaiko norų ir pažiūrų išklausymo laikui, teismo nuožiūra, iš teismo posėdžių salės gali būti pašalinamas kuris nors dalyvaujantis asmuo (asmenys), o šiam asmeniui sugrįžus į posėdžių salę, turi būti pranešti vaiko išreikštos pažiūros ir norai.

II. Per atstovą. Atsižvelgiant į Vaiko teisių konvencijos preambuleje pabrėžtą vaiko psichinį nebrandumą, į tai, kad teismas, imdamasis bet kokių vaiką liečiančių veiksmų svarbiausia turi vadovautis vaiko interesais, taip pat įvertinant tai, kad vaiko apklausa teisme gali žaloti jo psichiką, vaiko norus ir pažiūras teismas gali aiškintis ne tik vaiką išklausančios tiesiogiai teismo posėdžio metu, bet taip pat ir išklausančios per atstovą. Dėl psichinio nesubrendimo teisme vaikas savo norą gali išreikšti neobjektyviai. Išklaustyti tiesiogiai teisme ar kitoje institucijoje mažamečio vaiko dažnai negalima dėl procesų oficialumo ir to, jog jis paprastai nėra parengtas bendrauti su asmenimis, prie kurių nėra pripratęs. Per atstovą vaiko norai ir pažiūros išklaunami taip pat ir tais atvejais, kai vaiko išklausymas teismo posėdyje prieštarautų vaiko interesams dėl vaiko jautrumo, sveikatos būklės ir pan. Todėl, siekdami išsiaiškinti tikrąsias vaiko pažiūras, teismai dar pasiruošimo teisminiam bylos nagrinėjimui stadijoje turėtų pavesti atitinkamoms vaikų teisių apsaugos tarnyboms išsiaiškinti vaiko tikruosius norus. O šios tarnybos galėtų į pagalbą pasitelkti pedagogus, psichologus ar kitus specialistus priklausomai nuo nagrinėjamo klausimo pobūdžio. Tėvams konfliktuojant vaikas dažnai patiria stresą, todėl tokiu atveju išsiaiškinti tikrąją nuomonę yra itin sunku. Tokioje situacijoje parenkant asmenis, kurie aiškintųsi tikruosius vaiko norus, prerogatyva turėtų būti teikiama asmenims, su kuriais vaikas nuolat bendrauja, jais pasitiki ir yra pagrindo manyti, kad pasitikės pokalbio metu (Šimonis, Januškienė, 2001). Šie asmenys, tiesiogiai bendraudami su vaiku ir aiškindamiesi jo norus ir pažiūras, turi tai daryti kuo neformalesnėje aplinkoje ir neformaliais būdais, sudarydami vaikui sąlygas laisvai išreikšti savo norus ir pažiūras. Tai reiškia, jog apklausiant vaiką, šalia jo neturi būti tėvo (motinos), kitų giminaičių ar asmenų, suinteresuotų paveikti vaiką išreiškiant jo norus ir pažiūras. Tokios sąlygos geriausiai būtų sudarytos darželyje, mokykloje ar kitoje tokio pobūdžio vietoje⁹⁸. Atkreiptinas dėmesys, jog visais atvejais asmuo (institucija), apklausiantis vaiką, turi išsiaiškinti, ar vaikas pakankamai brandus, kad suformuluotų ir išreikštų savo norus ir

⁹⁸ LAT Senato 2002 m. birželio 21 d. nutarimo Nr. 35 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium“ apžvalga // Teismų praktika. 2002, Nr. 17.

pažiūras. **Vaiko norai ir pažiūros gali būti išreikšti žodine, rašytine forma ar kitais vaiko pasirinktais būdais.**

Aukščiau nurodyti vaiko išklauso būdai yra galimos alternatyvos, kiekvienas iš jų nustatytas tam, kad suteiktų vaikui geriausias galimybes išreikšti savo nuomonę laisvai ir informatyviai.

Visais atvejais, aiškindamasis vaiko pažiūras ir norus, teismas turi išsiaiškinti, ar vaikas pakankamai brandus, kad juos suformuluotų ir išreikštų. Pagrįstai ir motyvuotai išvadai dėl vaiko gebėjimo suformuluoti savo pažiūras parengti turi būti pasitelkiama psichologo pagalba. Siekdamas nustatyti, ar vaikas pakankamai brandus, kad suformuluotų ir išreikštų savo pažiūras ir nuomonę, teismas gali skirti psichologinę ekspertizę⁹⁹. Ekspertizės skyrimas yra teismo teisė. Teismams nesuformuluota pareigos kiekvienu konkrečiu tikrųjų vaiko norų aiškinimosi atveju privalomai skirti psichologinę ekspertizę¹⁰⁰. Tyrimo metu vienu iš probleminių aspektų respondentų buvo įvardyta **psichologo dalyvavimo vaiko apklausoje problema**, nurodant, kad psichologai atsisako teismo prašymu dalyvauti nustatant vaiko norus ir pažiūras, motyvuodami, jog įstatymas tokios jų pareigos nenumato. Taigi galimybė pasinaudoti kvalifikuoto psichologo pagalba aiškinantis vaiko nuomonę sprendžiant ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo Alytaus mieste yra ribota. Šiuo aspektu pažymėtina, jog šiuo metu Lietuvoje nėra reglamentuoti psichologo veiklos standartai. Lietuvos Respublikos Seime yra įregistruotas ne vienas Psichologų praktinės veiklos įstatymo projektas, kuriais siekiama vieno tikslo – užtikrinti kokybiškų psichologinių paslaugų teikimą; sukurti psichologų praktinės veiklos priežiūros mechanizmus ir licencijavimo sistemą; nustatyti kvalifikacinius reikalavimus asmenims, siekiantiems užsiimti praktine psichologo veikla ir gauti licenciją; nustatyti psichologo pagrindines profesines teises, pareigas ir atsakomybę ir kt. Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, būtina paspartinti minėtų įstatymų projektų svarstymo eigą ir kuo skubiau priimti Psichologų praktinės veiklos įstatymą, kuris įtvirtintų aukščiau minėtus reikalavimus, reikšmingus teikiant pagalbą ne tik kasdieniais atvejais, bet ir užtikrinant vaiko teises teisiniuose procesuose¹⁰¹.

Iš atliktos 2005-2011 m. LAT praktikos analizės galime daryti išvadą, kad vaiko nuomonė, pareikšta dėl jo gyvenamosios vietos su vienu iš tėvų, nėra išskirtinė ar privaloma teismui. Ji turi būti vertinama kartu su kitais duomenimis¹⁰². Teismas, nagrinėdamas ginčus dėl vaikų, privalo išklausti vaiką, sugebantį išreikšti savo pažiūras, ir išsiaiškinti vaiko norus, kuriems turi būti skiriamas didelis dėmesys, tačiau vaiko išreikštas noras neįpareigoja teismo

⁹⁹ Ten pat.

¹⁰⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-195/2011.

¹⁰¹ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2010 metų veiklos ataskaita.

<http://www3.lrs.lt/docs2/ZXOTQDNR.PDF> [žiūrėta 2012 02 20]

¹⁰² LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-242/2005.

priimti būtent vaiko norą atitinkantį sprendimą. Teismas išsiaiškina vaiko norus ir pažiūras, kaip ir daugelį kitų reikšmingų faktų byloje. Vaiko norai, tikslai, prioritetai nėra vaiko interesų turinį nulemianti aplinkybė, nes teismas turi vadovautis objektyviais kriterijais. Vaiko nuomonės sprendžiant ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo nereikėtų absoliutinti¹⁰³. Tačiau į vaiko nuomonę atsižvelgiama labiausiai, jei ji grindžiama nesaugumu (patiriamas fizinis smurtas), ryšio su vienu iš tėvų nebuvimu (Kairienė, Jekaitytė, 2001).

Dėl vaiko nuomonės kaip įrodymo svarumo ir reikšmės priimant sprendimą, David Archard ir Marit Skivenes (2009) nurodo nuomonės skirstymą į dvi rūšis: įsakmiają (autoritetinę) ir patariamąją (konsultatyviąją). Įsakmioji nuomonė – tai nuomonė, kuri turi būti priimta siekiant apibrėžti asmens interesus sprendimo priėmimo tikslui. Atsižvelgti į patariamąją nuomonę reiškia vertinti asmenį, kuris ją išreiškia, turėdamas teisę išreikšti savo nuomonę dėl jo paties interesų, bet neįpareigojama tokį pareiškimą vertinti kaip pakankamą pagrindą veikti, net jei sprendžiama dėl nuomonę išreiškiančio asmens interesų. Minėti autoriai teigia, kad kompetentingo (atsakingo) suaugusiojo nuomonė yra įsakmioji (autoritetinga), tuo tarpu vaiko pažiūros turėtų būti vertinamos tik kaip esančios patarimo pobūdžio. Vis dėlto, anot D. Archard ir M. Skivenes, svarbu sužinoti, kokia yra tikra ir nuoširdi vaiko nuomonė. Užtikrinimas, kad sužinome būtent vaiko, o ne kieno kito įgaliotą nuomonę, reikalauja tam tikrų procedūrų – tokių kaip vaiko išklausa asmens, kuriuo jis pasitiki, kuris turi specialių žinių apklausti vaiką, tuo metu nesant šalia vaikui galinčių daryti įtaką asmenų, ir sudarant sąlygas vaikui išreikšti jo tikruosius norus. Minėti autoriai nurodo, kad žinojimas, ką vaikas galvoja, padeda nuspręsti, kas geriausia vaikui. Jei vaikas sako, kad nenori gyventi su motina po skyrybų, tuomet vaiko pažiūrų išklausa gali paaiškinti, kas vaiką daro laimingą ar nelaimingą, kokios jo vertybės, kas jam svarbu, kas bendrai daro jo gyvenimą geresnį arba blogesnį. Svarbi ir teismo sprendimo įvykdymo „kaina“: jei nusprendžiama, kad A yra geriau vaikui, nors vaikas išreiškė nuomonę, palankią B – teismo sprendimo įgyvendinimas bus apsunkintas, nes vaikas gali priešintis arba nebendradarbiauti.

Vaikas ne visada geba įvertinti, kas jam geriausia, todėl jo nuomonė negali būti vienintelis vaiko interesų nustatymo kriterijus. Tačiau, kai sprendžiamas su vaiku susijęs klausimas, vaiko nuomonė, nepriklausomai nuo jo amžiaus, turi būti išklausa kiekvienu atveju, nes tai padeda nustatyti vaiko interesus. Teismui iš viso nesiaiškinant vaiko norų ir pažiūrų, esmingai pažeidžiama teisės aktuose numatyta vaiko teisė būti išklaustam bei reikalavimas atsižvelgti į vaiko norus ir pažiūras, sprendžiant visus su vaiku susijusius klausimus. Pavyzdžiui, pirmosios instancijos teismas nustatydamas vaiko gyvenamąją vietą su ieškovu, atsižvelgė į tai, kad vaikas jautrus, jam diagnozuotas nervinis tikas, konstatavo, jog

¹⁰³ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-49/2009.

vaiko apklausa teismo posėdyje gali turėti neigiamos įtakos vaiko psichinei būsenai, todėl **jo neapklausė, vertino šalių parodymus.** Šis teismo sprendimas buvo pakeistas apeliacinės instancijos teismo, nurodant, kad pirmosios instancijos teismas, neturėdamas aiškios Vaiko teisių apsaugos tarnybos išvados vaiko gyvenamosios vietos nustatymo klausimu, ir atmesdamas šios tarnybos prašymą išklausti teisme šalių sūnų, **pažeidė įstatyme įtvirtintą vaiko teisę būti išklausytam.** Konstatuota, kad pirmosios instancijos teismas be jokių motyvų nutarė vaiko neišklausti, nustatydamas nepilnamečio šalių sūnaus gyvenamąją vietą su tėvu, neatsižvelgė į vaiko norus. Apeliacinės instancijos teismo teisėjų kolegija teismo posėdyje išklausiusi šalių nepilnamečių sūnų, nedalyvaujant nė vienam iš tėvų, o tik Vaikų teisių apsaugos tarnybos atstovui ir pedagogei, nustatė, kad vaikas išreiškė aiškų ir nedviprasmišką norą gyventi kartu su motina, šį norą argumentavo ir pagrindė. Kolegija sprendė, jog vaiko interesus labiau atitiktų jo gyvenamosios vietos nustatymas su motina. LAT, palikdamas nepakeistą apeliacinės instancijos teismo nutarties dalį dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, pažymėjo, kad apeliacinės instancijos teismas, įvertinęs byloje esančių įrodymų visumą, padarė išvadą, kad sprendžiant dėl šalių sūnaus gyvenamosios vietos nustatymo abiejų šalių padėtis yra lygiavertė. Ir tik dėl to, kad konstatavo esant tokią situaciją, teismas sprendė, jo būtina atsižvelgti į vaiko norą gyventi kartu su motina, nes šis vaiko noras vaiko interesams neprieštarauja¹⁰⁴.

Pažymėtina, jog tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai aiškiai ir vienareikšmiškai įpareigoja priimant sprendimus atsižvelgti į vaiko, sugebančio suformuoti savo pažiūras, nuomonę, jeigu tai neprieštarauja paties vaiko interesams. Tuo tarpu teismai, sprenddami vaiko gyvenamosios vietos, skyrium gyvenančio tėvo (motinos) bendravimo su vaiku tvarkos ir kitus su vaiko teisėmis ir teisėtais interesais susijusius klausimus, neretai neįvertina vaiko amžiaus, kitų aplinkybių, apspręstų bylos nagrinėjimo, sprendimo priėmimo ypatybių. Nereti atvejai, kai, pavyzdžiui, sprendžiant vaiko gyvenamosios vietos klausimą yra būtina atlikti psichosocialinę ekspertizę, siekiant išsiaiškinti tikrąją vaiko nuomonę šiuo klausimu, kadangi nereti atvejai, kai asmuo, su kuriuo tuo metu gyvena vaikas, įvairiais būdais prievarta formuoja vaiko nuomonę (nuteikinėja prieš kitą tėvą ir pan.), siekdamas sau palankaus sprendimo. Teismui apsiribojus **formaliu vaiko nuomonės išklausymu, nepasitelkiant specialistų,** gali būti priimamas vaiko interesus pažeidžiantis sprendimas. Be to, teismas, kitoms bylos šalims nerodant iniciatyvos ekspertizės atlikimui, atsižvelgdamas į bylos aplinkybes, turėtų pats inicijuoti ekspertizės

¹⁰⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-49/2008.

atlikimą¹⁰⁵. Pažymėtina, kad praktikoje itin retai inicijuojamas psichologinės ekspertizės vaiko norams ir pažiūroms išsiaiškinti atlikimas¹⁰⁶.

Vaiko norų ir interesų derinimas

Kilęs ginčas dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo sprendžiamas vadovaujantis vaiko interesais, atsižvelgiant į vaiko norą (CK 3.174 straipsnio 2 dalis). Kasacinis teismas yra pažymėjęs, kad į vaiko norą gali būti neatsižvelgiama tik tuo atveju, kai vaiko noras prieštarauja jo interesams. Nustatant nepilnamečio vaiko gyvenamąją vietą, turi būti vadovaujama tik vaiko interesais¹⁰⁷. Taigi vaiko norų ir interesų kolizija sprendžiama, vadovaujantis vaiko interesų prioritetu. LAT praktikoje nuosekliai laikomasi pozicijos, jog ginčų dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo teisinis reglamentavimas grindžiamas prioritetinges vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principu. Tai reiškia, kad teismas, sprenddamas šio pobūdžio ginčą, turi nustatyti, su kuriuo iš tėvų vaiko gyvenamosios vietos nustatymas geriau atitiktų vaiko interesus. Kaip minėta, teismų praktikoje laikomasi nuostatos, jog vaiko nuomonė, pareikšta dėl jo gyvenamosios vietos su vienu iš tėvų, nėra išskirtinė ar privaloma teismui. Vaiko norus ir pažiūras teismas turi išsiaiškinti ir nustatyti kartu su kitais teisiškai reikšmingais faktais¹⁰⁸. Tik teisiškai reikšmingų faktų viseto nustatymas ir įvertinimas leidžia padaryti teisingą išvadą, priimti pagrįstą ir teisėtą sprendimą. Pavyzdžiui, civilinėje byloje Nr. 3K-3-49/2009 LAT, palikdamas nepakeistą apeliacinės instancijos teismo nutartį, nurodė, kad apeliacinės instancijos teismas, įvertinęs byloje esančių įrodymų visumą, padarė išvadą, jog, sprenddamas dėl šalių sūnaus gyvenamosios vietos nustatymo, **vadovaujasi vaiko interesais, o ne paskutine R. išsakyta nuomone** – noru gyventi kartu su tėvu. Darydamas išvadą, kad šalių mažamečio sūnaus R. išsakytas noras gyventi kartu su tėvu prieštarauja jo interesams, teismas atsižvelgė į vaiko nuomonės nepastovumą bei į tai, kad šio kriterijaus nereikėtų suabsoliutinti¹⁰⁹. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-195 LAT pažymėta, kad mergaičių teismo posėdyje duoti nevienareikšmiai paaiškinimai teismų buvo įvertinti kaip nerodantys tvirtos dukterų nuomonės, su kuriuo iš tėvų jos norėtų gyventi, tačiau jie neturėjo lemiamos įtakos ginčui išspręsti. Teismų sprendimas dėl dukterų gyvenamosios vietos nustatymo priimtas, remiantis byloje surinktų **įrodymų visuma** (CPK 185 straipsnis), mergaičių suformuluotas ir išsakytas nevienareikšmes pažiūras įvertinant kartu su įrodymais dėl tėvo ir motinos galimybių auklėti dukteris bei materialiai jas išlaikyti,

¹⁰⁵ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos ataskaita 2001 01 01 – 2001 12 31. <http://www3.lrs.lt/docs2/FKPCIUGX.PDF> [žiūrėta 2012 02 21]

¹⁰⁶ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos veiklos ataskaita 2003 01 01 – 2003 12 31. <http://www3.lrs.lt/docs2/HGXAVDSJ.PDF> [žiūrėta 2012 02 16]

¹⁰⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-49/2008.

¹⁰⁸ LAT Senato 2002 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 35 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium“ // Teismų praktika. 2002, Nr. 17.

¹⁰⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-49/2009.

mergaičių ryšio su kiekvienu iš tėvų ir šiam turėjusių įtakos aplinkybių¹¹⁰. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-555/2007 buvo nustatyta, kad bylos nagrinėjimo metu šalių duktė pakeitė savo norą ir nurodė, kad pasiliktų gyventi su tėvu. Kolegija vertina, kad šioje byloje teismai, laikydamiesi suformuotos praktikos sprendžiant analogiškas bylas, **pagrįstai neatsižvelgė tik į dukters norus, bet vertino visą jos interesams reikšmingų aplinkybių visumą**. Teismai, įvertinę šalių dukters išreikštą norą gyventi su tėvu, pagrįstai jo netenkino, konstatavę kitų byloje nustatytų aplinkybių, lemiančių dukters interesą gyventi kartu su motina ir broliu, viršenybę¹¹¹.

Dėl įvairių priežasčių (nesubrendimo, auklėjimo spragų ir pan.) vaiko norai ir interesai ne visuomet gali sutapti. Todėl kiekvienu atveju, išklausus vaiko norus, reikia išsiaiškinti, ar jie neprieštarauja jo interesams (Sagatys, 2006). Jei šitaip yra, sprendimą būtina priimti vaiko interesais. Pavyzdžiui, nagrinėjant vaiko gyvenamosios vietos nustatymo bylą, kitos aplinkybės yra tolygios, bet nustatoma, kad vienas iš tėvų nesiima jokių priemonių dėl gabaus vaiko mokymo ir iš tikrųjų trukdo tam. Nors vaikas tik dėl šios aplinkybės norėtų gyventi su juo, vaiko interesais, kad jis gautų išsimokslinimą pagal savo gabumus, jo gyvenamoji vieta turėtų būti nustatyta su kitu iš tėvų. **Teismų praktikoje ne visuomet išsiaiškinamas vaiko norų ir interesų santykis**. Pavyzdžiui, civilinėje byloje Nr. 3K-3-192/2009 LAT teisėjų kolegija iš dalies sutiko su kasaciniame skunde išdėstytais argumentais, kad apeliacinės instancijos teismas, sutikdamas su pirmosios instancijos teismo sprendimo motyvais dėl šalių sūnaus E. gyvenamosios vietos nustatymo kartu su tėvu, o dukters E. – su motina, neišsiaiškino, ar sūnaus noras gyventi su tėvu neprieštarauja abiejų vaikų interesams, kai jų tarpusavio santykiai nepriešiški ir sesuo nori gyventi kartu su broliu. Ieškovė, siekdama neišskirti vaikų, tiek ieškinyje, tiek kituose procesiniuose dokumentuose siūlė dvynių gyvenamąją vietą nustatyti su ja, tačiau teismai šiuo aspektu nepasisakė ir faktinių bylos aplinkybių nevertino. LAT konstatavo, kad dėl šių priežasčių buvo pažeistos materialinės teisės normos, reglamentuojančios vaikų gyvenamosios vietos nustatymą¹¹².

„LAT praktikoje, nors ir netiesiogiai, buvo suformuluotas **vaiko nuomonės legitimumo principas**. Pagal šį principą vaiko nuomonė gali įgyti svariausio įrodymo byloje statusą esant dviem sąlygoms: 1) ji turi atitikti byloje surinktus įrodymus; 2) ji turi neprieštarauti vaiko interesams.“ (Sagatys, 2006, p. 197).

Vaiko nuomonės atitiktis vaiko interesams pripažinta šioje 2005-2011 m. kasacinio teismo praktikoje:

Civilinėje byloje Nr. 3K-3-41/2010: LAT nurodė, jog šalių vaiko nuomonė buvo išklaudyta dviejuose teismo posėdžiuose, kuriuose jis išreiškė norą gyventi su tėvu, tai jis

¹¹⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-195/2011.

¹¹¹ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-555/2007.

¹¹² LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-192/2009.

patvirtino ir psichologinės ekspertizės metu. Pati atsakovė teismo posėdyje patvirtino, kad ieškovas sūnų augino, juo rūpinosi. Pagal byloje pateiktą rašytinį dokumento – socialinio draudimo pažymėjimo – patvirtintą nuorašą, būtent ieškovui buvo suteiktos ilgalaikės tėvystės atostogos. Psichologinės ekspertizės metu nustatyta, kad po vaiko gimimo ieškovas su savo ir atsakovės motinomis prižiūrėjo sūnų, todėl intensyvesnis bendravimas galėjo turėti įtakos artimesniam, šiltesniam sūnaus ankstyvam emociniam ryšiui su tėvu. Atsakovė teismo posėdžio metu patvirtino, kad ieškovas rūpinasi sūnumi, nuveža jį į treniruotes, mokosi su juo, byloje taip pat nustatyta, kad ieškovas lankosi sūnaus mokykloje, domisi jo mokslu. LAT pažymėjo, kad teismo paskirtos psichologinės ekspertizės metu nustatyta, jog šalių sūnus sugeba aiškiai išreikšti savo nuomonę dėl to, su kuriuo iš tėvų jis norėtų gyventi, t. y. jis pakankamai brandus suformuluoti savo norą, atitinkantį jo interesus. Įvertinusi byloje esančius duomenis, teisėjų kolegija konstatavo, kad byloje nenustatyta faktų, kuriais remiantis, galima būtų spręsti, jog šalių sūnaus išreikštas noras gyventi su tėvu prieštarautų jo interesams¹¹³. **Civilinėje byloje Nr. 3K-3-513/2007:** CPK 380 straipsnyje nustatyta tvarka teismo posėdyje buvo išklaudyta šalių vaiko nuomonė. Sūnus išreiškė aiškų norą gyventi su tėvu, nurodydamas pagrįstus motyvus ir argumentus. Tokia aiški ir pagrįsta vaiko nuomonė nesudarė pagrindo manyti, kad vaiko noras prieštarauja jo interesams. **Civilinėje byloje Nr. 3K-3-49/2008:** LAT pažymėjo, kad apeliacinės instancijos teismas, nustatydamas nepilnamečio šalių sūnaus gyvenamąją vietą su atsakove, teisingai nurodė, jog būtina vadovautis nusistovėjusia ir gana aiškiai suformuota teismų praktika, pagal kurią, nustatant vaiko gyvenamąją vietą, turi būti vadovaujama tik vaiko interesais, kuriuos kiekvienoje byloje būtina individualizuoti. Tuo tikslu teismas vertino byloje esančių įrodymų, atskleidžiančių tėvų rūpinimosi vaiku aplinkybes, vaiko prisirišimą prie tėvų, tėvų elgesį, gyvenimo būdą, pajamas, visumą. Apeliacinės instancijos teismas, įvertinęs byloje esančių įrodymų visumą, padarė išvadą, kad sprendžiant dėl šalių sūnaus gyvenamosios vietos nustatymo, abiejų šalių padėtis yra lygiavertė. Ir tik dėl to, kad konstatavo esant tokią situaciją, teismas sprendė, jog **būtina atsižvelgti į vaiko norą** gyventi kartu su motina, nes šis noras vaiko interesams neprieštarauja. Teismas pažymėjo, kad vaikas yra pakankamai brandus ir jo gebėjimas suformuluoti savo nuomonę nekelia abejonių.

IŠVADOS:

1. Vaiko teisės būti išklausytam, nagrinėjant su juo susijusius klausimus, įgyvendinimui užtikrinti Lietuvos teisėje sukurta pakankama teisinė bazė. Lietuvos teisėje įgyvendinant vaiko teisę būti išklausytam nenustatytas minimalus vaiko amžius, su kuriuo būtų siejama vaiko galimybė būti išklausomam su juo susijusiais klausimais. Vaiko teisė būti išklausytam siejama su

¹¹³ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-41/2010.

vaiko gebėjimu suformuluoti savo pažiūras. Nustačius, kad vaikas nėra pakankamai brandus išreikšti savo norus ir pažiūras, jiems negali būti skiriamas didelis dėmesys ar į juos atsižvelgiama išskirtinai.

2. Vaiko nuomonės vertinimas priklauso nuo vaiko amžiaus, brandumo, vaiko nuomonės susiformavimo aplinkybių, vaiko norų motyvacijos, vaiko suvokimo apie ginčo pasekmes. Šioms aplinkybėms esant ydingoms, vaiko noras vertintinas prieštaraujančiu vaiko interesams.

3. Vaiko nuomonė, pareikšta dėl jo gyvenamosios vietos su vienu iš tėvų, nėra išskirtinė ar privaloma teismui. Ji turi būti vertinama kartu su kitais duomenimis. Tačiau į vaiko nuomonę atsižvelgiama labiausiai, jei ji grindžiama nesaugumu (patiriamas fizinis smurtas), ryšio su vienu iš tėvų nebuvimu.

4. Vaiko norų ir interesų kolizija sprendžiama, vadovaujantis vaiko interesų prioritetu.

5. Kai vaiko nuomonė atitinka byloje surinktus įrodymus ir neprieštaruoja vaiko interesams, ji įgyja svariausio įrodymo byloje statusą.

3.3. Tėvų lygiateisiškumo principas

Lietuvos teisėje tėvų lygiateisiškumas vaikų atžvilgiu laikomas principine nuostata. Tai išplaukia iš konstitucinio asmenų lygybės prieš įstatymą principo, kuris draudžia teisės aktuose įtvirtinti taisykles, kaip nors diskriminuojančias, nepagrįstai primetančias nevienodą teisinę padėtį juridškai lygiems asmenims. Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalis įtvirtina visų asmenų lygybės įstatymui principą. To paties straipsnio 2 dalis įtvirtina dar vieną svarbų teisės principą – diskriminacijos draudimą. Minėta norma draudžia diskriminaciją lyties, tikėjimo, socialinės padėties, pažiūrų ir kitais pagrindais. Draudimas nepagrįstai varžyti asmens teises yra įtvirtintas ir kituose teisės aktuose. Pavyzdžiui, draudimo diskriminuoti asmenis lyties pagrindu principas įtvirtintas Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatyme, išpažįstamos religijos, religinių įsitikinimų ar santykio su religija pagrindu – Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatyme. Tėvų lygiateisiškumas vaikų atžvilgiu įtvirtintas ir CK 3.3 bei 3.156 straipsniuose. Sistemškai aiškinant ir taikant šias normas, akivaizdu, kad vaiko tėvai turi lygias teises ginčiuose dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo (Sagatys, 2006).

CK 3.174 straipsnio 2 dalyje nurodytas pagrindas nustatyti vaiko gyvenamąją vietą, kai kilęs tėvų tarpusavio ginčas, - tai vaiko interesai, atsižvelgiant į vaiko norą. Ginčas sprendžiamas vadovaujantis principu, kad abiejų tėvų teisės ir pareigos auklėjant savo vaikus yra lygios. Todėl vaiko gyvenamoji vieta nustatoma atsižvelgiant ne į tėvų, kurie pagal įstatymą yra lygūs, bet į

vaiko interesus¹¹⁴. Teisiniu požiūriu tėvų valdžia vaikui yra vienoda (CK 3.156 straipsnio 1 dalis). Todėl tiek motina, tiek tėvas yra vienodai atsakingi už tėvų valdžios įgyvendinimą ir turi lygias su savo vaikais susijusias teises ir pareigas. Tėvų su savo vaikais susijusios teisės ir pareigos yra lygios, nesvarbu, ar vaikas gimė susituokusiems ar nesusituokusiems tėvams, tėvai gyvena susituokę ar santuoka nutraukta, pripažinta negaliojančia ar patvirtintas tėvų gyvenimas skyrium (CK 3.156 straipsnio 2 dalis).

2005 – 2011 m. LAT nutarčių analizė leidžia teigti, kad tėvų lygiateisiškumo bei nediskriminavimo principų užtikrinimui nagrinėjant bylas dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo yra skiriamas reikiamas dėmesys. LAT praktikoje nagrinėjamos kategorijos bylose nuosekliai pažymima, kad abiejų tėvų teisės ir pareigos auklėti vaikus yra lygios, taip pat, jog negalima teikti privilegijų tėvui ar motinai dėl jų lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų (c. b. Nr. 3K-3-606/2008, c. b. Nr. 3K-3-49/2009, c. b. Nr. 3K-3-192/2009, c. b. Nr. 3K-3-24/2010, c. b. Nr. 3K-3-41/2010, c. b. Nr. 3K-3-195/2011, ir kt.).

LAT Senato 2002 m. birželio 21 d. nutarimo Nr. 35 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium“ 7 punkte įtvirtinti reikalavimai, kuomet vaiko tėvai turi kitus sutuoktinius (sugyventinius), taigi tokiu atveju vertintina ir kiekvieno iš tėvų **santuokinė padėtis**. Tačiau ji laikoma svarbia tik tiek, kiek ji gali veikti vaiko interesų realizavimą (Sagatys, 2006). Kai tėvai jau turi kitus sutuoktinius (sugyventinius), teismas turi išsiaiškinti tų asmenų požiūrį į vaiką ir surinkti duomenis apie jų asmenines, dorovines savybes. Taip pat teismas turi išsiaiškinti, ar šie asmenys nori dalyvauti vaiką auklėjant ir gyventi kartu su juo, ar jie neserga vaiko sveikatai pavojingomis ligomis, ar nėra priklausomi nuo alkoholio, narkotinių medžiagų ir kt. Kai tėvo (motinos) sutuoktinis (sugyventinis) turi savų vaikų ir vaikui gali tekti gyventi kartu su jais, teismas turi išsiaiškinti, ar tarp vaikų nėra didelio priešiško ir kitų aplinkybių, darančių neįmanomą jų gyvenimą kartu. Visais atvejais teismas turi išsiaiškinti pačių vaikų požiūrį ir norą gyventi kartu¹¹⁵.

Sprendžiant vaiko gyvenamosios vietos nustatymo klausimą, svarbu remtis nediskriminaciniais argumentais. Pavyzdžiui, Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje *Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal* pripažino buvus pažeistus Konvencijos 8 ir 14 straipsnius, kai nutraukus santuoką pareiškėjo dukra liko gyventi su motinos seneliais, o teismas neleido nustatyti vaiko gyvenamosios vietos su tėvu, motyvuodamas tuo, kad tėvas yra homoseksualus. Teismas sprendime nurodė, kad tėvų teisių ribojimai yra galimi, tačiau jie turi atitikti du

¹¹⁴ Mikelėnas V., Kesarauskas Š. ir kt. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2002. P. 337.

¹¹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. birželio 22 d. nutarimas Nr. 35 Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium“ // Teismų praktika. 2002, Nr. 17.

objektyvius kriterijus. *Pirma*, šių ribojimų tikslas turi būti teisėtas. *Antra*, turi būti proporcinga, protinga tikslo ir priemonių pusiausvyra. Teismas nagrinėjamoje byloje pripažino, kad tikslas – vaiko interesų apsauga, buvo, tačiau taikytos priemonės nebuvo proporcingos.

Nors kasacinis teismas pažymi, jog turi būti laikomasi tolerancijos lyties aspektu principo – tėvų lytis negali nulemti teismo sprendimo nustatyti vaiko gyvenamąją vietą su tėvu ar motina¹¹⁶, tačiau statistika rodo, kad **dažniausiai vaiko gyvenamoji vieta nustatoma su motina**. Pavyzdžiui, Nacionalinės teismų administracijos duomenimis, 2002 m. buvo priimti 4 809 sprendimai dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo su motina ir 238 sprendimai – dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo su tėvu. 2003 m. buvo priimti 5 395 teismų sprendimai dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo su motina ir 289 sprendimai dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo su tėvu. Taigi nagrinėjant šias bylas, svarbu ne tik tinkamai apsaugoti vaiko interesus, bet ir užtikrinti vaiko tėvų lygiateisiškumą. Tačiau statistika rodo didelę vaiko gyvenamosios vietos nustatymo su motina ir vaiko gyvenamosios vietos nustatymo su tėvu disproporciją – 94 – 95 proc. bylų vaiko gyvenamoji vieta nustatoma su motina. Tačiau tai nėra vien Lietuvai būdinga problema. Tėvų lygiateisiškumo užtikrinimo problema nustatant vaiko gyvenamąją vietą opi ir kitose valstybėse. Pavyzdžiui, tyrimai, 1994 m. atlikti Prancūzijoje, parodė, kad 85 procentai vaikų tėvams nutraukus santuoką lieka gyventi su motina ir tik 9 procentai su tėvu (apie 6 proc. vaikų lieka gyventi su seneliais ar kitais asmenimis). Australijoje vaiko gyvenamoji vieta nustatoma su motina apie 60 procentų bylų. Dėl šios tendencijos kai kuriose valstybėse, pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje, JAV, Italijoje, tokias bylas pralaimėję tėvai įkūrė visuomeninius judėjimus, kovojančius už skyrium nuo vaikų gyvenančių tėvų teises (Mikelėnas, 2009).

Teismo sprendimo negali nulemti tėvų lytis, t. y. teismas negali suteikti tėvui ar motinai privilegijų, sprendamas jų ginčą dėl to, su kuriuo iš jų nustatyti vaiko gyvenamoji vieta¹¹⁷. Dėl tolerancijos lyties aspektu aptartina LAT 2010 m. vasario 18 d. nutartis, priimta civilinėje byloje Nr. 3K-3-41/2010. Šioje byloje ieškovas, prašydamas nustatyti jo ir atsakovės sūnaus gyvenamąją vietą su juo, nurodė, kad atsakovė neprisideda prie sūnaus auklėjimo ir ugdymo, šis labiau prisirišęs prie jo. Atsakovė toje pačioje byloje pareiškė priešiškinį, prašydama vaiko gyvenamąją vietą nustatyti su ja, nurodydama, kad ieškovas dėl darbo pobūdžio išvyksta į ilgas komandiruotes, todėl negali tinkamai pasirūpinti sūnumi. **Vilniaus miesto 1-asis apylinkės teismas** 2009 m. balandžio 2 d. sprendimu nepilnamečio šalių sūnaus gyvenamąją vietą nustatė su ieškovu. Teismo motyvai: nepilnametis D. S. buvo išklaustas dviejuose teismo posėdžiuose ir abiejuose pareiškė norą gyventi su ieškovu; teismas rėmėsi psichologinės ekspertizės

¹¹⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-41/2010.

¹¹⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-195/2011.

išvadomis, pagal kurias vaiko ryšys su tėvu saugesnis ir artimesnis, taip pat vaikų teisių apsaugos institucijos byloje pateikta išvada. Teismas nustatė, kad ieškovas dirba, turi trijų kambarių butą (atsakovė nuosavo gyvenamojo būsto neturi), lankosi mokykloje, kurioje mokosi sūnus, domisi jo mokslu, praleidžia su sūnumi laisvalaikį, neturi žalingų įpročių. *Teismas akcentavo, kad nepilnamečio sūnaus gyvenamąją vietą nustato su ieškovu, atsižvelgdamas ne į tėvų, kurie pagal įstatymą yra lygūs, bet į vaiko norą. Vilniaus apygardos teismas*, vadovaudamasis mažamečio vaiko interesu nebūti išskirtam su motina, atsižvelgdamas į ieškovo užimtumo pobūdį, atsakovės požiūrį į vaiko auklėjimą, 2009 m. spalio 1 d. nutartimi panaikino pirmosios instancijos teismo sprendimą ir šalių nepilnamečio vaiko gyvenamąją vietą nustatė su atsakove. Kasaciniame skunde, prašydamas panaikinti apeliacinės instancijos teismo nutartį ir palikti galioti pirmosios instancijos teismo sprendimą, ieškovas teigė, kad „**atsakovė nepaneigė, kad ji yra tradicinės Indijos gyvenimo mokslo ajurvedos šalininkė, aktyviai propaguoja šį gyvenimo būdą.** (...) tėvas visą laiką praleidžia su sūnumi, skatina puoselėti tradicijas ir kultūrą. (...) atsakovė darbe yra labai užimta, vyksta į komandiruotes, **daug dėmesio skiria savo laisvalaikiui**“.

Aukščiausiasis Teismas tiesiogiai nepasisakė dėl šio ieškovo kasacinio skundo argumento, jo įtakos ginčo sprendimui, tačiau, pažymėjo, jog iš Konstitucijos 29 straipsnio 2 dalyje suformuluotos nuostatos išplaukia, kad sprendžiant ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo negalima teikti privilegijų tėvui ar motinai dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų. CK 3.156 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad abiejų tėvų teisės ir pareigos savo vaikams yra lygios. Taigi laikomasi tolerancijos lyties aspektu principo – tėvų lytis negali nulemti teismo sprendimo nustatyti vaiko gyvenamąją vietą su tėvu ar motina. Aukščiausiojo Teismo kolegija, įvertinusi byloje esančius duomenis, ir turėdama omenyje, kad teisės aktuose įtvirtintas draudimas, sprendžiant ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, teikti privilegijų tėvui ar motinai dėl jo lyties (tolerancija lyties aspektu), konstatavo, kad byloje nenustatyta faktų, kuriais remiantis galima būtų spręsti, jog šalių sūnaus išreikštas noras gyventi su tėvu prieštarautų jo interesams. Kasacinis teismas akcentavo: „atsižvelgiant į tai, kad **iš esmės jokio kokybinio skirtumo tarp abiejų tėvų nėra**, yra pagrindas numatyti, jog geri vaiko ir motinos santykiai gali būti atsakovės puoselėjami remiantis bendravimo teise (...)“. Manytina, jog riba, skirianti diskriminacinį vienos iš ginčo dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo šalių teisių traktavimą nuo objektyvaus ginčo sprendimo, yra gana plona. Todėl, anot Gedimino Sagačio (2006), siekiant sumažinti galimą nacionalinių teismų sprendimų neatitiktis Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos taikymo praktikoje nustatytiems asmens teisių standartams pavojų, rekomenduotinos tokios pagrindinės taisyklės (principai): 1) teismo sprendimo dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo motyvuojamojoje dalyje privalo būti įvardijami visi byloje

surinkti įrodymai, nepriklausomai nuo to, koks jų santykis su priimtuuoju sprendimu; 2) kiekvienas byloje surinktas įrodymas teismo sprendime privalo būti įvertintas ne pats savaime, bet siejant jį su geriausiais vaiko interesais; 3) siekiant maksimaliai apsaugoti nuo bet kokio pobūdžio asmens teisių diskriminacijos pavojaus šios kategorijos bylose, būtina įtvirtinti „ryšio testo“ principu pagrįstą bylų nagrinėjimo modelį: nė vieno iš tėvų noras ir galimybės užtikrinti vaiko interesus negali būti preziumuojami atsižvelgiant į kokias nors charakteristikas (lytis, amžius, rasė, socialinė padėtis ir t.t.). Šios aplinkybės privalo būti nustatinėjamos kiekvienoje konkrečioje byloje, įvertinus visus byloje surinktus įrodymus. Atitinkamai teismo sprendimo motyvuojamojoje dalyje būtina vengti bet kokių prejudicinių samprotavimų ar išvadų.

Biologiniu požiūriu galima teigti, kad ką tik gimusį vaiką glaudesni ryšiai sieja su motina. Anot psichologijos mokslų daktaro A. Панасюк, mažam vaikui yra svarbi biologinė meilė, t. y. motinos. Vyresnio amžiaus vaikui tampa svarbi dvasinė meilė, kadangi pradeda formotis vaiko dvasinės vertybės. Pavyzdžiui, nuo 3 iki 7 metų vaikui reikalinga skirtingų poreikių pusiausvyra, o po to dvasiniai poreikiai tampa svarbesniais už fizinius. Atsižvelgiant į tai, vienareikšmiškas sprendimas perduoti vaiką motinai gali būti klaidingas. Todėl teismui rekomenduojama spręsti, kokius vaiko poreikius (biologinius ar dvasinius) pirmiausiai reikia užtikrinti. Antra, kuris iš tėvų gali patenkinti atitinkamus poreikius. Biologiniams poreikiams užtikrinti pirmenybė teiktina motinai, dvasiniams – nuspręsti, kuris iš tėvų su vaiku yra dvasiškai artimesnis (Нечаева, 2003).

Ikimokyklinio amžiaus vaikui daugiau reikia motinos globos, kadangi tokio amžiaus vaiko priežiūra reikalauja daugiau švelnumo, atidumo ir kitų savybių, kurios daugiau būdingos moterims. Į šią faktinę aplinkybę reikia atsižvelgti ypač tuomet, kai nepilnamečio vaiko gyvenamosios vietos nustatymas su bet kuriuo iš tėvų pagal kitas faktines aplinkybes vienodai atitiks jo interesus. **Motinos pirmenybės teisė auklėti mažametį vaiką galima tik kitoms tėvų sąlygoms esant vienodoms.** LAT yra pažymėjęs, kad tai, jog mažamečio vaiko interesams labiau atitiks motinos globa, nereiškia tėvų teisių ir pareigų lygiateisiškumo principo pažeidimo, kadangi atskirai gyvenančiam tėvui išlieka visos teisės ir pareigos vaikui – vaiko interesų atstovavimas, jo teisių gynimas, rūpinimasis vaiko fiziniu vystymusi, mokymu, vaikui augti ir vystytis tinkamų sąlygų sudarymu ir kt.¹¹⁸ Mažamečio vaiko didesnis motinos globos poreikis pažymimas teismų praktikoje. Pavyzdžiui, LAT nagrinėtoje civilinėje byloje Nr.3K-3-320/2006 nurodyta, kad mažametį vaiką ir jo motiną sieja ypač stiprūs emociniai ryšiai, motina yra natūralus ir svarbiausias mažamečio vaiko socialinis partneris, todėl mažamečiam vaikui yra reikalinga didesnė motinos globa, dėl to motina, esant kitoms tėvų sąlygoms vienodoms, turi

¹¹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. birželio 22 d. nutarimas Nr. 35 Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium“ // Teismų praktika. 2002, Nr. 17.

pirmenybės teisę vaiką auklėti. Mažamečiam vaikui tikroji motina, kokia ji bebūtų, visada yra artimesnė negu pamotė. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-15/2006 LAT konstatavo, kad apeliacinės instancijos teismas neatsižvelgė į tai, kad I. P. yra tik aštuonerių metų, tokiam amžiuje jai dar labai reikalinga motinos globa. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-49/2009 LAT paliko nepakeistą apeliacinės instancijos teismo nutartį nepilnamečių vaikų M. P. ir R. P. gyvenamąją vietą nustatyti su ieškove. Apeliacinės instancijos teismas pažymėjo, kad įstatyme nenustatyta, kokių nors pirmenybės teisių motinai, tačiau, laikydamas, jog jaunesniajam sūnui, ketverių metų amžiaus R., reikalinga didesnė motinos globa, sprendė, kad motina, esant kitoms tėvų gyvenimo sąlygoms vienodoms, turi pirmenybės teisę auklėti mažametį vaiką.

IŠVADOS:

1. Vaiko tėvai turi lygias teises ginčiuose dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo. Vaiko gyvenamoji vieta nustatoma atsižvelgiant ne į tėvų, kurie pagal įstatymą yra lygūs, bet į vaiko interesus. Sprendžiant ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, svarbu remtis nediskriminaciniais argumentais.

2. Lietuvos teisės sistemoje saugiklių, užtikrinančių tėvų diskriminacijos jų santuokinės padėties, lyties, religinių įsitikinimų bei seksualinės orientacijos pagrindu draudimą, sprendžiant ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, yra pakankamai. 2005 – 2011 m. LAT nutarčių analizė leidžia teigti, kad tėvų lygiateisiškumo bei nediskriminavimo principų užtikrinimui nagrinėjant bylas dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo yra skiriamas reikiamas dėmesys.

3. Ginčiuose dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo turi būti laikomasi tolerancijos lyties aspektu principo. Tačiau statistika rodo didelę vaiko gyvenamosios vietos nustatymo su motina ir vaiko gyvenamosios vietos nustatymo su tėvu disproporciją – 94 – 95 proc. bylų vaiko gyvenamoji vieta nustatoma su motina. Mažamečiui vaikui yra reikalinga didesnė motinos globa, dėl to motina, esant kitoms tėvų sąlygoms vienodoms, turi pirmenybės teisę auklėti mažametį vaiką.

4. TEISMO SPRENDIMŲ DĖL VAIKŲ GYVENAMOSIOS VIETOS NUSTATYMO VYKDYMAS

Teismo sprendimų vykdymas yra specifinė, baigiamoji teisingumo vykdymo dalis. Vykdyto proceso metu realiai atkuriami ginčijami ar pažeisti materialinė subjektinė teisė arba įstatymų saugomas interesas. Tiek Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, tiek Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nuomone, civilinis procesas nesibaigia vien teismo sprendimo priėmimu ar bylos išnagrinėjimu, o teisingumas gali būti įvykdytas ir pasiekti savo tikslą tik tada, kai bus teisėtai, operatyviai ir veiksmingai įvykdytas teismo sprendimas (Stauskienė, Višinskis, 2008). Valstybės interesas vykdymo procese pasireiškia greitu ir realiu teismo sprendime suformuluotų paliepimų įvykdymu, tam panaudojant priverstinio vykdymo priemones. Apie visišką valstybės pareigos įgyvendinimą vaiko gyvenamosios vietos nustatymo procese galima kalbėti tik tada, kai: 1) priimamas teisėtas ir pagrįstas teismo sprendimas byloje; 2) nustatytoji teismo sprendime ir faktinė vaiko gyvenamoji vieta sutampa (Sagatys, 2006). Teismo sprendimo privalomumas – vienas iš esminių teisinės valstybės principų. Nuo to, kaip vykdomi teismo sprendimai, priklauso efektyvus pažeistų ar ginčijamų asmenų subjektinių teisių ir/ar įstatymų saugomų interesų gynimas. Deja, dėl neigiamų socialinių ir ekonominių pokyčių, visuomenės vertybinių nuostatų sprendimai gana dažnai vykdomi ne geranoriško susitarimo pagrindu, o taikant priverstines procedūras¹¹⁹.

Pastarojo laikmečio Lietuvos aktualijos¹²⁰ išryškino teismo sprendimų dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo vykdymo problemišumą. Dar 2001 – 2002 metų Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus ataskaitoje apibendrinant išnagrinėtus skundus buvo konstatuota, kad „tarptautinės ir nacionalinės teisės normos, įtvirtinančios ir garantuojančios vaikų teises ir jų teisėtus interesus, bei teismo sprendimas, kuriuo išspręstas vaiko gyvenamosios vietos klausimas, nėra absoliutus imperatyvas tėvams“¹²¹. Priežastys, lemiančios ginčų dėl vaikų sprendimą teismo tvarka, neretai sukelia problemų ir vykdamas teismo sprendimą, susijusį su vaiko teisėmis ir interesais, lemia priverstinės teismo sprendimo įgyvendinimo procedūros taikymą. Dažniausiai teismo sprendimas, kuriuo nustatoma vaiko gyvenamoji vieta, nevykdomas dėl kitos ginčo šalies kaltės. Tačiau neretai teismo sprendimo įgyvendinimo problemos kyla dėl

¹¹⁹ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2011 metų veiklos ataskaita Nr. 4-11. <http://www3.lrs.lt/docs2/HNVTFUPF.PDF> [2012 02 01]

¹²⁰ Povilaitis N. Antstolė S.Vaicekauskienė: „Teismo sprendimas neįvykdytas, raginimų tai padaryti geranoriškai daugiau nebus“. <http://www1.lrytas.lt/-13262893501326237382-antstol%C4%97-s-vaicekauskien%C4%97-teismo-sprendimas-ne%C4%AFvykdytas-raginim%C5%B3-tai-padaryti-geranori%C5%A1kai-daugiau-nebus.htm> [žiūrėta 2012 02 17]

¹²¹ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos ataskaita. 2002 01 01-2002 12 31. http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=2706&p_d=23982&p_k=1 [žiūrėta 2012 02 19]

institucijų, pagal įstatymą įpareigotų užtikrinti tinkamą teismo sprendimo įvykdymą, veiklos. 2003 m. veiklos ataskaitoje Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nurodyta, jog skunduose dėl nepiniginių teismo sprendimų vykdymo pareiškėjai pažymi savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų, policijos pareigūnų neveikimą, pasyvų reagavimą ar nereagavimą į skundus dėl teismo sprendimo, nustatančio vaiko gyvenamąją vietą, nevykdymo (pvz., vaikas nėra atiduodamas tėvui, su kuriuo teismo sprendimu yra nustatyta vaiko gyvenamoji vieta)¹²².

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2007 metų veiklos ataskaitoje pažymėta, kad įstaigoje gaunami žodiniai ir rašytiniai pareiškėjų skundai, pareiškimai, prašymai dėl vykdymo proceso: neefektyvaus, netinkamo bei pasyvaus teismo sprendimų, nutarčių, nutarimų (toliau - sprendimų) vykdymo; antstolių formalaus, nepakankamai atsakingo požiūrio į savo pareigas bei nemandagaus elgesio; išsamios informacijos apie vykdymo procesą, šalių teises ir pareigas išieškotojui ir/ar skolininkui nesuteikimo ir pan. Netinkamas vaikų teisių ir jų teisėtų interesų užtikrinimas bei problemos pastebimos ir piniginio, ir nepiniginio pobūdžio teismo sprendimų vykdymo procese. Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, antstolių veikla turi būti aktyvesnė, turi būti užtikrintas tinkamas Civilinio proceso kodekso 634 straipsnio 2 dalies nuostatų, įpareigojančių antstolį savo iniciatyva imtis visų teisėtų priemonių, kad sprendimas būtų kuo greičiau ir realiai įvykdytas, bei aktyviai padėti šalims ginti jų teises ir įstatymų saugomus interesus¹²³.

2010 metais Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje nagrinėti skundai, kreipimaisi dėl teismo sprendimų, susijusių su vaikais, nevykdymo ar kitų priverstinio vykdymo metu kylančių problemų, patvirtino teismo sprendimų (ypatingai nepiniginio pobūdžio), susijusių su vaikais, vykdymo problemos aktualumą. Atsižvelgiant į tai, kad viena iš teismo sprendimų, susijusių su vaikais, nevykdymo priežasčių yra ginčo šalies ar trečiosios šalies vengimas atlikti būtinus vykdymo veiksmus (neveikimas), pažymėta, jog būtina užtikrinti aktyvesnį antstolių dalyvavimą vykdymo procese, išsamiau ir aiškiau reglamentuoti jų veiklą bei vykdyti veiksmingesnę jų veiklos ir priežiūros kontrolę. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė yra ne vieną kartą atkreipusi kompetentingų institucijų dėmesį į problemas, kylančias teismo sprendimų vykdymo procese, ypač vykdant nepiniginio pobūdžio teismo sprendimus, tačiau iš esmės teismo sprendimų, susijusių su vaikais, vykdymo problema nėra sprendžiama ir dėl augančio tėvų, turinčių nepilnamečių vaikų, gyvenančių skyriumi, skaičiaus bei kitų priežasčių, kiekvienais metais ši problema tampa vis aktualesnė¹²⁴. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė,

¹²² Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos veiklos ataskaita. 2003 01 01 - 2003 12 31. <http://www3.lrs.lt/docs2/HGXAVDSJ.PDF> [žiūrėta 2012 02 19]

¹²³ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2007 m. veiklos ataskaita. <http://www3.lrs.lt/docs2/BCTNQNWV.PDF> [žiūrėta 2012 02 17]

¹²⁴ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2010 m. veiklos ataskaita Nr. 4-7. <http://www3.lrs.lt/docs2/ZXOTQDNR.PDF> [žiūrėta 2012 02 17]

atsižvelgdama į praktikoje pastebimus vaikų teisių ir jų teisėtų interesų pažeidimus, vykdamas neturtinio pobūdžio teismų sprendimus, ne kartą yra išsakiusi poziciją atsakingoms institucijoms dėl poreikio išsamiau aptarti antstolio bendradarbiavimo su kompetentingomis valstybės ir savivaldybių institucijomis pobūdį, formą bei tvarką, numatyti, kaip įforminamas šis procesas, ypačingai, **kai antstolio nuomonė ir vaiko teisių apsaugos specialistų nuomonė dėl teismo sprendimo vykdymo nesutampa**, kai teismo sprendimo vykdymas galimas tik po papildomų konsultacijų ir kt.¹²⁵. Būtina reglamentuoti vykdymo metu kylančių ginčų sprendimo tvarką (pavyzdžiui, kai išsiskiria antstolio ir savivaldybės vaiko teisių apsaugos specialistų nuomonė dėl teismo sprendimo vykdymo)¹²⁶.

Nagrinėjamos kategorijos bylose priimtų teismo sprendimų vykdymas ypač sudėtingas tuomet, kai pačiame teismo sprendime nėra numatyta ir aiškiai apibrėžta sprendimo vykdymo tvarka, teismo sprendimo neįvykdymo padariniai, šalių atsakomybė.

Vaikų perdavimas išieškotojui priskiriamas nepiniginio pobūdžio vykdomų sprendimų kategorijai (Stauskienė, Višinskis, 2008). Lietuvos teisė nenumato šios kategorijos teismų sprendimų įgyvendinimui taikytinų specialių taisyklių (Sagatys, 2006). Nepiniginio pobūdžio teismo sprendimai vykdomi laikantis bendrųjų vykdymo nuostatų, atsižvelgiant į LR CPK LVII skyriuje nurodytas išimtis. Sprendimai dėl vaikų perdavimo vykdomi CPK 764 straipsnyje nustatyta tvarka.

2011 metais buvo pakeistas teisinis nepiniginio pobūdžio teismo sprendimų vykdymo reglamentavimas (Lietuvos Respublikos Seimas 2011 m. birželio 21 d. priėmė Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymą¹²⁷, Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2011 m. lapkričio 14 d. įsakymu Nr. 1R-265¹²⁸ buvo pakeista ir išdėstyta nauja redakcija Sprendimų vykdymo instrukcija). CPK 764 straipsnis „Teismo sprendime nurodytų vaikų perdavimas išieškotojui“ pakeistas, numatant valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos (savivaldybės Vaiko teisių apsaugos skyriaus) ir policijos atstovų bei psichologo dalyvavimą teismo sprendimo dėl vaiko perdavimo vykdymo procese, taip pat sąlygas dėl priverstinio vaiko paėmimo iš skolininko ir kt.

Teigiamai vertintina tai, jog CPK 764 straipsnio 4 dalyje apibrėžta valstybinės vaiko teisių institucijos kompetencija priverstinio vaiko perdavimo procese - vaiką paima ir perduoda

¹²⁵ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2009 m. veiklos ataskaita Nr. 4-1. <http://www3.lrs.lt/docs2/TTVQIDQD.PDF> [žiūrėta 2012 02 17]

¹²⁶ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2010 m. veiklos ataskaita Nr. 4-7. <http://www3.lrs.lt/docs2/ZXOTQDNR.PDF> [žiūrėta 2012 02 17]

¹²⁷ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas//Valstybės žinios. 2011, Nr. 85-4126.

¹²⁸ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2011 11 14 įsakymas Nr. 1R-265 „Dėl teisingumo ministro 2005 10 27 įsakymo Nr. 1R-352 „Dėl sprendimų vykdymo instrukcijos patvirtinimo“ pakeitimo“ // Valstybės žinios. 2011, Nr. 137-6495.

išieškotojui valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovai. Papildomai įtvirtinta vaiko apsaugos nuo neigiamų vykdymo proceso padarinių priemonė - užtikrinant vaiko teisių apsaugą, bet kurios iš proceso šalių ar valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovo prašymu arba antstolio sprendimu dalyvauti vykdymo procese antstolio patvarkymu kviečiamas psichologas (CPK 764 straipsnio 3 dalis). Taip pat nustatyta, kad priverstinai perduodant vaiką, policijos atstovai pašalina kliūtis sprendimui įvykdyti (CPK 764 straipsnio 4 dalis).

Sprendimų vykdymo instrukcijoje išsamiai reglamentuota nepiniginio pobūdžio teismo sprendimų, susijusių su uždraudimu vykdyti tam tikrą veiklą ar įpareigojimu atlikti tam tikrus veiksmus, nesusijusius su turto ar lėšų perdavimu, arba, kuriuose numatyti veiksmai susiję su nepilnamečiu asmeniu (vaiku), vykdymo tvarka, kitų asmenų (valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos (t. y. savivaldybės Vaiko teisių apsaugos skyriaus) atstovo, psichologo) dalyvavimas vykdymo procese. Neneigiant priimtų CPK ir Sprendimų vykdymo instrukcijos pakeitimų svarbos ir naudos vykdant nepiniginio teismo sprendimus, pažymėtina, kad **minėti pakeitimai neužtikrina sklandaus, vaiko teises ir teisėtus interesus apsaugančio teismo sprendimo vykdymo proceso**. Praktiniai pavyzdžiai rodo, kad į nepiniginio pobūdžio teismo sprendimo vykdymą įtraukti ir jame dalyvaujantys asmenys: **savivaldybės Vaiko teisių apsaugos skyriaus, policijos atstovai, psichologai, skirtingai supranta savo funkcijas, teises, pareigas ir atsakomybę vykdymo procese**. Atsižvelgiant į tai, manytina, kad siekiant užtikrinti veiksmingą ir sklandų neturtinio pobūdžio teismo sprendimų vykdymą, tikslinga parengti metodines rekomendacijas, taip pat šiame procese dalyvaujančių asmenų (savivaldybės Vaiko teisių apsaugos skyriaus, policijos atstovų, psichologų) įgaliojimai turėtų būti įtvirtinti jų veiklą reglamentuojančiuose norminiuose teisės aktuose. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė 2011 metų veiklos ataskaitoje nurodė, kad vienas iš teisinės valstybės principų yra teismo sprendimo, nutarties, įsakymo ir nutarimo privalomumas. Teismas, priimdamas sprendimus, susijusius su vaikais, visų pirma, turi atsižvelgti ir įvertinti vaiko interesus ir visas aplinkybes, susijusias su tokio sprendimo priėmimu, todėl preziumuojama, kad teismo sprendimai dėl vaiko perdavimo (ir priverstinis jų vykdymas) yra priimami, siekiant apginti vaiko teises ir interesus, ir yra viena iš vaiko teisių apsaugos formų. **Asmenų, pas kuriuos yra vaikas, atsisakymas vykdyti teismo sprendimą ir paruošti šiam procesui vaiką, vertintinas kaip vaiko teisių pažeidimas**. Vaiko teisių apsaugos specialistas turėtų užtikrinti vaiko apsaugą nuo papildomų išorinių neigiamų veiksnių, o reikalui esant – kelti asmenų, trukdančių vykdyti teismo sprendimą ir taip dar labiau traumuojančių vaiką, atsakomybės už vaiko teisių pažeidimą, klausimą¹²⁹.

¹²⁹ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2011 metų veiklos ataskaita Nr. 4-11. <http://www3.lrs.lt/docs2/HNVTFUPF.PDF> [2012 02 01]

Teismo sprendimo dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo neįvykdymo pasekmės

Kai skolininkas per teismo sprendime arba antstolio raginime nustatytą terminą sprendimo dėl vaiko perdavimo neįvykdo, antstolis, įvertinęs valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos, policijos atstovo ir psichologo rekomendacijas, priima patvarkymą dėl sprendimo vykdymo tvarkos. Šiame patvarkyme turi būti detalai aptartas vykdymo priemonių pobūdis ir jų taikymas. Šio patvarkymo kopija nusiunčiama vykdymo proceso šalims ir kitiems suinteresuotiems asmenims (CPK 764 straipsnio 1 dalis). Kai skolininkas nevykdo patvarkymo dėl sprendimo vykdymo tvarkos, antstolis turi teisę kreiptis į antstolio kontoros buveinės vietos apylinkės teismą su pareiškimu dėl leidimo prievarta paimti vaiką išdavimo (CPK 376 straipsnio 3 dalis). Teismas, atmesdamas antstolio pareiškimą dėl leidimo prievarta paimti vaiką, nutartyje privalo nurodyti, kaip toliau turi būti vykdomas vaiko perdavimas (CPK 764 straipsnio 5 dalis). CPK 771 straipsnio 5 dalyje nustatyta, jog jeigu per teismo nustatytą terminą neįvykdytas sprendimas, įpareigojās skolininką atlikti arba nutraukti tam tikrus veiksmus, kuriuos gali atlikti arba nutraukti tik pats skolininkas, surašytą aktą antstolis perduoda vykdymo vietos apylinkės teismui. Sprendimo neįvykdymo klausimas išsprendžiamas teismo posėdyje. **Teismas, nustatęs, kad skolininkas sprendimo neįvykdė, gali jam skirti iki vieno tūkstančio litų dydžio baudą už kiekvieną uždelstą įvykdyti sprendimą dieną išieškotojo naudai.** Jeigu skolininkas antrą kartą ir daugiau kartų pažeidžia sprendimui įvykdyti nustatytus terminus, teismas vėl pritaiko skolininkui priemones, numatytas CPK 771 straipsnio 5 dalyje. Baudos sumokėjimas skolininko neatleidžia nuo pareigos atlikti arba nutraukti teismo sprendime numatytus veiksmus (CPK 771 straipsnio 6 dalis). Taigi tinkamas teismo sprendimų dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo vykdymas gali būti užtikrinamas turtinių sankcijų sprendimo nevykdančiam skolininkui taikymu.

Vykdamas teismo sprendimus dėl vaiko perdavimo išieškotojui, turi būti užtikrinta vaiko teisių apsauga (CPK 764 straipsnio 6 dalis). Pagal Vaiko teisių konvencijos 3 straipsnio 1 dalį, imantis bet kokių vaiką liečiančių veiksmų, nesvarbu, ar tai darytų valstybinės, ar privačios įstaigos, užsiimančios socialiniu aprūpinimu, teismai, administracijos ar įstatymų leidimo organai, svarbiausia – vaiko interesai. Vykdamas sprendimą, prieš vaiką negali būti naudojama nei fizinė, nei psichologinė prievarta.

Teismo sprendimų dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo vykdymo klausimai nėra plačiai nagrinėti Lietuvos teisinėje literatūroje. Atsižvelgiant į tai, manytina, jog naudinga įvardyti principines nuostatas, kuriomis vadovaujamosi Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau EŽTT) praktikoje, sprendžiant **pareiškėjų skundus dėl teismų sprendimų, susijusių su vaikų perdavimu, vykdymo.**

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau EŽTK) 6 straipsnis, *inter alia*, saugo galutinių, privalomų teismo sprendimų, kurie valstybėse, pripažįstančiose teisės viršenybę, negali likti neįvykdyti, įgyvendinimą. Todėl teismo sprendimo vykdymui negali būti sukliudyta, jis negali būti pripažintas negaliojančiu ar nederamai uždelstas. EŽTT pažymi tai, kad nepriklausomai nuo to, ar vykdymas atliekamas prieš privatų asmenį ar valstybės subjektą, valstybė privalo imtis visų būtinų žingsnių įvykdyti galutinį teismo sprendimą, taip pat tai darydama ji privalo užtikrinti visą savo aparato veiksmingą dalyvavimą, nes priešingu atveju nebus įgyvendinti EŽTK 6 straipsnio 1 dalies reikalavimai (*EŽTT 2008 m. lapkričio 18 d. sprendimas byloje Damjanović prieš Serbiją, pareiškimo Nr. 5222/07*).

Akivaizdu, jog valstybės nesugebėjimas užtikrinti, kad teismo sprendimas dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo būtų iki galo įvykdytas, neatitinka teisingumo bei teisės viešpatavimo principų. Todėl kiekvieną kartą susidūrus su aptariamąsios kategorijos teismo sprendimų vykdymo problemomis kyla klausimas dėl galimo asmens teisių, įtvirtintų EŽTK 8 straipsnyje, pažeidimo (Sagatys, 2006). EŽTT praktikoje nuolat kartojama, kad EŽTK 8 straipsnis apima tėvų teisę į priemones, kurių turi būti imamasi siekiant juos suvienyti su vaikais, ir nacionalinių institucijų pareigą imtis šių priemonių ne tik tais atvejais, kai sprendžiama dėl priverstinio vaikų perdavimo valstybės globai ir globos priemonių įgyvendinimo, bet ir bylose, kuriose bendravimo ir gyvenamosios vietos ginčai dėl vaikų kyla tarp tėvų ir (ar) kitų šeimos narių. Vis dėlto, remiantis EŽTT jurisprudencija, **faktas, kad valdžios institucijos pastangos vykdymo procese žlugo, savaime nelemia išvados, kad valstybė neįvykdė savo pozityviųjų įsipareigojimų**. Pagal EŽTK 8 straipsnį reikalaujama, kad tėvai taip pat aktyviai dalyvautų procese, susijusiame su vaikais, siekiant užtikrinti geriausius jų interesus. Kai pareiškėjas kreipiasi dėl teismo sprendimo vykdymo, jo kaip ir nacionalinių teismų elgesys yra svarbus svarstytinas veiksnys.

EŽTT vertina, ar nacionalinės valdžios institucijos ėmėsi visų būtinų žingsnių, kurių galima pagrįstai reikalauti specialiomis aplinkybėmis, kad būtų palengvintas šeimos susivienijimas. Šiame kontekste valdžios institucijų veiksmų skubumas vaidina itin svarbų vaidmenį, nes **laiko veiksnys** gali turėti negrįžtamų padarinių vaiko ir tėvo, su kuriuo jis negyvena, santykiams. Pavyzdžiui, 2007 m. birželio 26 d. sprendimu byloje *Tomić prieš Serbiją* (pareiškimo Nr. 25959/06) EŽTT nusprendė, kad Serbijos valdžios institucijos nepadarė visko, kas buvo jų galioje ir ko galima buvo iš jų pagrįstai tikėtis, siekiant palengvinti pareiškėjos ir jos dukters suvienijimą. Priverstinis vaiko globos teisių perdavimas, nors ir neišvengiamas bei kelis kartus bandytas įgyvendinti, niekada nebuvo sėkmingai įvykdytas. Su vaiku gyvenančiam tėvui buvo *de facto* leista pasinaudoti teismine sistema, kol faktinė situacija byloje pakankamai pasikeitė **dėl laiko veiksnio** taip, kad sudarytų galimybę visiškai pakeisti pareiškėjai suteiktas

globos teises atskirame procese. Šioje byloje pareiškėja pagal EŽTK 6 straipsnio 1 dalį (teisė į teisingą bylos nagrinėjimą) skundėsi dėl 2004 m. vasario 25 d. galutinio teismo sprendimo dėl vaiko globos teisių neįgyvendinimo. Ji taip pat tvirtino, kad dėl jos naudai priimto sprendimo neįgyvendinimo per paskutinius dvejus metus iš jos buvo atimta teisė matytis ir bendrauti su vaiku, dėl to buvo pažeistas EŽTK 8 straipsnis (teisė į šeimos gyvenimo gerbimą). EŽTT šioje byloje atkreipė dėmesį į tai, kad 2004 m. vasario 25 d. teismo sprendimas dėl pareiškėjos dukters globos liko neįvykdytas nuo 2005 m. kovo 18 d. iki 2007 m. kovo 14 d., kai jis liovėsi buvęs vykdytinas (tėvui suteikta visiška dukters globa). Per šį dvejų metų laikotarpį Municipalinis teismas keletą kartų skyrė baudas tėvui ir bandė naudoti prievartos priemones. Vis dėlto, globos teisių perdavimas taip ir neįvyko. EŽTT pažymėjo, kad pareiškėja kruopščiai dalyvavo vykdymo procese, savo ruožtu P. V. (tėvas, su kuriuo gyveno vaikas) akivaizdžiai rodė, jog neketina bendradarbiauti su valdžios institucijomis ar perduoti vaiką pareiškėjai. Galiausiai EŽTT atkreipė dėmesį į tai, kad jokių vykdymo veiksmų nebuvo atlikta nuo 2005 m. birželio 21 d. iki rugpjūčio 11 d., nuo 2005 m. rugsėjo 20 d. iki gruodžio 6 d. ir nuo 2006 m. birželio 15 d. iki 2007 m. kovo 14 d., kai pareiškėja prarado dukters globos teises. Atsižvelgiant į tai, EŽTT šioje byloje nusprendė, kad Serbijos valdžios institucijos nesiėmė pakankamų žingsnių 2004 m. vasario 25 d. galutiniam teismo sprendimui dėl vaiko globos įgyvendinti. Konstatuotas pažeidimas. Taip pat EŽTT šioje byloje vienbalsiai nusprendė, jog pareiškėjai teismo sprendimu suteiktų vaiko globos teisių neįgyvendinimas pažeidė jos teisę į šeimos gyvenimo gerbimą pagal EŽTK 8 straipsnį.

Nors esminis EŽTK 8 straipsnio tikslas yra apsaugoti asmenį nuo valdžios institucijų savavališko kišimosi, tačiau valstybės pareiga užtikrinti efektyvų naudojimąsi teise į šeimos gyvenimo gerbimą gali „reikalauti“ priemonių asmenų tarpusavio santykių srityje. EŽTK 8 straipsnis apima tėvų teisę į priemones, kurių turi būti imamasi siekiant juos suvienyti su vaikais, ir nacionalinių institucijų pareigą imtis šių priemonių. Nacionalinių valdžios institucijų pareiga imtis priemonių palengvinti suvienijimą nėra absoliuti, nes tėvo ir vaiko, kuris tam tikrą laiką gyveno su kitu tėvu, suvienijimas gali reikalauti **pasirengimo**. Jo pobūdis ir apimtis gali priklausyti nuo kiekvienos bylos aplinkybių, tačiau visada reikalauja aktyvaus ir supratingo visų suinteresuotų asmenų bendradarbiavimo. Šia prasme EŽTT teigiamai vertina tam tikrų bendravimo planų (jei yra poreikis) rengimą vykdymo procese (*EŽTT 2006 m. sausio 12 d. sprendimas byloje Michailova v. Bulgaria, pareiškimo Nr. 35978/02*). Pasirengimo perduoti etape svarbus psichologinės paramos vaikui teikimas, jautrus požiūris į faktinę (dažnai konfliktinę) bylos situaciją, nes šioje subtilioje srityje sudėtinga tikėtis, jog susitelkimas į įprastą vykdymo procedūrą gali būti veiksmingas. Kai atsiranda sunkumų iš esmės dėl tėvo, su kuriuo vaikas gyvena, atsisakymo paklusti sprendimui grąžinti vaiką, atitinkamos valdžios institucijos

turėtų taikyti tinkamas **sankcijas dėl bendradarbiavimo stokos** ir, nors prievartos priemonės prieš vaikus nėra pageidautinos šioje jautrioje srityje, sankcijų taikymas negali būti atmestas dėl akivaizdžiai neteisėto tėvo, su kuriuo vaikas gyvena, elgesio (*EŽTT 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimas byloje Maumousseau ir Washington prieš Prancūziją, pareiškimo Nr.39388/05*). Nors nacionalinės valdžios institucijos privalo daryti visa, kas įmanoma su vaiku susijusiame procese dalyvaujančių subjektų bendradarbiavimui palengvinti, bet kokia pareiga taikyti prievartos priemones šioje srityje turi būti ribota, nes reikia atsižvelgti į visų suinteresuotų asmenų interesus, teises ir laisves, ypač – į vaiko geriausius interesus, teises ir laisves pagal EŽTK 8 straipsnį. Vis dėlto tokia galimybė neturėtų būti visiškai atmesta, juolab jei vykdymo procesui trukdantis asmuo visiškai nebendradarbiauja (elgiasi akivaizdžiai neteisėtai) ar vaikui gresia pavojus. Pažymėtina, kad šiame kontekste EŽTT yra pabrėžęs, kad valstybės privalo imtis visų būtinų žingsnių suteikti galimybę antstoliams vykdyti jiems priskirtas užduotis, ypač užtikrinant kitų valdžios institucijų, galinčių padėti vykdymui, kai aplinkybės to reikalauja, veiksmingą dalyvavimą.

Sankcijų taikymas asmenims, trukdantiems vykdymo procesui, ir skubus šio klausimo išnagrinėjimas yra svarbūs kriterijai, vertinant, ar valstybė ėmėsi būtinų žingsnių išsipareigojimams pagal EŽTK įgyvendinti. Taigi adekvati valstybės reakcija į suinteresuotų asmenų bendradarbiavimo stoką ir aktyvios pastangos palaikant „nukenčiančio“ subjekto šeimos ryšį su vaiku padeda užkirsti kelią piktnaudžiaujančios proceso šalies taktikai pasinaudoti laiko veiksmu taip, kad galiausiai būtų pakeistas sprendimas dėl bylos esmės. EŽTT praktikoje nustatyta, kad pasikeitusios aplinkybės byloje, tiek, kiek jos nėra priskirtinos valstybės veiksams, gali išimties tvarka pateisinti galutinio sprendimo dėl vaiko globos nevykdymą. Tokiu atveju svarbu įvertinti, ar esminiai pasikeitimai nebuvo nulemti valstybės veiksmų ar neveikimo ir ar kompetentingos institucijos dėjo pastangas palaikyti asmeninius santykius, jei reikia, „atkurti“ šeimą. Be to, šiame kontekste esminę reikšmę turi vaiko pozicija (kuri gali būti pareikšta tiek tiesiogiai vykdymo procese, teismo posėdžio metu, ar užfiksuota specialistų išvadose), nes kartais, nepaisant vidaus valdžios institucijų ir suinteresuotų asmenų uolumo vykdant atitinkamus sprendimus, fizinis vaiko perdavimas gali būti neįmanomas dėl aiškaus vaiko prieštaravimo¹³⁰.

2009 m. gegužės 26 d. sprendime *byloje Amanalchioai prieš Rumuniją* (pareiškimo Nr. 4023/04) EŽTT nurodė, jog šioje byloje skundžiami teismų sprendimai ir procesai, susiję su senelių atsisakymu atiduoti vaiką, laikytini „apribojimu“ EŽTK 8 straipsnio 2 dalies prasme, nes jie sukliudė pareiškėjui naudotis tėvų valdžia ir savo dukters globos teise. Teismas pabrėžė, kad **bylose, susijusiose su vaikų gražinimu, priemonių tinkamumas turi būti vertinamas pagal**

¹³⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų santraukos // Teismų praktika. 2011, Nr. 34.

jų pritaikymo greitumą. Jei iš valdžios institucijų reikalaujama ypatingos skubos, kai sprendžiamas vaiko globos klausimas, tai šis reikalavimas yra dar griežtesnis tokiais atvejais, kaip šis, kai tėvas prašo grąžinti vaiką iš asmens, kuris jį laiko neturėdamas teisės ir be tėvo sutikimo. Šioje byloje pareiškėjo bandymai priversti senelius įvykdyti skubiai vykdytiną nutartį, naudojantis antstolio paslaugomis ar vėliau inicijavus baudžiamąjį procesą, buvo bevaisiai iš esmės dėl kompetentingų institucijų aktyvaus elgesio stokos. Vaiko teisių apsaugos institucijos nesugebėjo veiksmingai bendradarbiauti. Taigi valdžios institucijos, neveikdamos skubiai, savo elgesiu sudarė palankias sąlygas D. integruotis į naują aplinką ir atitinkamai įtikinamai prisidėjo prie *de facto* situacijos sutvirtinimo, kas prieštaravo pareiškėjo teisei pagal EŽTK 8 straipsnį. Be to, jei vidaus teismai laikinai atsisakė užtikrinti vaiko grąžinimą pareiškėjui, kurio tėvų valdžia nebuvo apribota, vis dėlto buvo svarbu imtis priemonių nustatyti ir užtikrinti vaiko ir tėvo, turinčio teisę naudotis tėvų valdžia, teisingą interesų pusiausvyrą. Valstybės įsipareigojimai neapsiribojo užtikrinimu, kad vaikas galėtų grįžti pas tėvą, bet apėmė ir parengiamąsias priemones, kurios leistų pasiekti atitinkamą rezultatą. Vis dėlto, nacionaliniai teismai visiškai nenagrinėjo pareiškėjo galimybės veiksmingai naudotis tėvų valdžia, kuri iš jo nebuvo atimta. Dėl šio aspekto Teismas tik galėjo apgailestauti dėl to, kad per tokį ilgą laiko tarpą valdžios institucijos visiškai nerodė jokio susirūpinimo dėl tolygiai silpnėjančių ar net nutrūkusių D. ir jos tėvo santykių, tiksliau – dėl faktinio ir veiksmingo jų tarpusavio bendravimo stokos. Taigi, užuot ėmęsi priemonių tėvo ir vaiko santykius palaikyti ir pagerinti (jei reikia), nacionaliniai teismai leido laikui sutvirtinti esamą padėtį, kas, atsižvelgiant į vaiko amžių ir elgseną, lėmė didėjančio ir nuolatinio judviejų atitolimo riziką, kuri akivaizdžiai negali būti laikoma atitinkančia geriausia vaiko interesą. Vidaus teismai tiesiog patvirtino situaciją, kurią sukūrė valdžios institucijų rūpestingumo stoka vykdant sprendimus. Teismas laikėsi požiūrio, kad valdžios institucijų pasyvumas lėmė vaiko ir tėvo santykių susvetimėjimą. Taigi konkrečioje byloje pareiškėjo teisė į šeimos gyvenimo gerbimą nebuvo veiksmingai apsaugota, nepaisant jo teisėto siekio suvienyti šeimą.

IŠVADOS:

1. Teismo sprendimas, kuriuo išspręstas vaiko gyvenamosios vietos klausimas, nėra absoliutus imperatyvas tėvams. Nagrinėjamos kategorijos ginčiuose aktuali priimtų teismo sprendimų nevykdymo problema.
2. Valstybės nesugebėjimas užtikrinti, kad teismo sprendimas dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo būtų iki galo įvykdytas, neatitinka teisingumo, teisės viešpatavimo ir geriausių vaiko interesų principų.

3. Neretai teismo sprendimo įgyvendinimo problemos kyla dėl institucijų, pagal įstatymą įpareigotų užtikrinti tinkamą teismo sprendimo įvykdymą, veiklos: savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų neveikimo, antstolių formalaus, nepakankamai atsakingo požiūrio į savo pareigas. Antstolių veikla vykdant teismo sprendimus dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, turi būti aktyvesnė, turi būti užtikrintas tinkamas CPK 634 straipsnio 2 dalies nuostatų, įpareigojančių antstolį savo iniciatyva imtis visų teisėtų priemonių, kad sprendimas būtų kuo greičiau ir realiai įvykdytas, bei aktyviai padėti šalims ginti jų teises ir įstatymų saugomus interesus

4. Į teismo sprendimo dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo vykdymą įtraukti ir jame dalyvaujantys asmenys: savivaldybės Vaiko teisių apsaugos skyriaus, policijos atstovai, psichologai skirtingai supranta savo funkcijas, teises, pareigas ir atsakomybę vykdymo procese. Siekiant užtikrinti veiksmingą ir sklandų neturtinio pobūdžio teismo sprendimų vykdymą, tikslinga parengti metodines rekomendacijas, taip pat šiame procese dalyvaujančių asmenų (savivaldybės VTAS, policijos atstovų, psichologų) įgaliojimai turėtų būti įtvirtinti jų veiklą reglamentuojančiuose teisės aktuose.

5. Asmenų, pas kuriuos yra vaikas, atsisakymas vykdyti teismo sprendimą ir paruošti šiam procesui vaiką, vertintinas kaip vaiko teisių pažeidimas.

5. MEDIACIJA GINČUOSE DĖL VAIKŲ GYVENAMOSIOS VIETOS NUSTATYMO

Šeimos ginčai – ypač emocingi, o tai ginčo šalims trukdo pažvelgti į ginčo esmę objektyviai, taip pat pradėti derybas dėl taikaus ginčo sprendimo. Šeimos bylų procese tėvai dažniausiai nėra pajėgūs suprasti ir įsijausti į savo vaikų poreikius. Šeimos mediacijos procesas padeda geriau negu tradicinės teisinės procedūros patenkinti abiejų ginčo šalių ir jų vaikų interesus. Tyrimų rezultatai rodo, kad išsiskyrusios šeimos, sprendusios savo ginčus dėl vaikų globos mediacijos būdu, po praėjusių 12 metų turėjo didesnę įtaką savo vaikų gyvenime bei artimesnius santykius su jais negu tos šeimos, kurios ginčus dėl vaikų globos sprendė teisme (bylinėjosi). Taigi mediacija skatina tėvus po skyrybų daugiau dalyvauti vaikų gyvenime. Sprendimai, gauti mediacijos būdu, yra daug stabilesni nei tie, kuriuos pasiekia besiderantys advokatai arba bylos nagrinėjimas teisme (Sondaitė, 2006). Manytina, kad šeimos mediacija yra vienas iš tinkamiausių būdų spręsti šeimos ginčus šalims, kurios ateityje turėtų bendrauti, o kai šeimoje yra vaikų, tai yra neišvengiama.

Šeimos ginčų mediacija yra konflikto sprendimo procesas, kurio metu neutrali trečioji šalis (mediatorius (-iai)) skatina ir padeda konfliktuojančioms šalims pasiekti bendrą susitarimą¹³¹. Šeimos ginčų mediacija yra vienas iš teisminiam bylinėjimuisi alternatyvių ginčo sprendimo būdų. Mediacija siūlo integruojantį konflikto sprendimo būdą ir tuo ji daugeliu požiūrių yra palankesnė, lyginant su teisiniu bylinėjimusi, kai kiekviena šalis stengiasi įrodyti savo tiesą, o bylos rezultatai neretai priklauso ne nuo pačių šalių, o nuo jų advokatų kvalifikacijos. Mediaciniai susitarimai apibūdinami kaip abipusiškai palankūs (angl. „win-win“), tuo tarpu teismo sprendimai – dažniausiai naudingi tik vienai pusei (angl. „win-lost“) (Zaksaitė, Garalevičius, 2009).

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2010 m. veiklos ataskaitoje Nr. 4-7 nurodyta, jog šios įstaigos praktika patvirtina **efektyvios mediacijos poreikį**, sprendžiant ginčus, kylančius iš šeimos teisinių santykių, ypač ginčus dėl vaikų. Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, įstatymiškai (CK ir CPK ar specialiaame įstatyme) įtvirtinus privalomą mediacijos tėvų ginčiuose dėl vaikų institutą ir sukūrus kokybiškų mediacijos paslaugų sistemą, būtų sudaryta galimybė tėvams tarpusavio sutarimu ir vadovaujantis visiems privalomu vaiko interesų principu priimti sprendimus su vaikais susijusiais klausimais, sumažintos neigiamos tėvų ginčų pasekmės vaikams. Sėkminga ikiteisminė mediacija tėvų ginčiuose dėl vaikų mažintų tokio pobūdžio ginčų

¹³¹ Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Nr. (98)1 Dėl šeimos mediacijos.
http://www.tm.lt/dok/MK_rekomendacija_del_seimos_mediacijos.pdf [žiūrėta 2012 02 12]

sprendimą teismuose, atitinkamai – teismų darbo krūvį. Iš esmės vertinant mediacijos šeimos ginčiuose kūrimą ir plėtrą labai svarbu užtikrinti šio tarpininkavimo autonomiškumą ir galimybę, kad mediacija galėtų būti pasitelkiama prieš, per ar po teismo nagrinėjimo. Nepaisant tam tikrų fragmentiškai šiuo metu veikiančios mediacijos aspektų, galima teigti, jog tarpininkavimas, pasižymintis tam tikrais ypatumais atskirose ginčų kategorijose, prieinamas tiek ikiteisminėje stadijoje, tiek teismo proceso metu, tiek ir priėmus sprendimą, Lietuvoje nėra sukurtas¹³².

Teisinė bazė, reglamentuojanti teisminę mediaciją, Lietuvos civiliniame procese yra: CPK 376 straipsnio 2 dalis, kurioje nustatyta, jog teismas privalo imtis priemonių šalims sutaukinti, taip pat siekti, kad būtų apsaugotos vaikų teisės ir interesai; CPK 2 straipsnis, kuriame *inter alia* numatyta, jog civilinio proceso tikslai – kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių; Teismų tarybos 2005 m. gegužės 20 d. nutarimas Nr.13 P-348 Dėl bandomojo teisminės mediacijos projekto; tuo pačiu Teismų tarybos nutarimu patvirtintos Teisminės mediacijos taisyklės, Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas. Pastebėtina, jog Lietuvoje pagal vienodas taisykles vyksta tiek šeimos ginčų mediacija, tiek bet kuri kita mediacija, jei ginčo pobūdis leidžia sudaryti taikos sutartį. Šeimos ginčams Lietuvoje nėra specialių mediacijos taisyklių. Lietuvoje plėtojama teisminė mediacija, jos metu priimta taikos sutartis, patvirtinta teismo nutartimi, atitinka teismo sprendimo teisinę galią, tačiau šeimos ginčų mediacijos praktiškai nėra.

Mediacija skirstoma į teisminę ir neteisminę. Teisminė mediacija – tai konflikto sprendimo procesas, kurio metu nešališki teisėjai ar teisėjų nurodyti asmenys (mediatoriai) padeda šalims priimti taikų sprendimą. Neteisminė mediacija – tai į konfliktuojančių šalių interesus nukreiptas ginčo sprendimo procesas, kurio metu nešališkas mediatorius (iai) padeda šalims priimti abi puses tenkinantį sprendimą. Lietuvoje egzistuoja tik teisminė mediacija, neteisminė šeimos ginčų mediacija nėra plėtojama, siūlomos tik pavienės mediacijos paslaugos (Zaksaitė, Garalevičius, 2009).

S. Zaksaitė ir Z. Garalevičius (2009), analizuodami šeimos ginčų mediaciją Europos Sąjungos valstybėse, išskyrė šiuos **teisminės mediacijos privalumus**: operatyvumą, efektyvumą, ekonomiškumą, kooperaciją tarp ginčo šalių, privalomumą vykdyti. **Teisminės mediacijos trūkumais** įvardyti galimas konfidencialumo principo pažeidimas, galimas savanoriškumo principo pažeidimas, intervencinis proceso pobūdis (žr. 3 priedo 1 lentelę). Minėti autoriai įvardijo šiuos **neteisminės mediacijos privalumus**: atsakomybės suteikimas šalims, psichologinis komfortas, dėmesys vaiko interesams, išsaugomi šalių santykiai ir galimybė bendradarbiauti ateityje, konfidencialumas. Minėtų autorių nustatyti **neteisminės**

¹³² Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2010 m. veiklos ataskaita Nr. 4-7. <http://www3.lrs.lt/docs2/ZXOTQDNR.PDF> [žiūrėta 2012 02 12]

mediacijos trūkumai: sąlyginis neteisminės mediacijos privalomumas, neteisminės mediacijos ribotumas, pasitikėjimo teisingumo sistema dilema, neteisminės mediacijos kaštai, galimas lygiateisiškumo principo pažeidimas (žr. 3 priedo 2 lentelę).

Lietuvoje teisminė mediacija taikoma įgyvendinant Bandomąjį teisminės mediacijos projektą, kurio pirmasis etapas vyko nuo 2005 m. gegužės 20 d. iki 2007 m. gruodžio 31 d. Vilniaus m. 2 apylinkės teisme, o 2008 m. sausio 1 d. prasidėjo antrasis projekto etapas, jį toliau įgyvendinant keturiolikoje Lietuvos teismų. Lietuvos Bandomasis teisminės mediacijos projektas pradėjo veikti remiantis Teismų tarybos 2005 m. gegužės 20 d. nutarimu patvirtintu Bandomuoju teisminės mediacijos projektu ir Teisminės mediacijos taisyklėmis, o šiuo metu yra įgyvendinamas vadovaujantis Teisėjų tarybos 2007 m. sausio 26 d. patvirtintomis naujos redakcijos Teisminės mediacijos taisyklėmis. Su teisminės mediacijos projekto įdiegimu susijusių CPK arba kitų teisės aktų pakeitimų padaryta nebuvo. Minėtas Teisėjų tarybos nutarimas yra vienintelis teisminės mediacijos projekto įdiegimo Lietuvoje teisinis pagrindas. 2008 m. liepos 31 d. įsigaliojus Civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymui, Teisminės mediacijos taisyklės taikytinos tiek, kiek neprieštarauja minėto įstatymo nuostatomis.

N. Kaminskienė (2010), apibendrinama tiesioginius teisminės mediacijos Lietuvoje projekto rezultatus, konstatavo, kad „*pirma*, teisminės mediacijos projektas Lietuvoje įgyvendinamas ypač vangiai. Pažymėtina, kad teisėjai, įrašyti į teismo mediatorių sąrašą, su kuriais buvo bendrauta, vieningai teigė, jog teisminės mediacijos projektas Lietuvoje apskritai neįgyvendinamas. Kita vertus, nemaža teisėjų – mediatorių dalis nurodė, kad teisminės mediacijos tikslų siekiama netiesiogiai – civiliniame procese aktyviau taikant teismo taikinimo institutą. *Antra*, galima konstatuoti ir tai, kad teisminės mediacijos projekto Lietuvoje rezultatai beveik nerenkami ir nevertinami“ (p. 58). Minėta autorė, vertindama netiesioginius teisminės mediacijos projekto rezultatus, nurodo, jog „nuo 2005 m., kai buvo inicijuotas teisminės mediacijos projektas, pastebimai pagausėjo bylų, baigtų sudarius taikos sutartį. Todėl galima teigti, kad įdiegus teisminės mediacijos projektą jame dalyvaujantiems ir nedalyvaujantiems teismų teisėjams iš tikrųjų tapo paskata naujai įvertinti bylos užbaigimo taikos sutartimi reikšmę, aktyviau taikyti šalis. Apklausti teisėjai – teismo mediatoriai, dirbantys teisminės mediacijos projekte dalyvaujančiuose teismuose, patvirtino, kad teisminė mediacija vyksta tiek, kiek vyksta teisminis taikinimas, kitaip tariant, kad teisėjai teisminės mediacijos tikslų siekia teisiniu sutaikymu civiliniame procese“ (P. 59).

N. Kaminskienė (2010) įvardija šias teisminės mediacijos projekto Lietuvoje vykdymo problemas: 1) teisminės mediacijos paslaugomis siūloma pasinaudoti gana formaliai; 2) visuomenės neinformavimas apie mediacijos reiškinį, 3) šalys suvokia šią procedūrą kaip galimybę nesąžiningai ginčo šaliai vilkinti procesą ir piktnaudžiauti savo procesinėmis teisėmis,

nes teisminės mediacijos taisyklėse nekalbama apie galimybę stabdyti bylos nagrinėjimui svarbių terminų skaičiavimą, 4) derybų dėl ginčo metu sužinotos informacijos atskleidimo faktas ir ją atskleidus padaryta žala praktiškai yra sunkiai įrodomi dalykai, tokie veiksmai nebaudžiami, 5) bylos teisminei mediacijai nėra nukreipiamos (CPK neįtvirtinta teisės teisėjui rekomenduoti arba įpareigoti šalis pasinaudoti teisminės mediacijos procedūromis pasirengimo bylą nagrinėti stadijoje esant atskirų kategorijų ginčams), 6) teisėjų netinkamas požiūris į teisminį sutaikymą kaip pakeičiantį teisminę mediaciją, 7) teisminės mediacijos reglamentavimas netinkamos galios teisės aktais; 8) teisinio reglamentavimo spragos; 9) organizacinės ir finansavimo problemos.

IŠVADOS:

Mediacijos procesas leidžia geriau nei tradicinės teisinės procedūros patenkinti abiejų ginčo šalių ir jų vaikų interesus, skatina tėvus gilintis į vaikų poreikius ir apriboja psichologinę žalą vaikų ir tėvų santykiams. Tačiau nepaisant tam tikrų fragmentiškai šiuo metu veikiančios mediacijos aspektų, galima teigti, jog tarpininkavimas, pasižymintis tam tikrais ypatumais atskirose ginčų kategorijose, prieinamas tiek ikiteisminėje stadijoje, tiek teismo proceso metu, tiek ir priėmus sprendimą, Lietuvoje nėra sukurtas.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Reikalavimas dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo gali būti savarankiškas arba reiškiamas sprendžiant santuokos nutraukimo, sutuoktinių gyvenimo skyrium, santuokos negaliojimo bylas. Viešojo intereso dominavimas sprendžiant ginčus dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo lemia aktyvų teismo vaidmenį nagrinėjamos kategorijos bylose. Šalims nepateikus reikiamų įrodymų, teismas turi imtis aktyvaus vaidmens ir savo iniciatyva rinkti įrodymus. Teismai, nustatydami faktines aplinkybes, sprendžiamus ginčus dėl vaikų gyvenamosios vietos, nėra pakankamai aktyvūs, rinkdami įrodymus, esančius užsienio valstybėse, neretai remiasi tik šalių iš užsienio valstybių pateiktais įrodymais, neįvertindami, ar jie atitinka įrodymų leistinumui keliamus reikalavimus.

2. Valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos dalyvavimas nagrinėjant ginčus dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo neturi būti suvokiamas formaliai, taip pat formaliai neturi būti suvokiama vaiko teisių apsaugos institucijos teismui pateikiama išvada. Vaiko šeimos aplinkos sąlygų ištyrimas, vaiko nuomonės išsiaiškinimas tampa ypač problemiškas, vaikui su vienu iš tėvų gyvenant užsienio valstybėje (VTAS nurodo negalintis ištirti vaiko šeimos aplinkos sąlygų, tampa neįmanoma vaiko apklausti, VTAS tokiu atveju neteikia išvadų).

3. Vaiko interesai – svarbiausias kriterijus, sprendžiant ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo. Kasacinio teismo praktika vaiko gyvenamosios vietos nustatymo klausimu suformuota. Ši praktika orientuoja teismus nagrinėjant bylą, vadovautis išimtinai vaiko interesais, kuriuos kiekvienoje nagrinėjamoje byloje būtina individualizuoti. Teismas *ex officio* (savo iniciatyva) kiekvienoje byloje turi nustatyti konkretaus vaiko interesus.

4. Nustatydamas vaiko interesų turinį, teismas turi vadovautis objektyviais kriterijais, kuriems prilygintini LAT Senato 2002 m. birželio 21 d. nutarime Nr. 35 nurodyti nustatyti teisiškai reikšmingi faktai: kiekvieno iš tėvų galimybės ir pastangos užtikrinti teisės normose įtvirtintų pagrindinių vaiko teisių ir pareigų įgyvendinimą, kiekvieno iš tėvų šeimos aplinkos sąlygos, vaiko norai ir pažiūros.

5. Vaiko teisės būti išklausytam, nagrinėjant su juo susijusius klausimus, įgyvendinimui užtikrinti Lietuvos teisėje sukurta pakankama teisinė bazė: nenustatytas minimalus vaiko amžius, su kuriuo būtų siejama vaiko galimybė būti išklausomam su juo susijusiais klausimais. Vaiko teisė būti išklausytam siejama su vaiko gebėjimu suformuluoti savo pažiūras. Vaiko norų ir interesų kolizija sprendžiama, vadovaujantis vaiko interesų prioritetu. Kai vaiko nuomonė atitinka byloje surinktus įrodymus ir neprieštarauja vaiko interesams, ji įgyja svariausio įrodymo byloje statusą.

6. Lietuvos teisės sistemoje yra pakankamai saugiklių, užtikrinančių tėvų diskriminacijos jų santuokinės padėties, lyties, religinių įsitikinimų bei seksualinės orientacijos pagrindu draudimą, sprendžiant ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo. Vaiko gyvenamoji vieta nustatoma, atsižvelgiant ne į tėvų, kurie pagal įstatymą yra lygūs, bet į vaiko interesus. Kita vertus, statistika rodo didelę vaiko gyvenamosios vietos nustatymo su motina ir vaiko gyvenamosios vietos nustatymo su tėvu disproporciją – 94 – 95 proc. bylų vaiko gyvenamoji vieta nustatoma su motina.

7. Teismo sprendimas, kuriuo išspręstas vaiko gyvenamosios vietos klausimas, nėra absoliutus imperatyvas tėvams. Nagrinėjamos kategorijos ginčiuose aktuali priimtų teismo sprendimų nevykdymo problema. Valstybės nesugebėjimas užtikrinti, kad teismo sprendimas dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo būtų iki galo įvykdytas, neatitinka teisingumo, teisės viešpatavimo ir geriausių vaiko interesų principų.

8. Šeimos mediacijos procesas leidžia geriau nei tradicinės teisinės procedūros patenkinti abiejų ginčo šalių ir jų vaikų interesus, skatina tėvus gilintis į vaikų poreikius ir apriboja psichologinę žalą vaikų ir tėvų santykiams. Tačiau nepaisant tam tikrų fragmentiškai šiuo metu veikiančios mediacijos aspektų, tarpininkavimas, pasižymintis tam tikrais ypatumais atskirose ginčų kategorijose, prieinamas tiek ikiteisminėje stadijoje, tiek teismo proceso metu, tiek priėmus sprendimą, Lietuvoje nėra sukurtas.

9. Iškelta hipotezė, kad Lietuvos teisinis reglamentavimas sudaro prielaidas geriausių vaiko interesų įgyvendinimui sprendžiant ginčus dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo, iš esmės pasitvirtino. Kita vertus, siūlytina tobulinti:

- Geriausių vaiko interesų užtikrinimui, siūlytume CK trečiosios knygos IV skyriaus „Santuokos pabaiga“ Antrąjį skirsnį „Santuokos nutraukimas abiejų sutuoktinių bendru sutikimu“ papildyti teisės norma, įtvirtinančia privalomą valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos dalyvavimą ir šios institucijos išvadą, teismui pateikiamą ištyrus šeimos aplinkos sąlygas.

- Siekiant užtikrinti su vaiku negyvenančio tėvo (motinos) maksimalaus dalyvavimo auklėjant savo vaiką ir su juo bendraujant galimybes, taip pat ryšių su vaiku išsaugojimą, geriausių vaiko interesų užtikrinimui, CK trečiąją knygą siūlytume papildyti nuostata, kad teismui sprendžiant ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, toje pačioje byloje turi būti išspręstas antrojo iš tėvų bendravimo su vaiku ir dalyvavimo jį auklėjant tvarkos nustatymo klausimas.

LITERATŪRA

1. **Lietuvos Respublikos Konstitucija** // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. **Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas** // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
3. **Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas** // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.
4. **Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas** // Valstybės žinios. 1995, Nr. 89-1985.
5. **Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas** // Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807.
6. **Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas** // Valstybės žinios. 1998, Nr. 112-3100.
7. **Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas** // Valstybės žinios. 1999, Nr. 60-1948.
8. **Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas** // Valstybės žinios. 2008, Nr. 87-3462.
9. **Hagos konvencija dėl įrodymų civilinėse arba komercinėse bylose paėmimo užsienyje** // Valstybės žinios. 2000, Nr. 44-1250.
10. **Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija** // Valstybės žinios. 1995, Nr. 60-1501.
11. **Jungtinių Tautų vaiko teisių deklaracija**, paskelbta Generalinės Asamblėjos 1959 m lapkričio 20 d. 1/86 (XIV) rezoliucija.
12. **2001 m. gegužės 28 d. Tarybos Reglamentas (EB) Nr. 1206/2001** dėl valstybių narių teismų tarpusavio bendradarbiavimo renkant įrodymus civilinėse ar komercinėse bylose. http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.dok_priedas?p_id=9226 [žiūrėta 2012 02 07]
13. **2003 m. Tarybos Reglamentas (EB) Nr. 2201/2003** dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo, panaikinantis Reglamentą (EB)Nr.1347/2000. http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.dok_priedas?p_id=9343 [žiūrėta 2012 02 07]
14. **Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Nr. (98)1 dėl šeimos mediacijos** // http://www.tm.lt/dok/MK_rekomendacija_del_seimos_mediacijos.pdf [žiūrėta 2012 02 12]

15. **Lietuvos Respublikos Vyriausybės** 2002 m. gruodžio 17 d. nutarimas Nr. 1983 „Dėl bendrųjų vaiko teisių apsaugos skyrių nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 120-5415.
16. **Lietuvos Respublikos Vyriausybės** 2004 m. vasario 9 d. nutarimas Nr. 142 „Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaitos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 24-739.
17. **Teismų tarybos** 2005 m. gegužės 25 d. nutarimas Nr. 13 P - 348 „Dėl bandomojo teisminės mediacijos projekto“.<http://www.teismai.lt/teismusavivalda/nutarimai/?f=331&nr=&tias=1&metai=2005&menuo=05&diena=20&metai1=2005&menuo1=05&diena1=20&pavadinimas=&criteria1=all&q=&criteria=all&type=0&search=1> [žiūrėta 2012 03 02]
18. Teismų tarybos 2005 m. gegužės 20 d. nutarimu Nr. 13P- 348 (2007 m. sausio 26 d. Teisėjų tarybos nutarimo Nr. 13 P-15 redakcija) patvirtintos Teisminės mediacijos taisyklės.
19. **Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas** // Vilnius: UAB Efrata, 2005.
20. **Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras**. Trečioji knyga. Šeimos teisė. V. Mikelėnas, Š. Kesarauskas ir kt. Vilnius: Justitia, 2002.
21. **Civilinių bylų nagrinėjimo ataskaita (I instancijos teismuose): 2005-2010 metai**.
<http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika> [žiūrėta 2012 01 05]
22. **Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos ataskaita**. 2002 01 01 - 2002 12. http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=2706&p_d=23982&p_k=1 [žiūrėta 2012 02 19]
23. **Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos veiklos ataskaita**. 2003 01 01 – 2003 12 31. <http://www3.lrs.lt/docs2/HGXAVDSJ.PDF> [žiūrėta 2011 06 08]
24. **Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2007 m. veiklos ataskaita**. <http://www3.lrs.lt/docs2/BCTNQNWV.PDF> [žiūrėta 2012 02 17].
25. **Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2009 m. veiklos ataskaita Nr. 4-1**. <http://www3.lrs.lt/docs2/TTVQIDQD.PDF> [žiūrėta 2012 02 17]
26. **Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2010 m. veiklos ataskaita Nr. 4-7**. <http://www3.lrs.lt/docs2/ZXOTQDNR.PDF> [žiūrėta 2012 02 17]
27. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2011 metų veiklos ataskaita. <http://www3.lrs.lt/docs2/HNVTFUPF.PDF> [žiūrėta 2012 03 20]
28. **Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus apibendrinimas Nr.5-8** „Savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių funkcijos civiliniame procese“. <http://www3.lrs.lt/docs2/ATBTWNUY.PDF> [žiūrėta 2012 02 20]

29. **Archard D., Skivenes M.** Balancing a Child's Best Interests and a Child's Views // The international journal of children rights. 2009, Nr. 1.
30. **Driukas A., Valančius V.** Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. T. 1.
31. **Europos migracijos tinklas.** <http://123.emn.lt/lt/bendros-tendencijos/migracija-10-metu-apzvalga> [žiūrėta 2012 01 29]
32. **Europos politika dėl vaikų.** Vilnius, 1999.
33. **Januškienė J., Šimonis M.** Vaiko teisės Lietuvos Respublikos teisės sistemoje // Teisės problemos. 2001, Nr. 4.
34. **Kairienė B., Jekaitytė L.** Vaiko interesų įgyvendinimas santuokos nutraukimo proceso metu // Socialinis darbas. 2010, Nr. 9(1).
35. **Kairienė B., Žiemienė R.** Vaiko teisių įgyvendinimo ypatumai šeimoje // Socialinis darbas. 2007, Nr. 6(2).
36. **Kaminskienė N.** Teisminė mediacija Lietuvoje. *QOU VADIS?* // Socialinis darbas. 2010, Nr. 9(1).
37. **Krivka E.** Intereso problema civilinio proceso teisėje // Jurisprudencija. 2007, Nr. 5(95).
38. **Krivka E.** Viešojo intereso gynimas civiliniame procese. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.
39. **Mediacijos (tarpininkavimo) taikymas,** sprendžiant šeimos ginčus. <http://www.ivaikinimas.lt/assets//Mediacijos%20taikymas2.pdf> [žiūrėta 2012 02 13]
40. **Meilius K., Jonaitis M.** Šeimos struktūros ir tėvystės sampratos pokyčiai, turintys įtakos vaiko teisėms ir interesams // Jurisprudencija. 2007, Nr. 12(102).
41. **Mikelėnas V.** Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2009.
42. **Povilaitis N., Antstolė S.** Vaicekauskienė: „Teismo sprendimas neįvykdytas, raginimų tai padaryti geranoriškai daugiau nebus“. <http://www1.lrytas.lt/-13262893501326237382antstol%C4%97svaicekauskien%C4%97teismosprendimasne%C4%Afvykdytasraginim%C5%B3-taipadarytigeranori%C5%A1kai-daugiaunebus.htm> [žiūrėta 2012 02 17]
43. **Sagatys G.** Vaiko teisė į šeimos ryšius Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje // Jurisprudencija. 2002, t. 33(25); 83-94.
44. **Sagatys G.** Vaiko teisė į šeimos ryšius. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.
45. **Sondaitė J.** Šeimos mediacija: užsienio šalių patirtis // Socialinis darbas. 2006, Nr. 5(2).

46. **Stauskienė E., Višinskis V.** Teismo sprendimų vykdymas: Metodinė mokymo priemonė. Vilnius: Saulelė, 2008.
47. **Van Bueren. G.** The international Law on the Rights of the Child. Hague: Kluwer Law International, 1998.
48. **Vaikų teisės. Nuostatų įgyvendinimas.** Vilnius, 2002.
49. **Versini D.** Enfants au coeurs des séparations parentales conflictuelles. <http://www.defenseurdesenfants.fr/pdf/RappThem2008.pdf> [žiūrėta 2012 02 05]
50. **Zaksaitė S., Garalevičius Z.** Teisminės ir neteisminės šeimos ginčų mediacijos galimybės // Teisės problemos. 2009, Nr. 4(66).
51. **Zermatten J.** L'intérêt supérieur de l'enfant de l'analyse littérale à la portée philosophique (Working report 3-2003). Institut international des droits de l'enfant. http://www.childsrights.org/html/documents/wr/2003-3_fr.pdf [žiūrėta 2012 02 04]
52. **Нечаева А. М.** Судебная защита прав ребенка: учебно-практическое пособие. 2003.
53. **Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų santraukos** // Teismų praktika. 2011, Nr. 34.
54. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Senato 1999 m. gruodžio 31 d. nutarimas Nr.24 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant įvaikinimo bylas“. http://www.infolex.lt/lat_web_test/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=26180 [žiūrėta 2011 12 30]
55. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Senato 2002 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 35 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium“ // Teismų praktika. 2002, Nr. 17.
56. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Senato nutarimo „Dėl bendrųjų klausimų dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo“ apžvalga // Teismų praktika. 2011, Nr. 34.
57. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Senato 2002 m. birželio 21 d. nutarimo Nr. 35 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium“ apžvalga // Teismų praktika. 2002, Nr. 17.
58. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje *Z. P. v. A. P.*, bylos Nr. 3K-3-27/2005.
59. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 30 d. nutartis civilinėje byloje *A. Š. v. L. Š.*, bylos Nr. 3K-3-176/2005.
60. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje *R. A. v. A. A.*, bylos Nr. 3K-3-242/2005.
61. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 27 d. nutartis civilinėje byloje *L. G. v. E. G.*, bylos Nr. 3K-3-357/2005.

62. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 4 d. nutartis civilinėje byloje *V. P. v. G. P.*, bylos Nr. 3K-3-15/2006.
63. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 10 d. nutartis civilinėje byloje *A. T. v. D. I.*, bylos Nr. 3K-3-320/2006.
64. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje *I. M. v. A. M.*, bylos Nr. 3K-3-357/2006.
65. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 23 d. nutartis civilinėje byloje *A. A. v. I. F., Č. (Č) F.*, bylos Nr. 3K-3-530/2006.
66. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 21 d. nutartis civilinėje byloje *A. N. v. A. N.*, bylos Nr. 3K-3-419/2006.
67. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 29 d. nutartis civilinėje byloje *Z. T. v. R. T.*, bylos Nr. 3K-3-21/2007.
68. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 21 d. nutartis civilinėje byloje *K. Ch. v. D. Ch.*, bylos Nr. 3K-3-513/2007.
69. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 10 d. nutartis civilinėje byloje *V. Č. v. I. Č.*, bylos Nr. 3K-3-555/2007.
70. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 20 d. nutartis civilinėje byloje *P. S., V. S. E. S.*, bylos Nr. 3K-3-57/2007.
71. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. sausio 28 d. nutartis civilinėje byloje *A. V. v. A. V.*, bylos Nr. 3K-3-49/2008.
72. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. sausio 25 d. nutartis civilinėje byloje *D. A. v. A. A.*, bylos Nr. 3K-3-51/2008.
73. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje *A. D. v. V. D.*, bylos Nr. 3K-3-383/2008.
74. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 3 d. nutartis civilinėje byloje *T. K. v. G. K.*, bylos Nr. 3K-3-411/2008.
75. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 20 d. nutartis civilinėje byloje *M. P. v. V. P.*, bylos Nr. 3K-3-49/2009.
76. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 5 d. nutartis civilinėje byloje *A. Š. v. A. Š.*, bylos Nr. 3K-3-192/2009.
77. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje *Ž. S. v. V. S.*, bylos Nr. 3K-3-41/2010.
78. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 1 d. nutartis civilinėje byloje *S. V. v. J. V.*, bylos Nr. 3K-3-24/2010.

79. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje *R. S. v. K. S.*, bylos Nr. 3K-3-141/2011.
80. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. balandžio 22 d. nutartis civilinėje byloje *V. T. v. R. T.*, bylos Nr. 3K-3-195/2011.
81. **Kauno apygardos teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. sausio 19 d. nutartis civilinėje byloje *S. Z. v. H. L.*, bylos Nr. 2A-225-485/2012.
82. **Vilniaus apygardos teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. sausio 27 d. nutartis civilinėje byloje *A. T. v. A. L.*, bylos Nr. 2A-117-640/2012.
83. **Vilniaus apygardos teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjo 2012 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje *G. B. V. S. D.*, bylos Nr. 2S-133-392/2012.
84. **Kauno apygardos teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje *M. N. v. A. R.*, bylos Nr. 2A-1056-343/2011.
85. **Alytaus rajono apylinkės teismo** 2010 m. spalio 11 d. nutartis civilinėje byloje *A. A. v. G. A.*, bylos Nr. 2-3161-835/2011.
86. **Alytaus rajono apylinkės teismo** 2011 m. spalio 17 d. sprendimas civilinėje byloje *D. A. v. R. A.*, bylos Nr. 2-4463-90/2011.

Turauskaitė A. Ginčų dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo su vienu iš tėvų probleminiai aspektai / Civilinės teisės magistro baigiamasis darbas. Vadovė doc. dr. I. Kudinavičiūtė – Michailovienė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2012.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe siekiama įvertinti, kaip įgyvendinami geriausi vaiko interesai sprendžiant ginčus dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo, nustatyti šių ginčų probleminius aspektus, pasiūlyti galimus jų sprendimo būdus. Pirmame darbo skyriuje aptariami vaikų gyvenamosios vietos nustatymo su vienu iš tėvų atvejai, nustatoma, jog būtina sąlyga teismui spręsti reikalavimą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo su vienu iš tėvų – ieškinyje konstatuotas ginčas šiuo klausimu. Antrame skyriuje nustatomos nagrinėjamo pobūdžio ginčiuose dalyvaujančios institucijos, aptariamas teismo vaidmuo šio pobūdžio ginčiuose, valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos dalyvavimas, siekiama įvertinti šių institucijų dalyvavimą geriausių vaiko interesų požiūriu. Trečiame skyriuje analizuojamas pagrindinių principų, kuriais vadovaujantis sprendžiami ginčai dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, taikymas teismų praktikoje, iškeliami vaiko intereso turinio nustatymo, psichologo dalyvavimo vaiko apklausoje, tėvų lygiateisiškumo užtikrinimo problemos. Ketvirtame skyriuje aptariami nagrinėjamos kategorijos bylose priimtų teismo sprendimų vykdyme kylantys sunkumai. Penktame skyriuje analizuojamos mediacijos taikymo galimybės ginčiuose dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo.

Pagrindinės sąvokos: vaikas, vaiko gyvenamoji vieta, geriausi vaiko interesai, dėmesys vaiko pažiūroms, teismas, valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija, tėvų valdžia.

Turauskaitė A. Problematic aspects of the disputes on establishment of the residence place of children with one of parents / Civil law master's thesis. Tutor doc. dr. I. Kudinavičiūtė – Michailovienė.

ANNOTATION

Master's thesis aims to assess realization of the best interests of the child in resolution of disputes regarding establishment of the residence place of the child, to determine the problematic aspects of these disputes, to offer possible solutions. The first section deals with cases of establishment of the residence place of the children with one of parents, and ascertains that the essential condition for the court to consider the claim on establishment of the residence place of the children with one of parents – the dispute on this matter, declared in the lawsuit. The second section establishes the concerned authorities, participating in the disputes of this kind, discusses the role of the court in such disputes, participation of the state child rights protection institution, aims to assess the involvement of these institutions from positions of the child's best interests. The third section analyses application of the main principles for the settlement of disputes concerning the establishment of the residence place of the children in the court practice; raises the problems of identification of content of the child's interest, participation of the psychologist in the survey of the child, security of the equal rights of parents. The fourth section examines the difficulties arising in execution of the court judgments adopted in cases of this category. The fifth section analyzes the possibility of application of mediation in the disputes concerning the establishment of the residence place of the children.

Main definitions: child, residence place of the child, best interests of the child, attention to the child's opinion, court, state child's rights protection institution, parental powers.

Turauskaitė A. Ginčų dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo su vienu iš tėvų probleminiai aspektai / Civilinės teisės magistro baigiamasis darbas. Vadovė doc. dr. I. Kudinavičiūtė – Michailovienė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2012.

SANTRAUKA

Šiandien vaikas turi visas universalių žmogaus teisių dokumentų nuostatose įtvirtintas teises kaip suaugęs asmuo, tačiau to nepakanka. Nors vaikas yra kiekvienos visuomenės pagrindas bei ateitis, tačiau kartu jis yra kiekvienos visuomenės silpnoji dalis, priklausoma nuo aplinkos, dažniausiai nesugebanti apginti savo interesų, jo teises galima įgyvendinti tik per kitų asmenų – visų pirma, tėvų, teises ir pareigas. Tačiau daugeliu atvejų vaikų teisių ir teisėtų interesų pažeidimams atsirasti sąlygas sudaro būtent suaugusiųjų asmenų, tarpusavyje nesutariančių tėvų konfliktai. Vaikų, atsidūrusių tėvų konfliktų centre, padėtis yra reikalinga apmąstymų. Oficiali civilinių bylų statistika patvirtina, jog šiandien ginčų dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo sprendimas teismine tvarka itin aktualus. Šių ginčų gausa įpareigoja valstybę bei visuomenę nebūti abejingais, kadangi adekvatus šių ginčų teisinis reglamentavimas gali kokybiškai užtikrinti vaiko teisių apsaugą.

Darbe siekiama įvertinti, kaip įgyvendinami geriausi vaiko interesai sprendžiant ginčus dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo, siekiama atskleisti šių ginčų probleminius aspektus, pasiūlyti galimus jų sprendimo būdus. Aptariamas teismo vaidmuo šio pobūdžio ginčiuose, valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos dalyvavimas, siekiama įvertinti šių institucijų dalyvavimą geriausių vaiko interesų požiūriu. Analizuojamas pagrindinių principų, kuriais vadovaujantis sprendžiami ginčai dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, taikymas teismų praktikoje. Siekiama nustatyti nagrinėjamos kategorijos bylose priimtų teismo sprendimų vykdyme kylančius sunkumus. Praktikoje dažnas šio pobūdžio ginčų sprendimas teismine tvarka neatitinka vaiko interesų, sukelia vaikui neigiamą emocinę aplinką, todėl analizuojamos mediacijos taikymo galimybės ginčiuose dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo. Nors Lietuvos teisės sistemoje saugiklių, užtikrinančių geriausius vaiko interesus sprendžiant ginčus dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo yra pakankamai, tačiau tam tikri šių ginčų aspektai tobulintini.

Turauskaitė A. Problematic aspects of the disputes on establishment of the residence place of children with one of parents / Civil law master's thesis. Tutor doc. dr. I. Kudinavičiūtė – Michailovienė.

SUMMARY

Today a child is entitled with the same rights enshrined in the provisions of the universal human rights documents as an adult, but it is not enough. Though the child is the foundation and the future of each society, at the same time it is the weakest part of every society, dependent on the environment, often unable to defend its interests; its rights can only be realized through the other persons', in particular, parental rights and responsibilities. However, in many cases, the conditions for infringement of the children's rights and legitimate interests occur due to the conflicts arising between the adults, arguing parents. The situation of children, who find themselves in the centre of conflict of their parents, is to be considered properly. The official statistics of the civil cases proves that today the question of judicial judgment of the disputes on establishment of the residence place of the child is of particular interest. Multiplicity of such disputes obligates the state and society not to be indifferent, because the adequate legal regulation of these disputes can ensure the quality of protection of the children's rights.

Master's thesis aims to assess realization of the best interests of the child in resolution of disputes regarding establishment of the residence place of the child, to determine the problematic aspects of these disputes, to offer possible solutions. Master's thesis discusses the role of the court in such disputes, participation of the state child rights protection institution, aims to assess the involvement of these institutions from positions of the child's best interests; analyses application of the main principles for the settlement of disputes concerning the establishment of the residence place of the children in the court practice; examines the difficulties arising in execution of the court judgments adopted in cases of this category. In practice, common resolution of disputes of this type in the court does not meet the interests of the child, creates the negative emotional environment for the child; therefore the possibility of application of mediation in the disputes regarding establishment of the residence place of the child is analyzed. Although the Lithuanian legal system has the sufficient safeguards to ensure the child's best interests in solving of disputes on establishment of the residence place of the child, the certain aspects of settlement of such disputes are to be improved.

Gerbiami respondentai,

Mykolo Romerio universiteto civilinės teisės programos išstęstinių magistrantūros studijų studentė Agnė Turauskaitė atlieka mokslinį tyrimą, siekdama išsiaiškinti ginčų dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo su vienu iš tėvų probleminius aspektus. Magistro baigiamojo darbo vadovė – Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedros docentė daktarė Inga Kudinavičiūtė – Michailovienė.

Prašome Jūsų sutikimo dalyvauti šiame tyrime. Jo rezultatai yra anonimiški (mums nereikia nei Jūsų vardų, nei pavardžių), užtikriname Jūsų duomenų konfidencialumą. Jūsų atsakymus pateiksime tik apibendrinta statistinių duomenų forma. Tyrimo rezultatai bus apibendrinti ir panaudoti magistro baigiamajame darbe. Jūsų atsakymai padės įvertinti esamą situaciją.

Atsakymus pažymėkite „X“ arba įrašykite savo nuomonę.

1. Informacija apie respondentą:

Jūsų pareigos:

- Teisėjas
- Vaiko teisių apsaugos skyriaus (tarnybos) specialistas

Jūsų darbo veiklos laikotarpis:

- Iki 5 m.
- 6 - 10 m.
- 11 – 15 m.
- 16 – 20 m.
- 21 – 30 m.
- Daugiau kaip 31 m.

2. Jūsų nuomone, vaikų gyvenamosios vietos teisinis reglamentavimas Lietuvoje yra:

- Pakankamas
- Nepakankamas

3. Priimdami sprendimus (specialistai, ruošdami išvadas) dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo, vadovaujatės (galimi keli atsakymo variantai):

- JT Vaiko teisių konvencija

Tarybos Reglamentu (EB) Nr. 1206/2001 dėl valstybių narių teismų tarpusavio bendradarbiavimo renkant įrodymus civilinėse ar komercinėse bylose

Tarybos Reglamentu (EB) Nr. 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo, panaikinančiu Reglamentą (EB) Nr. 1347/2000

LR civiliniu kodeksu

LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymu

LAT Senato 2002 m. birželio 21 d. nutarimu Nr. 35

LAT praktika

Kita (įrašykite) _____

4. Ar tikslinga įstatyme įtvirtinti vaiko interesų sąvoką apibrėžiančius požymius?

Taip

Ne

Kita (įrašykite) _____

5. Ar tikslinga sprendžiant ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, toje pačioje byloje nustatyti su vaiku negyvenančio tėvo bendravimo su vaiku ir dalyvavimo jį auklėjant tvarką?

Taip

Ne

Kita (įrašykite) _____

6. Ar tikslinga įstatyme nustatyti amžiaus ribą, nuo kurios vaiką būtina apklausti tiesiogiai teisme?

Netikslinga

10 m.

14 m.

Kita (įrašykite) _____

7. Nepilnamečio vaiko noras gyventi su vienu iš tėvų išsiaiškinamas, atskleidžiant vaikui ginčo išsprendimo padarinius?

Taip

Ne

Kita (įrašykite) _____

8. Jūsų nuomone, kokie kriterijai turi didžiausią įtaką, sprendžiant ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo (įvertinkite balais: 5 – ypač, 1 - mažiausiai):

Tėvų materialinė padėtis					
Tėvų gyvenamasis būstas					
Tėvų asmenybės bruožai					
Tėvo/motinos lytis					
Tėvų priklausymas religinei bendruomenei					
Tėvų dalyvavimas vaiką auklėjant, išlaikant, prižiūrint iki ginčo atsiradimo					
Tėvų teistumas, baustumas administracine tvarka					
Vaiko ir kiekvieno iš tėvų santykiai					
Tėvų darbo pobūdis					
Tėvų sutuoktinių/sugyventinių santykiai su vaiku, paties vaiko požiūris į juos					
Tėvų požiūris į vaiko auklėjimą					
Tėvo/motinos požiūris į su vaiku negyvenančio tėvo/motinos dalyvavimą auklėjant vaiką (pareigos užtikrinti vaiko bendravimą su kitu tėvu laikymasis)					
Vaiko amžius					
Vaiko norai ir pažiūros					
Kita (įrašykite)					

9. Valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos dalyvavimas nutraukiant santuoką bendru sutuoktinių sutikimu, kai sutuoktiniai turi nepilnamečių vaikų:

- Privalomas
 Neprivalomas
 Kita (įrašykite) _____

10. Jūsų manymu, įrodymų, reikalingų nustatyti faktinėms bylos aplinkybėms, esančių užsienio valstybėje, rinkimas, kreipiantis savo iniciatyva tiesiogiai arba per centrinės institucijas, yra:

- Efektyvus
 Komplikuotas, (įrašykite), nes: _____

11. Jūsų nuomonė apie mediaciją, sprendžiant ginčus dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo:

- Būtina
- Skatintina
- Netikslinga
- Kita (įrašykite) _____

12. Su kokiais problemomis susiduriate, priimdami sprendimus (ruošdami išvadas) dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo? _____

Nuoširdžiai dėkojame už sugaištą laiką

1 lentelė. Savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų darbo krūvis atstovaujant vaikų teisėms civilinėse bylose

Metai	Civilinės bylos		
	Ieškiniai (pareiškimai, prašymai)	Išvados, pažymos	Posėdžiai
2006	1792	21 468	17 549
2007	1720	26 665	18 118
2008	1473	20 457	18 083

Šaltinis: 2004 m. vasario 9 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 142 patvirtinta Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaita.

2 lentelė. Teisminės mediacijos privalumai ir trūkumai

	Privalumai	Trūkumai
1.	Operatyvumas, efektyvumas, ekonomiškumas (atsiranda galimybė įveikti teisingumo sistemos trūkumus: formalias procedūras, biurokratizmą, korupcijos pavojų bei optimizuoti teisėjų darbo krūvį, suteikiant jiems galimybę daugiau dėmesio skirti sudėtingoms byloms).	Galimas konfidencialumo principo pažeidimas (Aplinka, kurioje vyksta mediacija, turi garantuoti privatumą. Šalys gali bijoti ar negalėti atvirai pasakyti „ne“, jas gali slėgti teisėjo autoritetas. Reikia užtikrinti, kad privatūs šalių pokalbiai nebūtų paviešinti teismo proceso metu, - o kai mediaciją vykdo teisėjai, tai gali būti sudėtinga įgyvendinti).
2.	Kooperacija tarp ginčo šalių (šalys labiau įtraukiamos į procesą, joms suteikiama galimybė procese dalyvauti tiesiogiai, plačiai išsiaiškinti ir išnagrinėti jų problemas).	Galimas savanoriškumo principo pažeidimas (privalomos teisminės mediacijos atveju tikėtina, kad spaudimas iš šalies gali apsunkinti norą nuoširdžiai kalbėtis).
3.	Privalomumas vykdyti (mediacinis susitarimas turi teismo sprendimo teisinę galią ir galioja erga omnes).	Intervencinis proceso pobūdis (Šis pavojus ypač aktualus tuo atveju, jei mediacija vykdoma tarpininkaujant teisininkams. Teisininkai neretai tendencingai primeta šalims vienokį ar kitokį sprendimą, tinkamai neįsigilinę į šalių interesus).

Šaltinis: Zaksaitė, Garalevičius, P. 81-84.

3 lentelė. Neteisminės mediacijos privalumai ir trūkumai

	Privalumai	Trūkumai
1.	Atsakomybės suteikimas šalims (<i>konflikto sprendimo galimybė suteikiama pačioms šalims, mediatorius moko konstruktyvių, bendradarbiavimu pagrįstų ginčų sprendimo įgūdžių</i>).	Sąlyginis neteisminės mediacijos privalomumas (<i>neteisminėje mediacijoje priimtas susitarimas gali būti vykdomas tik gera šalių valia</i>).
2.	Psichologinis komfortas (<i>mediacija leidžia pasijusti reikšmingu proceso dalyviu, - tai gali sąlygoti didesnę ginčo šalių savigarbą ir pasitikėjimą</i>).	Neteisminės mediacijos ribotumas (<i>ribotumas apimtimi: nutraukti santuoką, paskelbti ją negaliojančia arba nuspręsti dėl jos negaliojimo gali tik teismas</i>).
3.	Dėmesys vaiko interesams (<i>neformalus ir nevertinantis neteisminės mediacijos proceso pobūdis labiau apsaugo vaiko interesus. Neteisminė mediacija skatina tėvus gilintis į vaikų poreikius ir apriboja psichologinę žalą vaikų ir tėvų santykiams. Ji dažnai neišvengiama teismo proceso metu, nes konfliktuojančios šalys siekia diskredituoti viena kitą tam, kad įgytų palankesnę derybinę poziciją</i>).	Pasitikėjimo teisingumo sistema dilema (<i>privačios šeimos ginčų mediacijos plėtros atveju gali menkėti teismo, teisės normų ir teisėjų vaidmuo, mažėti advokatų poreikis, - tai gali lemti pasitikėjimo pačia teisingumo vykdymo sistema sumažėjimą</i>).
4.	Išsaugomi šalių santykiai ir galimybė bendradarbiauti ateityje (<i>proceso dalyviai stimuliuojami tiesiogiai bendradarbiauti vienam su kitu, nagrinėti ginčą kaip bendrą problemą, žiūrėti vienas į kitą su pagarba. Susitariama taip, kad liktų patenkintos abi šalys, ir didėja tikimybė, jog šalys laikysis priimtų sprendimų</i>).	Neteisminės mediacijos kaštai (<i>jie paprastai tenka ne valstybei, o pačioms ginčo šalims</i>).
5.	Konfidencialumas	Galimas lygiateisiškumo principo pažeidimas (<i>formalumu nebuvimas ir proceso privatumas gali tik sustiprinti šalių nelygybę, o mediatoriui suteiktos galios formuoti procesą ir valdyti diskusijas gali atvesti šalis prie rezultato, kuris yra neteisingas ir tenkina tik stipresniosios šalies interesus. Mediacijos atveju neprivaloma atsižvelgti nei į susiklosčiusią praktiką, nei į viešą interesą</i>).

Šaltinis: Zaksaitė, Garalevičius, P. 88-94.